

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.2.1/1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.2.1/1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.2.1/1

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.2.1/1

12
TVSCVLANARVM QVAESTIO-
NVM CICERONIS AD
M. BRVTVM LIBRI V.

Cum scholijs Pauli Manutij.

CORRIGENTE PAVLO MANV-
TIO ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. LII.

INSTITUTIONVM QVAESTIO

INVM CICERONIS AB

M. BRVTVM LIBR. V.

Com. libellus

CORRIGENDVM TE PAVLO MANVS
TIO ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. LII.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLARVM
 QVAESTIONVM AD
 M. BRVTVM LIBER PRIMVS
 DE CONTEMNENDA MORTE.

Vm defensionum laboribus, se-
 natorijsq; muneribus aut om-
 nino, aut magna ex parte es-
 sem aliquādo liberatus, retuli
 me Brute, te hortāte maxime,
 ad ea studia, quæ retēta ani-
 mo, remissa tēporibus, lōgo in-
 teruallo intermissa reuocaui. & cū omniū artium, quæ
 ad rectā uiuendi uia pertinerēt, rō & disciplina stu-
 dio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur:
 hoc mihi latinis literis illustrādum putauī, non quia
 philosophia græcis & literis, & doctōribus percipi nō
 posset: sed meū iudiciū semper fuit, omnia nostros aut
 inuenisse per se sapiētius, q̄ Græcos; aut accepta ab il-
 lis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in
 quibus elaborarēt. nā mores, & instituta uitæ, resq; do-
 mesticas, ac familiares nos profecto & melius tue-
 mur, & lautius: rem uero publicā nostri maiores cer-
 te melioribus tēperauerunt & institutis, & legibus.
 quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri
 multū ualuerūt, tum plus ēt disciplina. iam illa, quæ
 natura, non literis assecuti sunt, neque cum Græ-

aa ij

TVSC. QVAEST.

cis, neque ulla cum gente sunt conferenda. quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni literarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poetarum, si quidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo: serius poeticam nos accepimus: annis enim ferè CCCCCX post Romam conditā Liuius fabulā dedit, C. Claudio Cæci filio, M. Tuditano Consulibus, anno ante natū Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Neuius. sero igitur à nostris poetæ uel cogniti, uel recepti. quanquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorū hominum uirtutibus. honorem tamen huius generi nō fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum Marco Nobiliori, q̄ is in prouinciam poetas duxisset: duxerat autem Consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen si quī magnis ingenijs in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloria responderunt. an censemus, si Fabio nobilissimo homini laudi datum esset, q̄ pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, & Parrhasios fuisse? honos alit artes; omnesq; incenduntur ad studia gloria; iacentq; ea semper, quæ apud quosq; improbatur. summam eruditionem Græci sitam cēsebant in neruorū, uocumq; cantibus. igitur et Epaminōdas, princeps meo

iudicio Græciæ, fidibus præclare cecinisse dicitur:
 Themistoclesq; aliquot ante annis, cū in epulis recusaf-
 set lyra, habitus est indoctior. ergo in Græcia musici
 floruerunt, discebantq; id omnes, nec, qui nesciebat, sa-
 tis excultus doctrina putabatur, in summo apud illos
 honore geometria fuit: itaque nihil mathematicis il-
 lustrius. at nos metiendi, ratiocinādiq; utilitate huius
 artis terminauimus modum. at contra oratorē celeriter
 complexi sumus, nec eum primo eruditū, aptū ta-
 men ad dicendū, post autē eruditum: nā, Galbā, Afri-
 canum, Lælium, doctos fuisse, memoriæ traditum est,
 studiosum autem eū, qui hos ætate anteibat, Catonē,
 post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita
 magnos nostram ad ætatem, ut non multū, aut nihil
 omnino Græcis cederetur. philosophia iacuit usq; ad
 hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarū latina-
 rum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut, si oca-
 cupati profuimus aliquid ciuibus nostris, profimus er, si
 possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaboran-
 dum, q̄ multi iā esse latini libri dicuntur scripti in. con-
 siderare ab optimis illis quidem uiris, sed nō satis eru-
 ditis. fieri autē potest, ut recte quis sentiat, & id, quod
 sentit, polite eloqui non possit. sed mandare quenquā
 literis cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illu-
 strare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorē,
 hominis est intemperanter abutentis & otio, & lite-
 ris. itaque suos libros ipsi legūt cum suis, nec quisquā
 attingit, præter eos, qui eandem licentiā scribendi si-
 bi permitti uolunt. quare si aliquid oratoriae laudi no-
 stra attulimus industria, multo studiosius philoso-

phie fontes aperiemus, è quibus etiam illa manabāt. sed ut Aristoteles, uir summo ingenio, scientiæ copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, discere etiā coepit adolēcentes docere, & prudentiā cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studiū deponere, & in hac maiore, & uberiore arte uersari: hanc enim perfectā philosophiā semper iudicauī, quæ de maximis quæstionibus copiose posset, ornateq; dicere. in quam exercitationē ita nos studiose operā dedimus, ut iam etiā scholas Græcorū more habere auderemus: ut nuper tuum post discessum in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentauī quid in eo genere possem. ut enim antea declamabatā causas, quod nemo me diutius fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebā de quo quis audire uellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabā. itaq; dierum quinq; scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire uellet, dixisset quid sibi uideretur, tum ego contra dicerem: hæc est enim, ut scis, uetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem differēdi: nam ita facillime, quod uerissimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo cōmodius disputationes explicētur, sic eas exponā, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordium.

A V D I T O R. Malum mihi uidetur esse mors.

M A R C V S. Iis ne, qui mortui sunt; an ijs, qui uiuis moriendum est? A. Vtrisque. M. Est igitur miserrimum, quoniam malū. A. Certe. M. Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturū

est, miseri. A. Mihi ita uidetur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare uis, omnes, quicunque nati sunt, erunt ue, non solum miseri, sed etiam semper miseri: nā si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui uiuerent, exciperes; moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriae finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam: necesse est enim miseros esse eos, qui centū millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicunq; nati sunt. A. Ita prorsus existimo. M. Dic quāso, nū te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingēs siti eneclūs Tantalus? num illud, quod Sisyphus uersat

- » Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum? fortasse etiā inexorabiles iudices Minos, et Rhadamāthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniā apud Græcos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenē: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. hęc fortasse metuis, et iccirco mortē cēses eē sempiternū malū. A. Adeo ne me delirare censes, ut ita eē credā? M. An tu hęc non credis? A. Minime uero. M. Male hercule narras. A. Cur, quāso? M. Quia disertus esse possem, si cōtra ista dicerē. A. Quis enim nō in eiusmodi causa? aut quid negocij est, hęc poetarū et plētorū portenta cōvincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorū cōtra ista ipsa differētiū. A. Inepte sanē: quis est. n. tā excors, quem ista moueāt? M. Si ergo apud inferos miseri nō sunt,

aa iij

ne sunt quidem apud inferos ulli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quē locū incolunt? si enim sunt, nusquā esse nō possunt. A. Ego uero nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quā ista tam incōsiderate diceres. A. Qui tandem? M. Quem esse negas, eundē esse dicis: ubi est acumen tuum? cum. n. miserum esse dicis, tum eum, qui nō sit, dicis esse. A. Nō sum ita hebes, ut ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. Miserum esse uerbi causa M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus; omnes denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuolueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autē modo negabas eos esse, qui mortui essent. si igitur nō sunt, nihil possunt esse: ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse cū fueris, miserrimum puto. M. Quid miserius, quā omnino nunquam fuisse? ita, qui nō dum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortē miseri futuri sumus, miseri fuimus, antequam nati. ego autem non commemini, antequam sum natus, me miserum. tu si meliore memoria es, uelim scire, ecquid de te recordere. A. Ita iocaris, quasi ego dicam eos esse miseros, qui nati non sunt; & non eos miseros, qui mortui sunt. M. Esse ergo eos dicis. A. Immo, quia non sunt, cum fuerint, eos miseros esse. M. Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quā non modo miserū, sed

omnino quidquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulchra uides, miseros putas illos? A. quoniam me uerbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantum miseros, ob id ipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed tantum miser M. Crassus. A. Ita plane. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronuncies, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur. omne pronunciatum (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut appellare ἀξιωμα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatum, quod aut uerum, aut falsum esse dicitur. cum igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id, falsum ne sit: aut nihil dicis omnino. A. Age iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui uiuimus, cum moriendum sit, non ne miseri sumus? quae enim potest in uita esse iucunditas, cum dies et noctes cogitandum sit, iam iamque esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana conditione deieceris? A. quoniam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem: ad quem cum sit decursus, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, latine: scis enim me graeco loqui in latino sermone

T V S C. Q V A E S T.

non plus solere, quàm in græco latine. A. & recte quidem. sed quæ tādē est Epicharmi ista sententia? M. Emori nolo: sed me esse mortuum nihil æstimo. A. Iam agnosco græcum. sed quoniam coegisti: ut concederem, qui mortui essent, eos miseros nō esse; persuade, si potes, ut ne moriendū quidem esse miserū putē. M. iam istuc quidem nihil negocij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negocij est? aut quæ tandē sunt ista maiora? M. Quoniā, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malū: cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis: ita ne moriendū quidem esse, malum est: id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum cōfitemur. A. Vberius ista quaeso: hæc enim spinosiora prius ut confitear me cogunt, quàm ut assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. Ut doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id, quidē aueo tamen audire: ut enim non efficias quod uis, tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo. M. Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis? A. Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, quæ uis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa quæ dixerō; sed ut homunculus unus ē multis probabilia coniectura sequens: ultra enim quō progrediar, quàm ut uerisimilia uideam, non habeo: certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur. A. Tu, ut ui-

detur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ uidetur notissima res esse; quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed unà animum & corpus occidere, animūq; cū corpore extingui. qui discedere animum cēsent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordēsq; dicuntur: & Nasica ille prudens bis Consul Corculum, &

» Egrege cordatus homo Catius Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censeret cordi suffusum sanguinem. alijs pars quædā cerebri uisa est animi principatum tenere; alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem, & locum: animum autem alij animā, ut ferè nostri declarant, nominari: nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, et ex animi sententia: ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed hæc quidem, quæ dixi, cor, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua ferè singuli, ut multi ante ueteres. proxime autem Aristoxenus musicus, idemq; philosophus, intentionem ipsius corporis quandam; uelut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tanquam in cantu sonos. hic ab artificio suo non recessit, & tandem dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat mula

eo ante & dictum, & explanatum à Platone Xeno =
 crates animi figuram, & quasi corpus negavit esse, ue =
 rum numerū dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pytha =
 goræ uisum erat, in natura maxima esset. eius doctōr
 Plato triplicem finxit animā: cuius principatum, idest
 rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas par =
 tes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis
 disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter præcor =
 dia locauit. Dicearchus autem in eo sermone, quē Co =
 rinthi habitum tribus libris exponit doctōrum homi =
 nū disputantium, primo libro multos loquentes facit,
 duobus Pherecratem quendā Phthiotā senem, quē ait
 à Deucalione ortum, differentē inducit, nihil esse om =
 nino animum, & hoc esse nomen totum inane, fru =
 straq; animalia, & animantes appellari; neq; in ho =
 mine inesse animum, uel animā, nec in bestia; uimq;
 omnem eā, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in
 omnibus corporibus uiuis æquabiliter esse fusam, nec
 separabilē à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit
 quidquā nisi corpus unum, & simplex, ita figuratū,
 ut temperatione naturæ uigeat, & sentiat. Aristote =
 les longe omnibus (Platonem semper excipio) præ =
 stans & ingenio, & diligentia, cum quatuor illa gene =
 ra principiorum esset complexus, è quibus omnia ore =
 rentur; quintam quandā naturam censet esse, è qua
 sit mens: cogitare enim & providere, & discere,
 & docere, & inuenire aliquid, & tam multa
 alia, meminisse, amare, odisse; cupere, timere; an =
 gi, letari; hæc & similia eorum in horum qua =
 tuor generum nullo inesse putat. quintū genus adhi =

bet uacans nomine, & sic ipsum animū ^{ἐν τῇ δειξιᾷ} ap-
pellat nouo nomine, quasi quandam continuatā mo-
tionem, & perennem. Nisi quæ me forte fugiunt, hæ
sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum
enim, magnum quidē illum uirum, sed leuibus & ro-
tundis corpusculis efficientem animum concursu qua-
dam fortuito, omittamus: nihil est enim apud istos,
quod non atomorum turba conficiat. harum sententi-
arum quæ uera sit, deus aliquis uiderit: quæ uerisimil-
lima, magna quæstio est. utrum igitur inter has sen-
tentias diiudicare malumus, an ad propositū redire?
A. Cuperem equidem utrunq; si posset: sed est diffici-
le non confundere. quare si, ut ista nō differamus, libe-
rari mortis metu possumus; id agamus. sin id nō pōt,
nisi hac qōne animorum explicata; nunc, si uidetur,
hoc, illud aliās. M. Quod malle te intelligo, id puto eē
cōmodius: efficiet enim ratio, ut, quæcunq; uera sit ea-
rū sententiarū, quas exposui, mors aut malū non sit,
aut sit bonum potius: nā si cor, aut sanguis, aut cere-
brum est animus, certe, quoniā est corpus, interibit cū
reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si
ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissol-
uetur. quid de Dicæarcho dicā, qui nihil omnino ani-
mū dicat esse? his sententijs omnibus nihil post mortē
pertinere ad quenquam potest: pariter enim cum uī-
ta sensus amittitur. non sentientis autem nihil est, ula-
lam in partem quod intersit. reliquorū sententiæ spem
afferunt, site forte hoc delectat, posse animos, cum ē
corporibus excesserint, in coelum quasi in domicilium
suū puenire. A. Me uero delectat: idq; primū ita esse,

deinde, etiā si non sit, mihi tamen persuaderi uelim.
M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num elo-
quentia Platonem superare possumus? uolue diligen-
ter eius eum librum, qui est de animo; amplius quod
desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæ-
pius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cū po-
sui librum, & mecum ipse de immortalitate animo-
rum cœpi cogitare, assensio omnis illa elabitur. M.
Quid hoc? das ne aut manere animos post mortē, aut
morte ipsa interire? A. Do uero. M. Quid, si maneāt?
A. Beatos esse cōcedo. M. Si intereant? A. Non esse mi-
seros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti à te
paulo ante concessimus. M. quo modo igitur, aut
cur mortē malum tibi uideri dicis, quæ aut beatos nos
efficiet animis manentibus, aut nō miseros sensu carē-
tes? A. Expone igitur, nisi molestum est, primum ani-
mos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus
id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni
malo mortem: ego enim istuc ipsum uereor ne ma-
lum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M.
Auctōribus quidem ad istam sententiā, quam uis ob-
tineri, uti optimis possumus: quod in omnibus causis
& debet, & solet ualere plurimum. & primum qui-
dem omni antiquitate: quæ quo propius aberat ab or-
tu, & diuina progenie, huic melius ea fortasse, quæ
erant uera, cernebat. itaque unum illud erat insitum
prisca illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte
sensum, neq; excessu uitæ sic deleri hominē, ut fundi-
tus interiret: idq; cū multis alijs rebus, tum è pontifi-
cio iure, & ceremonijs sepulcrorū intelligi licet: quas

maximis ingenijs præditi nec tanta cura coluissent, nec uiolatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæc sisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemq; uitæ, quæ in claris uiris, & fœminis dux in cœlum solet esse; in cæteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc & nostrorum opinione.

» Romulus in cœlo cum dijs agit æuum,
ut famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indeq; per lapsus ad nos, & usque ad Oceanum Hercules, tātus, & tā præses habetur deus. hinc Liber Semel natus. eademq; famæ celebritate Tyndaridæ fratres: qui non modo adiutores in prælijs uictoriæ populi R. sed et nunciij fuisse perhibentur. quid? Ino Cadmi filia non ne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cœlum, ne plures persequar, non ne humano genere cōpletū est? si uero scriptari uetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderūt, eruere coner; ipsi illi maiorum gentium dij quæ habentur, hinc à nobis profecti in cœlum reperiuntur, quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia; reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysterijs: tū deniq;, quàm hoc late pateat, intelliges. sed qui nō dum ea, quæ multis post annis tractari coepissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura admonente cognouerant; rationes & causas rerū non tenebant, uisis quibusdam saepe mouebantur, hisq; maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita excesserāt, uiuere. ut porro firmissimum hoc afferri ui-

detur, cur deos esse credamus, q̄ nulla gens tam fera,
 nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem nō im-
 buerit deorum opinio. multi de dijs praua sentiunt:
 id enim uitioso more effici solet: omnes tamē esse uim,
 & naturam diuinam arbitrantur. nec uero id collo-
 cutio hominum, aut consensus efficit: non institutis o-
 pinio est confirmata, non legibus. omni autem in re cō-
 sensio omnium gentium, lex naturæ putanda est. quis
 est igitur, qui suorum mortē primū non eo lugeat, q̄ eos
 orbatos uitæ commodis arbitretur? tolle hanc opinio-
 nem: luctum sustuleris: nemo enim moeret suo incō-
 modo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris
 lamentatio, fletusq; moerens ex eo est, q̄ eum, quem di-
 lexi, uitæ commodis priuatum arbitramur, idq;
 sentire. atq; hæc ita sentimus natura duce, nulla ratio-
 ne, nullaq; doctrina. maximum uero argumentū est,
 naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam
 iudicare, q̄ omnibus curæ sunt, & maximæ quidem,
 quæ post mortem futura sint. serit arbores, quæ alte-
 ri seculo profint, ut ait Statius in Synephebis; quid
 spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? ergo
 arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet baccā
 ipse nunquam: uir magnus leges, instituta, Remp.
 conferet. quid procreatio liberorum, quid propagatio
 nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamento-
 rum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumen-
 ta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogi-
 tare? quid illud? num dubitas, quin specimen natu-
 ræ capī deceat ex optima quaque natura? quæ est igitur
 melior in hominum genere natura, quàm eorū,
 qui

qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules. nunquā abisset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi uiam munisset. uetera iam ista, & religione omnium consecrata. quid in hac Rep. tot, tantosq; uiros ob Remp. interfectos cogitasse arbitramur? iisdem ne ut finibus nomen suum, quibus uita, terminaretur? nemo unquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminonda, licuit, ne & uetera, & externa quærā, mihi: sed nescio quo modo inheret in mentibus quasi seculorum quoddam augurium futurorum: idq; in maximis ingenijs, altissimisq; animis & existit maxime, et apparet facillime. quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus. quid poetæ? non ne post mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

- » Aspicite o ciues senis Ennij imaginis formam:
  - » Hic uestrum panxit maxima facta patrum.
mercedem gloriæ flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemq;
  - » Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
  - » Faxit: cur? uolito uiuus per ora uirum.
- sed quid poetæ? opifices post mortem nobilitari uolūt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cum inscribere non liceret? quid nostri philosophi? non ne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quod si omnium consensus, naturæ uox est; omnesq; qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos per-

tineat, qui e' uita cesserunt: nobis quoq; idē existimā-
dum est. Et si, quorū aut ingenio, aut uirtute animus
excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cerna-
re naturae uim maxime: uerisimile est, cum optimus
quisq; maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius
is post mortem sensum sit habiturus. sed ut deos esse
natura opinamur; qualesq; sint, ratione cognoscimus:
sic permanere animos arbitramur consensu nationū
omnium; qua in sede maneat, qualesq; sint, ratione
discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq; for-
midines, quas tu contemnere non sine causa uideba-
re: in terram enim cadentibus corporibus, hisq; humo
tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant
reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opi-
nionem magni errores consecuti sunt. quos auxerunt
poetae: frequens enim confessus theatri, in quo sunt
muliercula, et pueri, mouetur audiens tam gran-
de carmen:

- » Adsum, atq; aduenio Acheronte uix uia alta, atq; ardua,
  - » Per speluncas saxi struētas asperis, pendentibus,
  - » Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.
- tantumq; ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus ui-
detur, ut corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri
apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri
possent, nec intelligi: animos enim per se ipsos uiuētes
non poterant mente complecti: formam aliquam, figu-
ramq; querebāt. Inde Homeri tota uerba: inde ea quae
meus amicus Appius uexopouertie faciebat: inde in ul-
cinia nostra Auerni lacus,
- Vnde animae excitantur obscura umbra, aperto hostio

» Alti Acherontis, falso sanguine imagines mortuorum. has tamē imagines loqui uolūt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest: nihil. n. animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant. magni autē est ingenij reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. itaq; credo equidem etiā alios tot seculis disputasse de animis, sed, quod literis extet, Pherecides Syrus primū dixit animos hominū esse sempiternos. antiquus sanē fuit. n. meo regnante gentili. hanc opinionē discipulus eius Pythagoras maxime cōfirmavit: qui cū Superbo regnāte in Italiā uenisset, tenuit magnam illam Graciā cum honore, & disciplina, tum etiā auctoritate: multa q; secula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uideretur. sed redeo ad antiquos. rationē illi sententiæ suæ nō ferē reddebant, nisi qd erat numeris, aut descriptionibus explicandū. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiā uenisse, & in ea cū alios multos, tū Architam, Timæum q; cognouisse, & didicisse Pythagorea omnia; primum q; de animorum æternitate non solū sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiā attulisse. quā, nisi quid dicis, præmittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationē adduxeris, deseris? errare mehercule malo cū Platone, quē tu quantū facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quā cum istis uera sentire. M. Maēte uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, sic & hoc? quanquam hoc

T V S C. Q V A E S T.

quidem minime. persuadent enim mathematici, terrā
in medio mūdi sitam, ad uniuersi coeli cōplexū, quasi
puncti instar obtinere, quod nē vtrgov illi uocant: eam
porro naturam esse quatuor omnia gignentiu corporu-
rum, ut quasi partita habeant inter se, & diuisa mo-
menta; terrena & humida suo pte nutu & suo pon-
dere ad pares angulos in terram, & in mare feran-
tur; reliquæ duæ partes, una ignea, altera animalis: ut
illæ superiores in medium locum mundi gravitate fe-
rantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in coe-
lestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora ap-
petente, siue q̄ à grauioribus leuiora natura repellan-
tur. quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos,
cum è corpore excesserint, siue illi sint animales; idest
spirabiles, siue ignei, sublime ferri. si uero aut nume-
rus quidam sit animus, quod subtiliter magis, quàm
dilucide dicitur; aut quinta illa non nominata magis,
quàm non intellecta natura: multo etiam integrio-
ra ac puriora sunt, ut à terra longissime se efferant.
horum igitur aliquid animus est, ne tam uegeta mens
aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo sanguine
demersa iaceat. Dicæarchum uero cum Aristoxeno
æquali, & cōdiscipulo suo, doctos sanè homines, omit-
tamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam
uidetur, qui animum se habere nō sentiat: alter ita de-
lectatur suis cantibus, ut eos etiam ad hæc transferre
conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum
nosse possumus, quorum uaria compositio etiā harmo-
nias efficit plures: membroru uero situs, & figura cor-
poris uacās animo quā possit harmoniam efficere, nō

uideo, sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur;

» Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporū, leuium, & rotundorum concursiōem fortuitam: quā tamen Democritus concalescētā, & spirabilem, id est animalem esse uoluit. is autē animus, qui si est horum quatuor generum, ex quibus omnia cōstare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum uideri uideo Panætio, superiora capeſſat necesse est: nihil enim habent hæc duo genera prouisi, & supera semper petunt, ita, siue dissipantur procul à terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitum suū, hoc etiā magis necesse est ferantur ad cælum, & ab his perarumpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aer, qui est terræ proximus: calidior est enim, uel potius ardentior animus, quā est hic aer, quem modo dixi crassum, atq; concretum. quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. accedit, ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem sæpe iam appello crassum, eumq; perarumpat, quod nihil est animo uelocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq; similis; necesse est ita feratur, ut penetret, & diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq; cōguntur, quod, & humidum, & caliginosum est propter exhalationes terræ. quam regionem cum superauit animus, naturamq; sui similem contigit, &

TVSC. QV AEST.

agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis tēperato, ignibus insistit, & finem altius se efferendi facit, cum enim sui similem & leuitatem, & calorē adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur, eaq; ei demū naturalis est sedes, cū ad sui simile penetravit, in quo nulla re egēs aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq; corporis facibus inflammati soleamus ad omnes ferē cupiditates, eoq; magis incendi, q̄ ijs amulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes: quodq; nunc facimus, cū laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq; nos in contemplandis rebus, perspicendisq; ponemus; propterea q̄ et natura inest mentibus nostris insatiabilis quædā cupiditas ueri uidendi, & oræ ipsæ locorum illorum, quod peruenierimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerū cœlestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatē dabunt: hæc enim pulchritudo etiam in terris patritam illā, & auitam, ut ait Theophrastus, philosophiam cognitionis cupiditate incensam excitabit. præcipuæ uero fruētur ea qui tum etiā, cum has terras incolentes circūfusi erāt caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebāt. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Pōti uiderunt, & eas angustias, per quas penetravit ea, quæ est nominata.

- » Argo, quia Argiui in ea delecti uiri
- » Vecti petebant pellem inauratam arietis;

„ aut ij, qui Oceani freta illa uiderunt,
 „ Europam Libiamq; rapax ubi diuidit unda:
 quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam
 terram tueri licebit, eiusq; cum situm, formam, cir-
 cumscriptionem, tum & habitabiles regiones, & rur-
 sum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacā-
 tes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ
 uidemus. neq; enim est ullus sensus in corpore, sed, ut
 non solum physici docent, uerū etiam medici, qui ista
 aperta & patefacta uiderunt, uia quasi quædam sunt
 ad oculos, ad aures, ad nares à sede animi perforata.
 itaq; sepe aut cogitatione, aut aliqua uī morbi impe-
 diti, apertis atque integris & oculis, et auribus, nec ui-
 demus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum
 & uidere, & audire, non eas partes, quæ quasi fene-
 stræ sunt animi; quibus tamē sentire nihil queat mēs,
 nisi id agat, & adsit. quid, quod eadem mente res dissi-
 millimas comprehendimus, ut colorem, saporem, calo-
 rem, odorem, sonum? quæ nunquam quinq; nuncijs
 animus cognosceret, nisi ad eum omnia referretur, ut
 idem omnium iudex solus esset. atq; ea profecto tum
 multo puriora, & dilucidiora cernentur, cū, quò na-
 tura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidē,
 quāquam foramina illa, quæ patent ad animū à cor-
 pore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen
 terrenis, concretisq; corporibus sunt intersepta quodā
 modo. cum autem nihil erit præter animum, nulla res
 oblecta impediet, quo minus percipiat, quale quidq;
 sit. quāuis copiose hæc diceremus, si res postularet, quā
 multa, q̄ uaria spectacula animus in locis coelestibus

esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur, eiusq; inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq; ueneratur ut deum: liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quæ est anus tam deliræ, quæ timeat ista, quæ uos uidelicet, si phisica non didicissetis, timeretis?

- » Acherontia templa, alta orci, pallida
- » Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

non pudet philosophum in eo gloriari, quod hæc nō timeat, & q̄ falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint, qui hæc sine doctrina credituri fuerint. præclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit, (nihil enim pugno) quid habet ista res, aut lætabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquā occurrit, cur non Pythagoræ sit & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret, (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle cæteris, sibi certe persuasisse uideatur. sed plurimi contra nituntur, animosq; quasi capite damnatos morte mulctant: neque aliud est quidquā, cur incredibilis his animorum uideatur æternitas, nisi quod nequeunt, q̄ ualis animus sit uacās corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus: ut, si iam posset in homine uno cerni omnia, quæ

nunc testata sunt, casurus ne in cōspectum uideatur animus, an tāta sit elus tenuitas, ut fugiat aciem. hęc reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: uidebunt, quē in in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturā animo intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq; obscurior, qualis animus in corpore sit tanquam alienae domui, quā qualis, cum exierit, & in liberum cōelum quasi in domum suā uenerit. si enim, quod nunquam uidimus, id quale sit intelligere non possumus: certe & deum ipsum, et diuinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicaearchus quidem, et Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid aut qualis esset, intelligentia, nullū omnino animū esse dixerunt. est illud quidem uel maximum, animo ipso animum uidere: et nimirum hanc habet uim praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim, credo, id praecipit, ut membra nostra, aut staturā figurā ue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego tibi dicēs hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum: nā corpus quidē quasi uas est, aut aliquod animi receptaculū: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hunc igitur nosse, nisi diuinū esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptū, sic, ut tributū deo sit. hoc est se ipsum posse cognoscere. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat, dic quaeso, ne esse se quidē se sciat? ne moueri quidē se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae à Socrate est in Phaedro explicata, à me autē posita est in sexto libro de Rep. Quod semper mouetur, id aeternū est. quod autē motum affere

alicui, quodq; ipsum agitur aliunde; quando finem
 habet motus, uiuēdi quoq; finē habeat necesse est. solū
 igitur, quod se ipsum mouet, quia nūquā deseritur a
 se, nunquam ne moueri quidē desinit. quin etiam cæ-
 teris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mo-
 uendi. principij autem nulla est origo: nam ex princi-
 pio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci
 potest: nec enim esset id principium, quod gigneretur
 aliunde. quod si nunquam oritur, ne occidit quidē un-
 quam: nam principij extinctum nec ipsum ab alio re-
 nascetur, nec à se aliud creabit; si quidem necesse est à
 principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex
 eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autē nec nasci po-
 test, nec mori. uel concidat omne cœlum, omnisq; na-
 tura consistat necesse est, nec uim ullā nascatur, qua
 primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur aeternū
 id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc natu-
 ram animis esse tributam neget? inanum est enim om-
 ne, quod pulsu agitur externo. quod autem est ani-
 matum, id motu ciatur interiore, & suo: nam hæc
 est propria natura animi, atque uis: quæ si est una ex
 omnibus quæ se ipsam semper moueat, neq; nata cera-
 te est, & aeterna est. licet concurrant plebei omnes
 philosophi, (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, &
 ab illa familia dissident, appellandi uidentur) nō mo-
 do nihil unquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc
 quidem ipsum quā subtiliter cōclusum sit intelligēt.
 sentit igitur animus se moueri: quod dū sentit, illud
 unā sentit, se ui sua, non aliena moueri; nec accidere
 posse, ut ipse unquam à se deseratur. ex quo efficitur

aternitas. nisi quid habes ad hæc. A. Ego uero facile
sum passus ne in mentem quidē mihi aliquid cōtra ue
nire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem?
num leuiores censes? quæ declarāt inesse in animis ho
minum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmo
dum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent,
uiderem. nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, nera
uos, uenas, omnem deniq; membrorum & totius cora
poris figuram uideor posse dicere, unde concreta, &
quo modo facta sint. per animum ipsum, si nihil esset
in eo, nisi id, ut per eum uiueremus, tam natura puta
rem hominis uitam sustentari, quàm uitis, quàm arbo
ris: hæc enim etiam dicimus uiuere. item si nihil habe
ret animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret,
id quoque esset ei commune cum bestiis. habet primū
memoriam, & eam infinitam rerum innumerabiliū.
quam quidem Plato recordationem esse uult superio
ris uitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pu
sionem quendam Socrates interrogat quædam geome
trica de dimensione quadrati. ad ea sic ille respon
dit, ut puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt,
ut gradatim respondens eò perueniat, quasi geome
trica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut disce
re nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum mula
to etiam accuratius explicat in eo sermone, quem ha
buit eo ipso die, quo excessit è uita: docet enim quem
uis, qui omnium rerum rudis esse uideatur, bene in
terroganti respondentem; declarare, se non tum illa
discere, sed reminiscendo recognoscere: nec uero fie
ri ullo modo posse, ut à pueris tot rerum, atq; tantarū

TVSC. QVAEST.

insitas, & quasi cōsignatas in animis notiones, quas ev
voias vocant, haberemus, nisi animus, antequam cor-
pus intrasset, in rerum cognitione uiguisset. cumq; ni-
hileffet, ut omnibus locis à Platone differitur, (nihil. n.
ille putat esse, quod oriatur et intereat, idq; solū esse,
quod semper tale sit, qualē ideam appellat ille, nos spe-
ciem) nō potuit animus hāc in corpore inclusus cogno-
scere, cognita attulit. ex quo tam multarū rerum co-
gnitionis admiratio tollitur. neq; ea planē uidet ani-
mus, cum tā repente in tam insolitum, tamq; pertur-
batur domiciliū immigrauit; sed cum se collegit, at-
que recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil
aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiā
quodam modo memoriā admiror: quid est enim il-
lud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut un-
de naturam? non quero, quanta memoria Simonides
fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyr-
rho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nu-
per Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metro-
dorus, quanta noster Hortensius: de communi homi-
num memoria loquor, & eorum maxime, qui in ali-
quo maiore studio, & arte uersantur: quorum quāta
mens sit, difficile est existimare: ita multa memine-
runt. quorsum igitur hāc spectat oratio? quā sit illa
uis, & unde sit, intelligendū puto. non est certe nec cor-
dis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit
animus, ignis uē, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri ne-
scire quod nesciā: illud si ulla alia de re obscura affir-
mare possē, siue anima, siue ignis sit animus, cū iurare
esse diuinū. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc

nebuloso, & caliginoso cœlo aut sata, aut cœcreta uis
 detur tãta uis memoriæ? si, quid sit hoc, nō uides: at,
 quale sit, uides. si ne id quidem: at, quātū sit, profecto
 uides. quid igitur? utrum capacitatem aliquā in ani-
 mo putamus esse quō tāquam in aliquod uas ea, quæ
 meminimus, infundatur? absurdum id quidem, qui
 enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi pos-
 test? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi
 quasi cœra animū putamus, & memoriā esse signata-
 rum rerū in mēte uestigia? quæ possunt uerborū, quæ
 rerum ipsarum esse uestigia? quæ porrò tam immensa
 magnitudo, quæ illa tā multa possit effingere? quid il-
 la uis, quæ tandē est, quæ inuestigat occulta, quæ inuē-
 tio atq; excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena,
 mortaliq; natura, & caduca, cœcreta ea uidetur? aut
 qui primus, quod summæ sapiētiae Pythagoræ uisum
 est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipas-
 tos homines congregauit, & ad societate uitæ cōuoca-
 uit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebātur, paucis
 literarum notis terminauit? aut qui errantium stella-
 rum cursus, progressiones, institutiones notauit? omnes
 magni: superiores, qui fruges, qui uestitum, qui teēta,
 qui cultum uitæ, qui præsidia contra feras inuene-
 runt: à quibus mansuefacti, & exculti, à necessarijs
 artificijs ad elegantiora defluximus: nam & auribus
 oblectatio magna ex parte est inuenta, & temperata
 uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus,
 cum ea, quæ sunt infixæ certis locis, tum illa non re,
 sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, om-
 nesq; motus qui animo uidit, is docuit similem ani-

T V S C. QV AEST.

mum suum eius esse, qui ea fabricatus in coelo esset.
 nam cum Archimedes lunæ, solis, quinque errantium
 motus in sphaeram illigauit, effecit idem, quod ille, qui
 in Timæo mūdum edificauit Platonis deus, ut tardita
 te & celeritate dissimillimos motus una regeret con
 uersio. quod si in hoc mundo fieri sine deo non potest,
 ne in sphaera quidē eosdem motus Archimedes sine di
 uino ingenio potuisset imitari. mihi uero ne hæc qui
 dem notiora, & illustriora carere uī diuina uidentur,
 ut ego aut poetam graue plenumq; carmen sine coele
 sti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquē
 tiam sine matore quadā uī fluere, abundantem sonā
 tibus uerbis, uberibusq; sententijs. Philosophia uero o
 mnium mater artium quid est aliud, nisi, ut Plato ait,
 donum, ut ego, inuentum deorum? hæc nos primum
 ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod si
 tū est in generis humani societate, tum ad modestiā,
 magnitudinemq; animi erudiuit: eademq; ab animo,
 tanquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia su
 pera, infera, prima, ultima, media uideremus. pror
 sus hæc diuina mihi uidetur uis, quæ tot res efficiat, et
 tantas. quid est enim memoria rerum & uerborum?
 quid porro inuentio? profecto id, quo nec in deo quid
 quam maius intelligi potest: non enim ambrosia deos,
 aut neētare, aut luuentate pocula ministrante lætari
 arbitror: nec Homerum audio, qui Ganimedem à dijs
 raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministra
 ret. non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret in
 iuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos trās
 ferebat. diuina mallet ad nos: quæ autem diuina?

uigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, qui,
 ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus est.
 Et quidem si deus aut anima aut ignis est, idem est
 animus hominis. nam ut illa natura coelestis et terra
 uacat, et humore: sic utriusque harum rerum huma-
 nus animus est expers. sin autem est quinta quaedam
 natura, ab Aristotele inducta primum: haec et deorum
 est, et animorum. hanc nos sententiam secuti, his ipsis
 uerbis in consolatione haec expressimus. Animorum nul-
 la in terris origo inueniri potest: nihil enim est in ani-
 mis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum,
 atque fictum esse uideatur; nihil ne aut humidum qui-
 dem, aut stabile, aut igneum: his enim in naturis nihil
 inest, quod uim memoriae, mentis, cogitationis habeat,
 quod et praeterita teneat, et futura provideat, et eo
 plecti possit praesentia: quae sola diuina sunt. nec inue-
 niatur unquam, unde ad hominem uenire possint, nisi a
 deo. singularis est igitur quaedam natura, atque uis ani-
 mi, seiuncta ab his usitatis, notisque naturis. Ita quid
 quid est illud, quod sentit, quod sapit, quod uult, quod
 uiget, coeleste et diuinum est, ob eamque rem aeternum sit ne-
 cesse est. nec uero deus ipse, qui intelligitur a nobis,
 alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam, et
 libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia
 sentiens, et mouens, ipsaque praedita motu sempiterno.
 hoc est genere atque eadem est natura est humana mens. ubi
 igitur, aut qualis est ista mens? ubi tua, aut qualis? po-
 tes ne dicere? an, si omnia ad intelligendum non ha-
 beo, quae habere uellem: ne istis quidem, quae habeo,
 mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut

T V S C. Q V A E S T.

se se ipse uideat: at, ut oculus, sic animus se se nō uidēs
 alia cernit. non uidet autem, quod minimum est, for-
 mam suam. fortasse: quanquā id quoq; sed relinqua-
 mus: uim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem uidet. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facile quidem sit, aut ubi habitat, ne querendum quidem est. ut, cum uidemus speciem primū, candoremq; coeli, deinde conuersionis celeritatem tātam, quantam cogitare non possumus; tū uicissitudines dierum, atq; noctium, cōmutatōnesq; temporū quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad tēperatōne corporum aptas, eorumq; omnium moderatōre & duces solē, lunamq; accretione, & diminutione luminis quasi fastorum notantem & significantem dies; tum in eodē orbe in X I I partes distributo, quinq; stellas ferri, eosdē cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus; nocturnamq; coeli formam undique sideribus ornatam; tum globum terræ eminentē ē mari, fixum in medio mūdi uniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultū; quarum altera, quā nos incolimus, sub axe posita ad stellas septem, unde
 » Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues;
 altera australis, ignota nobis, quam uocāt Græci ἄρταξοῦα; ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, nō intermitteri, suo tempore
 Cælum nitefcere, arbores frondescere,
 » Vites latifcas pampinis pubescere,
 » Ramos baccarum ubertate incuruescere,
 » Segetes largiri fruges, florere omnia,

Fontes

• Fontes scatere, herbis prata conuestirier;
tum multitudinem pecudū partim ad uescendū, par-
tim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim
ad corpora uestienda; hominemq; ipsum quasi cōtem-
platorem cōli ac deorum, ipsorumq; cultorē, atq; ho-
minis utilitatī agros omnes & maria parētia: hæc igitur,
& alia innumerabilia cū cernimus, possumus ne
dubitare, quin his præsit aliquis uel effector, si hæc na-
ta sunt, ut Platoni uidetur; uel, si semper fuerint, ut
Aristoteli placet, moderator tāti operis & muneris: sic
mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum
nō uides, tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius, sic
ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate mo-
tus, omniq; pulchritudine uirtutis uim diuinam men-
tis agnoscito. in quo igitur loco est? credo equidem in
capite: & cur credam, afferre possum: sed de hoc aliās:
nunc ubi ubi sit animus, certe quidem in te est. quæ
est ei natura? propria puto, & sua. sed fac igneam, fac
spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo ui-
deto, ut deum noris, etsi eius ignores & locum, & fa-
ciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiā
si eius ignores & locum, & formam. in animi autem
cognitione dubitare non possumus, nisi planē in phy-
sici plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum,
nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmenta-
tum, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni,
nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire
igitur: est enim interitus quasi discessus, & secretio,
ac direptus earum partium, quæ ante interitum lun-
atione aliqua tenebantur. his, et talibus adductus Som-

crates, nec patronum quæsiuit ad iudiciū capitis; nec
 iudicibus supplex fuit; adhibuitq; liberam contuma-
 clam à magnitudine animi ductā, non à superbia; &
 supremo uitæ die de hoc ipso multa differuit; & pau-
 cis ante diebus, cum facile posset educi è custodia, no-
 luit; & cū penè in manu iā mortiferū illud teneret
 poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, ue-
 rum in coelum uideretur ascendere. ita enim cēsebat;
 itaq; differuit: duas esse uias, duplicesq; cursus animo-
 rum è corpore excedentium: nā qui se humanis uitijis
 cōtaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, qui
 bus cæcati uel in domesticis uitijis, atq; flagitijs se in-
 quinaissent, uel in Rep. uiolanda fraudes inexpliabilis
 concepissent, ijs deuiū quoddā iter esse, seclusum à con-
 cilio deorum: qui autem se integros, castosq; seruauis-
 sent, quibusq; fuisset minima cū corporibus cōtagio,
 seseq; ab his semper seuocassent, essentq; in corpori-
 bus humanis uitā imitati deorum, his ad illos, à qui-
 bus essent profecti, reditū facilē parere: itaque cōme-
 morat, ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati
 sunt, sed quòd ab eo diuinationē habere uideantur,
 qua providentes quid in morte boni sit, cum cātu &
 uoluptate moriātur; sic omnibus & bonis, & doctis
 esse faciendū. nec uero de hoc quisquam dubitare pos-
 set, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogi-
 tantibus. quòd ijs sæpe usu uenit, qui acriter oculis de-
 ficientem solem intuerentur, ut aspectū omnino omit-
 terent. sic mentis acies se ipsam intuens, nonnunquā
 hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam
 amittimus. itaque dubitans, circumspectans, hæsitans,

» Multa aduersa reuertens, tanquā ratis in mari immēso, nostra uehitur oratio. sed hæc & uetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit e uita, ut causam moriēdi natum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero causam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nūc Catoni, sæpe multis: nā ille medius fidius uir sapiens lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamē illa uincula carceris ruperit: leges enim uetant: sed, tāquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus, atq; emissus exierit: tota enim philosophorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum à uoluptate, id est à corpore, cum à re familiari, quæ est ministra & famula corporis, cum à Rep. cum à negotio omni seuocamus animum? quid inquam tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq; à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum, ne quidquam aliud est, quā emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede; disiungamusq; nos à corporibus, id est consuescamus mori. hoc & dum erimus in terris, erit illi cœlesti uitæ simile: & cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, ut ij, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quò cum uenerimus, tum denique uiuemus. nam hæc quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo,

TVSC. QV AEST.

quàm has res relinquere; his uero auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis: uolat enim ætas tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur, ut uerear, ut homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonū aliud potius, si quidem uel dii ipsi, uel cum dijs futuri sumus. A. Quid refert? ad sunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem nunquā ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. Qui potest, cum ista cognouerim? M. Qui possit, rogas? cateruæ ueniunt contradicentium, nō solum Epicureorum, quos equidē non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit. acerrime autem, deliciae meæ, Dicaearchus contra hanc immortalitatem differuit: is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocantur, & Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquā cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. nū uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamē nō sit in malis? A. ut uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere: mouemur enim sæpe aliquo acute concluso: labamus, mutamusque sententiā clarioribus etiā in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati. A. Sanē quidem: sed, ne accidat, providebo. M. Num quid igitur est causæ, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper? istos uero: qui, quod tota in hac causa diffi-

cillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem; illud autem, quod nō modo facile ad credendum est, sed eo concesso, quod uolunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permāserit, ne intereat.

A. Bene reprehendis: & se isto modo res habet.

M. Credamus igitur Panætio, à Platone suo dissentienti: quem enim omnibus locis diuinū, quem sapientissimum, quē sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat, huius hāc unam sententiam de immortalitate animorum non probat: uult enim, quod nemo negat, quidquid natū sit, interire; nasci autē animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quæ etiam in ingenijs, non solum corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit; quod autē in morbum cadat, id etiam interiturū: dolere autē animos; ergo etiā interire. hæc refelli possunt: sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mēte dici, quæ omni turbido motu semper uacet; non de partibus ijs, in quibus ægritudines, iræ, libidinesq; uersentur: quas is, contra, quem hæc dicantur, semotas à mente, & disclusas putat. nam similitudo magis appareret in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominū autem similitudo in corporum figura magis extat: & ipsi animi magni refert quali in corpore locati sint: multa enim è corpore existūt, quæ acuat mentem; multa, quæ obtūdant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorē esse non moleste ferā. enumerat multos: idq; quasi cōstet, rationem, cur ita fiat, affert. quod si tanta uis est

ad habitum mentis in ijs, quæ gignuntur in corpore;
ea sunt autem, quæcunq; sunt quæ similitudinem fa-
ciant: nihil necessitatis affert, cur nascatur animi simi-
litudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Pana-
ius. uixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suo-
rum? similis fuisset Africani fratris nepos: facie uel pa-
tris, uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile
deterimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, et
eloquentis hominis, nepos; multorumq; aliorum cloro-
rum uirorum, quos nihil attinet nominare, nepotes &
filij. sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis
esse propositum; cum satis de æternitate dixissemus, ne
si interirent quidem animi, quidquã mali esse in mor-
te? A. Ego uero memineram: sed te de æternitate di-
centẽ aberrare à proposito facile patiebar. M. Video te
alta spectare, & uelle in cœlum migrare. A. Spero
fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, ani-
mos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, pri-
uari spe beatioris uitæ. M. Mali uero quid affert ista
sententia? fac animum sic interire ut corpus: num igi-
tur aliquis dolor, aut omnino post mortẽ sensus in cor-
pore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum in se
mulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo qui-
dem igitur sensus remanet: ipse enim nusquam est. ubi
igitur malum est, quoniam nihil tertium? an, quoniam
ipse animi discessus à corpore nõ fit sine dolore? ut cre-
dam ita esse, quã est id exiguum? & falsum esse ar-
bitror: & fit plerunque sine sensu, non nunquã etiam
cum uoluptate: totumq; hoc leue est, qualecunq; est:
fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius

excruciat, discessus ab omnibus ijs, quæ sunt bona in uita. uide, ne à malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum? uere et iure possum sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, uerum si quærimus. hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is à Rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibi ipsi cōsciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleobrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiēcisse lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesia liber est ἀποκατεργῶν; quòd à uita quidam per inedia discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uita humanæ enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quàm ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat, omitto alios. etiam ne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatijs, ornamentisq; priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullū à fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quatuor filijs: at quinquaginta Priamus; è quibus decem & septem iusta uxore natis: in utroq; eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum enim multi filij, filie, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem tanta progenie orbatum, cum in aram confusgisset, hostilis manus interemit. hic si uiuis filijs, in-

columi regno occidisset,
 » Astante ope barbarico,
 » Teētis coelatis, laqueatis;
 utrum tandem à bonis, an à malis discessisset: tum pro
 fecto uideretur à bonis. at certe ei melius euenisset, nec
 tam flebiliter illa canerentur,
 » Hæc omnia uidi inflammari,
 » Priamo uī uitam euitari,
 » Iouis aram sanguine turpari.
 quasi uero ista uel quidquā tum potuerit ei melius ac
 cidere. quod si ante occidisset, tamen euentū omnino
 amisisset, hoc autem tēpore sensum malorum amisit.
 Pompeio nostro familiari, cū grauius ægrotaret Nea
 poli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt.
 nimirū etiam Puteolani uulgo ex oppidis publice gra
 tulabantur ineptum sanè negocium, & græculū, sed
 tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extin
 ctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? certe à mi
 seris: non enim cum socero bellum gessisset, non impa
 ratus arma sumpsisset, non domum reliquisset, nō ex
 Italia fugisset, non exercitu amisso nudus in seruorū
 ferrum, & manus incidisset, nō liberi disleti, non for
 tunæ omnes à uictoribus possessæ. qui, si mortem
 tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is propa
 gatione uitæ quot, quantas, quā incrediles hausit ca
 lamitates: hæc morte effugiuntur, etiā si nō euenierint,
 tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi occide
 re posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisq; fortu
 nam: proinde quasi aut plures fortunati sint, quā in
 felices; aut certi quidquā sit in rebus humanis; aut spe

rare sit prudentius, quàm timere. sed hoc ipsum conce-
datur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam
carere mortuos uitæ comodis, id quod esse miserum, certe
ita dicant necesse est. an potest is, qui non est, re-ulla
carere? triste enim est nomen ipsum carēdi, quia subij-
citur hæc uis: habuit, non habet; desiderat, requirit,
indiget. opinor hæc incōmoda sunt carentis: caret ocu-
lis, odiosa cecitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis:
mortuorum autē non uitæ modo commodis, sed ne ui-
ta quidem ipsa quisquā caret. de mortuis loquor, qui
nulli sunt. nos, qui sumus, num aut si cornibus care-
mus, aut pennis, sit qui id dixerit? certe nemo: quid
ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec
natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te nō ha-
bere. hoc premendum etiam atque etiam est argumen-
tum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt,
dubitare non possumus, quin tātus interitus in morte
sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur.
hoc igitur probe stabilito, et fixo, illud excutiendum
est, ut sciatur quid sit carere, ne relinquatur aliquid er-
roris in uerbo. carere igitur hoc significat, egere eo,
quod habere uelis: inest enim uelle in carendo, nisi cū
sic tanquam in febris dicitur, alia quadam notione uer-
bi. dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid
non habeas, et non habere te sentias, etiam si id faci-
le patiāre: carere enim malo, id non dicitur; non enim
esset dolendum; dicitur illud, bono carere, quod est
malum. sed ne uiuus quidem bono caret, si eo non in-
diget: sed in uiuo intelligi tamen potest. regno carere,
dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tar-

quinio. cum regno esset expulsus: at in mortuo ne intel-
 ligi quidem potest: carere enim sentiētis est, nec sensus
 in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est.
 quanquam quid opus est in hoc philosophari, cum rē
 nō magnopere egere philosophia uideamus? quoties nō
 modo dūctores nostri, sed uniuersi etiam exercitus ad
 non dubiam mortem cōcurrerunt? quā quidem si time-
 retur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannū, quē
 ipse expulerat, in praelio concidisset: nō cum Latinis de-
 certans pater Decius, cum Hetruscis filius, etiam cum
 Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: nō uno bello
 pro patria cadentes Scipiones Hispania uidisset, Pau-
 lū Aemiliū Cannā, Venusia Marcellum, Latini Ala-
 binum, Lucani Gracchum. num quis horum miser hoc
 die? ne tum quidem post spiritum extremū: nec enim
 potest esse miser quisquā sensu perempto. at id ipsum
 odiosum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere.
 cum uero perspicuum sit nihil posse in eo esse, qui ipse
 nō sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec
 sentiat? quanquam hoc quidē nimis saepe, sed eo quod
 in hoc inest omnis animi cōtractio ex metu mortis. qui
 enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, &
 corpore consumpto, totoq; animante deletō, & factō
 interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum
 esse nihil; is plane perspiciet, inter Hippocentaurum,
 qui nunquam fuerit, & Regem Agamemnonem nihil
 interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc clui-
 le bellum, quā illo uiuo ego fecerim Romam captā.
 cur igitur & Camillus doleret, si hāc post trecētos &
 quinquaginta fere annos euentura putaret: et ego doz

leam, si ad decē millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? quia tāta charitas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter brevitatem uitæ nunquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus R. ip. suisq; consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. quare licet etiam mortalem esse animū iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit; sed uirtutis, quam necessario gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura uero se sic habet, ut quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors. quæ ut nihil pertinet ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cū mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Carix, non dū opinor expectatus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, à qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq; quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tem-

T V S C. Q V A E S T.

pus mori miserum esse. quod tandem tempus? natura
ne? at ea quidem dedit usuram uitæ, tanquam pecu-
niæ, nulla præstituta die. quid est igitur quod querare,
si repetit cū uult? ea enim conditione acceperas. ijdē,
si puer paruus occidit, æquo animo ferendum putant:
si uero in cunis, ne querendum quidem. atqui ab hoc
acerbius exegit natura, quod dederat. non dum gusta-
uerat, inquit, uitæ suauitatem: hic autem iam spe-
rabat magna, quibus frui cœperat. at id quidem ipsum
in cæteris rebus melius putatur, aliquā partem, quā
nullam attingere: cur in uita secus: quanquā nō mā-
le ait Callimachus multo sæpius lacrymasse Priamum,
quā Troilum. eorum autem, qui exacta ætate mo-
riuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non il-
lis, si ultra longior daretur, posset esse iucundior: nihil
est enim profecto homini prudentia dulcius: quā, ut
cætera auferat, affert certe senectus. quæ uero ætas lon-
ga est? aut quid omnino homini longum? non ne mo-
do pueros, modo adolescentes in cursu à tergo insequēs
nec opinantes affecuta est senectus? sed quia ultra ni-
hil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde
ut cuiq; data sunt, pro rata parte aut longa, aut bre-
uia dicuntur. apud Hypanin fluuium, qui ab Euro-
pæ parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas
quasdam nasci, quæ unum diem uiuant. ex his igitur
tur hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mora-
tua est; quæ uero occidente sole, decrepita; eo magis,
si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam
ætatem cum æternitate: in eadem propemodum bre-
uitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. contemnamus

igitur omnes ineptias: quod. n. leuius huic leuitati nom-
 men imponā? totamq; uim bene uiuendi in animi ro-
 bore, ac magnitudine, & in omnium rerum humana-
 rum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtu-
 te ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollis-
 simis effœminamur, ut, si ante mors aduentet, quàm
 Chaldaeorum promissa cōsecuti sumus, spoliati magnis
 quibusdam bonis, illusi, destitutiq; uideamur. quod si
 expectando, & desiderando pendemus animis, crucia-
 mur, angimur: proh dij immortales, quàm optabiliter
 illud iter ineundū esse debet, quo confecto, nulla reli-
 qua cura, nulla sollicitudo futura sit? quàm me dele-
 etat Theramenes, quàmq; elato animo est? et si. n. fle-
 mus, cum legimus: tamen non miserabiliter uir clarus
 emoritur. qui cū coniectus in carcerē triginta iussu ty-
 rannorum uenenum ut sitiens obbibisset, reliquū sic
 è poculo eiecit, ut id resonaret. quo sonitu reddito, re-
 dens, propino, inquit, hoc pulchro Critiæ, qui in eum
 fuerat teterrimus. Græci. n. in cōuiuijs solēt nominare,
 cui poculum tradituri sint. lusit uir egregius extremo
 spiritu, cū iā præcordijs conceptā mortem contineret:
 uereq; ei, qui uenenum præbuerat, mortem est eā au-
 guratus, quæ breuī cōsecuta est. quis hanc animi maxi-
 mi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortē malū
 iudicaret? uadit in eundem carcerē, atq; in eundem
 paucis post annis scyphū Soctates, eodē scelere iudicū,
 quo tyrannorum Theramenes. quæ est igitur eius ora-
 tio, qua facit eum Plato usum apud iudices iā morte
 mulctatum? Magna me, inquit, spes tenet iudices bene
 mihi euenire, quod mittar ad mortem. necesse est. n.

TVSC. QV AEST.

» sit alterū de duobus, ut aut sensus omnino mors om-
 » nes auferat, aut in aliū quēdā locum ex his locis mor-
 » te migretur. quāobrē, siue sensus extinguitur, morsq;
 » ei somno similis est, qui nō nunquam, etiam sine uis-
 » somniorū, placatissimā quietem affert: dij boni, quid
 » lucri est emori? aut quā multi dies reperiri possunt,
 » qui tali nocti antepōnātur, cui similis futura est per-
 » petuitas omnis consequētis temporis? quis me beator?
 » si uera sunt quæ dicuntur, migrationē esse mortem
 » in eas oras, quas, qui ē uita excesserunt, incolunt: id
 » multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudiciū nū-
 » mero haberi uolunt, euaseris, ad eos uenire, qui uere iu-
 » dices appellantur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacū,
 » Triptoleum: conuenireq; eos, qui iuste & cū fide ui-
 » xerint. hæc peregrinatio mediocris uobis uideri potest?
 » ut uero colloqui cū Orphea, Musæo, Homero, Hesiodo
 » liceat, quanti tandem æstimatis? equidem sæpe mori, si
 » fieri posset, uellem, ut ea, quæ dico, mihi liceret inueni-
 » re. quanta delectatione autem afficerer, cum Palame-
 » dem, cum Aiace, cum alios iudicio iniquorum cir-
 » cūuentos conuenirem? tentarem etiam summi Regis,
 » qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyxis, Sisy-
 » phiq; prudentiam: nec ob eam rem, cum hæc exquire-
 » rem, sicut hic faciebam, capite damnarer. ne uos quis-
 » dem iudices, ij, qui me absolulistis, mortem timueritis:
 » nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire po-
 » test nec uiuo, nec mortuo, nec unquā eius res à dijs im-
 » mortalibus negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit for-
 » tuito. nec uero ijs, à quibus accusatus sum, aut à qui-
 » bus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi q̄ mi-

- » hi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: ni-
 » hil autem melius aestimo. sed tēpus est, inquit, iā hinc
 » abire me; ut moriar uos, ut uitam agatis. utrum au-
 » tem sit melius, dii immortales sciunt: hominem quidē
 » scire arbitror neminem. Na ego haud paulo hunc
 animum malim, quā eorum omnium fortunas, qui
 de hoc iudicauerunt. etsi, quod prāter deos negat sci-
 re quēquā, id scit ipse, utrum melius sit: nā dixit an-
 te. sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extres-
 mū. nos autē teneamus, ut nihil censeamus esse malū,
 quod sit à natura datum omnibus; intelligamusq; si
 mors malum sit, esse sempiternū malum: nā uitā mi-
 sera mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis
 esse nullus potest. sed quid ego Socratē, aut Therames-
 nē, prāstantes uiros uirtutis, & sapientiā gloria, com-
 memoro, cū Lacedaemonius quidā, cuius ne nomē qui-
 dē proditum est, mortē tantopere contēpserit, ut, cum
 ad eam duceretur dānatus ab Ephoris, & esset uultu
 hilari, atq; læto, dixissetq; ei quidā inimicus, cōtemnis
 ne leges Lycurgi responderit, ego uero illi maximam
 gratiam habeo, qui me ea pōna mulctauerit, quā si-
 ne mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. o
 uirū Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tā magno
 animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. tales
 innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces &
 principes nominem, cū legiones scribat Cato saepe ala-
 cres in eum locum profectas, unde redituras se nō ar-
 bitrarentur? pari animo Lacedaemonij in Thermopy-
 lis occiderunt. in quos Symonides,
 » Dic hospes spartā, nos te hic uidisse iacentes,

» Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.
 » Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lace
 » dæmoni: hodie apud inferos fortasse coenabimus. fuit
 » hæc gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant. e' quibus
 » unus, cū Perses hostis in colloquio dixisset glorians, so
 » lem præ iaculorum multitudine & sagittarum nō ut
 » debitis: in umbra igitur, inquit, pugnabimus. uiros cō-
 » memoro. qualis tandem Lacæna? quæ cum filium in
 » prælium misisset, et interfectū audisset, iccirco, inquit,
 » genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubi-
 » taret occumbere. esto: fortes, & duri Spartiatæ: ma-
 » gnā habet uim Reip. disciplina. quid? Cyrenæum
 » Theodorum, philosophum non ignobilem, nō ne mira-
 » mur? cui cū Lysimachus Rex crucem minaretur, istis
 » quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis:
 » Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime
 » putrescat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiā
 » de humatione, & sepultura dicendum existimem: rē
 » non difficilem, ijs præsertim cognitis, quæ de nihil sen-
 » tiendo paulo ante dicta sunt. de qua Socrates quidē
 » quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de
 » quo iam tam multa diximus. cum enim de immorta-
 » litate animorum disputauisset, & iam moriendi tem-
 » pus urgeret, rogatus à Critone quemadmodum sepeli-
 » ri uellet, Multam uero, inquit, operam amici frustra
 » consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc
 » auolaturum, neque quidquam mei relicturum. uerū
 » tamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus
 » eris; ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo
 » me uestrum, cum hinc excessero, consequetur. Præ-
 » clare

clare id quidē, qui & amico permiserit, & se ostende-
 rit de hoc toto genere nihil laborare. durior Diogenes,
 & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proijci
 se iussit inhumatū. tum amici, uolucris ne & feris?
 minime uero, inquit: sed bacillum propè me, quo abi-
 gam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid
 igitur mihi ferarū laniatus oberit nihil sentienti? præ-
 clare Anaxagoras: qui cū Lampfaci moreretur, quæ-
 rentibus amicis uellet ne Clazomenas in patriā, si qd
 accidisset, afferri, nihil necesse est, inquit: undiq; n. ad
 inferos tantūde uia est. totaq; de ratione humationis
 unū tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue oc-
 ciderit animus, siue uigeat. in corpore autē perspicuū
 est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sen-
 sum. sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem
 ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & senti-
 re credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uide-
 tur. at illa sicut acerbissimam rem moeret.

- » Vidi, uidere quod me passa ægerrime,
- » Curru Hectorem quadriiugo raptarier.
 quem Hectorem? aut quādiu ille erit Hector? melius
 Actius, & aliquando sapiens Achilles.
- » Immo. n. uero corpus Priamo reddidi, Hectore abstuli.
 non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat
 Hectoris. ecce alius exoritur e' terra, qui matrem dor-
 mire non sinat.
- » Mater, te appello, quæ curam somno suspensam leuas,
- » Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.
 hæc cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris
 mœstitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos
 d d

qui inhumati sunt, miseros iudicare :

- » prius quàm fera,
- » uolucr esq; -
metuit, ne laceratis membris minus bene utatur : ne
combustis, non extimescit.

- » Heu reliquias semiaffi Regis denudatis ossibus
- » Per terram sanie delibutam foede diuexarier.
non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios
fundat ad tibiam. tenendum est igitur, nihil curadum
esse post mortem, cū multi inimicos etiam mortuos pu
niantur. execratur luculentis sanè uersibus apud En
nium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus.
durū hoc sanè : talis enim interitus non est sine graui
sensu: illa inania,

- » Ipse summis saxis fixus asperis,
- » Enisceratus latere pendens, saxa spargens tabo,
- » Sanie, & sanguine atro.
nō ipsa saxa magis sensu omni uocabunt, quàm ille la
tere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quàm
essent dura, si sentiret? nulla sine sensu. illud ue
ro perquam inane:

- » Neque sepulcrū quo recipiat habeat portū corporis,
- » Vbi remissa humana uita corpus requiescat à malis.
Vides, quanto hæc in errore uersentur. portū esse cor
poris, & requiescere in sepulcro putat mortuum. ma
gna culpa Pelopis, qui nō erudierit filium, nec docuerit
quatenus esset quidque curadum. sed quid singulorū
opinionēs animaduertam, nationū uarios errores per
spicere cum liceat? cōdiunt Aegyptij mortuos, & eos
domi seruant: Persæ etiam cæra circumlitos condiunt

ut quāmaxime permaneant diuturna corpora. mago-
rum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris
sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit ca-
nes. optimates domesticos. nobile autem genus canū il-
lud scimus esse: sed pro sua quisq; facultate parat, à
quibus lanietur: eamq; optimā illi esse cēsent sepultu-
rā. permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni hi-
storia curiosus. sed ita tetra sunt quædā, ut ea fugiat,
& reformidet oratio: totus igitur hic locus est cōtēnē-
dus in nobis, nō negligēdus in nostris, ita tamē, ut mor-
tuoꝝ corpora nihil sentire sentiamus. quantū autem
consuetudini, famæq; dandū sit, id eurer uiui, sed ita,
ut intelligāt nihil ad mortuos pertinere. sed profecto
mors tū æquissimo animo appetitur, cum suis se lau-
dibus uita occidens consolari potest. nemo parū diu ui-
xit, qui uirtutis perfectæ perfectō functus est mune-
re. multa mihi ipsi ad mortē tēpestiua fuerūt: quæ uti-
nam potuissem obire: nihil. n. iam acquirebatur: cu-
mulata erant officia uitæ: cū fortuna bella restabant.
quare si ipsa ratio minus perficiet, ut mortē negligere
possimus: at uita aēta perficiat, ut satis superq; uixis-
se uideamur. quāquā. n. sensus abierit, tamē summis,
& proprijs bonis & laudis, & gloriæ, quāuis non sen-
tiant, mortui nō carēt. etsi enim nihil in se habeat glo-
ria, cur expetatur: tamen uirtutem tāquam umbra se-
quitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, siquā-
do est, magis laudandum est, quā illi ob eam rem
beati. non possum autem dicere, quoquo modo hoc
accipiat, Lycurgū, Solonem legum & publicæ disci-
plinæ carere gloria, Themistoclem, Epaminondam

d d ij

TVSC. QVAEST.

bellicae uirtutis: ante. n. Salamin. ipsam Neptunus obruet, quam salaminij trophaei memoria: priusq; Boeotia Leuctra tollentur, qua pugna Leuctrica gloria. multo etiam tardius fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximū, Marcellum, Paulū, Catonem, Lelium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens, fidei animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori: non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiae uidisset, accessit ad senem, et gratulatus, morere Dyagora, inquit: non enim in coelum ascensurus es. magna haec, et nimium fortasse Graeci putant, uel tum potius putabant: isq; qui hoc Dyagore dixit, permagnū existimans treis Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illū diutius in uita fortunae obiectum, inutile putabat ipsi. ego autē tibi quidē quod satis esset, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderā: concesseras. n. nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendī, ut plura dicerem, quod in desiderio, et luctu haec est consolatio maxima: nostrum enim et nostra causa susceptum dolorem modice ferre debemus, ne et nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbatī sumus, esse cum aliquo sensu in ijs mas

lis, quibus uulgo opinantur, hanc excutere opinionem
 mihi metradicitus uolui, eoq; fui fortasse longior. A.
 Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars oratio-
 nis tuæ faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut mo-
 do non nollem, modo non laborarem: omni autem ra-
 tione illud certe perfectum est, ut mortem nō ducere
 in malis. M. Num igitur etiam rhetorū epilogū desi-
 deramus, an iam hanc artem planè relinquimus? A.
 Tu uero istam ne reliqueris quam semper ornasti: &
 quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, or-
 nauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audi-
 re, quidquid est. M. Deorum immortalium iudicia solēt
 in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi,
 sed Herodoto auctore, alijsq; pluribus. Primum Argiæ
 sacerdotis Cleobis & Biton filij prædicantur. nota fabu-
 la est. cum enim illam ad solenne, & statum sacrificiū
 curru uehi ius esset satis longe ab oppido ad fanū, mo-
 rarenturq; iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nomi-
 nauī, ueste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugū
 accesserunt. ita sacerdos aduectus in fanum, cum cur-
 rus esset ductus à filijs, precata à dea dicitur, ut illis
 præmiū daret pro pietate, quod maximū homini dari
 posset à deo: post epulatos cū matre adolescētes, soma-
 no se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili pre-
 catione Trophonius & Agamedes usi dicuntur: qui, cum
 Apollini Delphis templū exedificassent, uenerātes de-
 um petierunt mercedem non paruum quidē operis, et
 laboris sui, nil certi, sed quod esset optimum homini.
 quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diē
 tertiū: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. indicauisse de

d d iij

um dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dii concessissent, ut præter ceteros diuinaret, mortē esse optimum homini. fertur etiam de Sileno fabella quædā: qui cū à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse Regem, nō nasci homini longe optimum esse; proximum autem, quamprimum mori. quæ est sententia in Cresphonte usus Euripides.

- » Nam nos decebat coetus celebrantes domum,
- » Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
- » Humanæ uitæ uaria reputantes mala:
- » At, qui labores morte finisset graues,
- » Omnes amicos laude, & letitia exequi.

simile quiddam est in consolatione Crantoris: alt enim Terinæum quendā Elisium, cum grauitè filij mortem mœreret, uenisse in Psycomantiū, quærentem quæ fuisset tantæ calamitatis causa: huic in tabellis treis huiusmodi uersiculos datos:

- » Ignaris homines in uita mentibus errant.
- » Euthymus potitur fatorum munere læto.
- » Sic fuit utilius finiri ipsiq; tibiq;.

His & talibus auctoribus usi, confirmant causam, rebus à dijs immortalibus iudicatam. Alcidas quidā rhetor antiquus in primis nobilis scripsit etiam laudationem mortis, quæ constat ex enumeratione malorū humanorū. cui rationes eæ, quæ exquisitijs à philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. claræ uero mortes pro patria oppetitæ, non solum gloriose rhetoribus, sed etiam beatæ uideri solent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiā filia cupide mortem ex

petiuerunt pro uita ciuium: Codrum, qui se in medios
 immisit hostes famulari ueste, nec posset agnosci, si es-
 set ornatus regio: quod oraculum erat datum, si Rex interfe-
 ctus esset, uictrices Athenas fore. Menechus uero non
 pratermittitur: qui oraculo edito largitus est patriæ
 suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iu-
 bet, ut hostium sanguis eliciatur suo. ueniunt inde ad
 propiora. Harmodius in ore, et Aristogiton: Lacedæ-
 monius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. no-
 stros non norunt: quos enumerare magnū est: ita sunt
 multi quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum glo-
 ria. quæ cum ita sint, magna tamen eloquentia est uten-
 dum, atque ita uelut superiore loco concionandum, ut
 homines mortem uel optare incipiant, uel certe time-
 re desistant. nam si supremus ille dies non extinctionē, sed
 commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem
 perimit, ac delet omnino: quid melius, quam in medijs
 uitæ laboribus obdormiscere, et ita conuenientē somno
 consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennii, quam
 Solonis oratio: hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret (inquit) nec funera fletu
 Faxit. at uero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis

Moerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, si quid tale acciderit, ut à deo denunciatum
 uideatur ut exeamus à uita, læti et agentes gratias
 pareamus, emittique nos à custodia, et leuari uinculis
 arbitremur, ut aut in æternam, et planè in nostram
 domum remigremus, aut omni sensu, molestiaque ca-
 reamus: sin autem nihil denunciabitur, eo tamen si-

dd iij

TVSC. QV AEST.

mus animo, ut horribilem illū diem alijs, nobis fau-
stū putemus; nihil in malis ducamus, quod sit uel à
dijs immortalibus, uel à natura parente omnīū consti-
tutum: non enim temere, nec fortuito sati, et creati
sumus; sed profecto fuit quādam uīs, quā generi con-
suleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum
exanclauisset omnes labores, tū incideret in mortis ma-
lum sempiternum: portum potius paratum nobis, &
perfugium putemus. quò utinam uelis passis peruehi
liceat. sin resstantibus uentis reijciemur, tamē eodē pau-
lo tardius referamur necesse est. quod aut omnibus ne-
cesse est, id ne miserum esse uni potest? habes epilogum,
ne quid prætermisissum, aut relictum putes A. Ego ue-
ro. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmitorem.
M. Optime, inquam. sed nunc quidem ualitudini tri-
buamus aliquid: cras autem, & quot dies erimus in
Tusculano, agamus hæc, & ea potissimū, quæ leuatio-
nem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatū:
qui omni ē philosophia est fructus uberrimus.

175
M. TVLLII CICERONIS TVSCVLARVM
NARVM QVAESTIONVM
LIBER SECVNDVS,
DE TOLERANDO
DOLORE.

N

Eoptolemus quidem apud En-
niū philosophari sibi ait neces-
se esse, sed paucis: nā omnino
haud placere. ego aut Brute ne-
cesse quidē mihi esse arbitror
philosophari: nā quid possum,
praesertim nihil agēs, agere me-
lius? sed nō paucis, ut ille: difficile est enim in philoso-
phia pauca esse ei nota, cui non sint, aut pleraq; , aut
omnia: nā nec pauca nisi ē multis eligi possunt; nec
qui pauca pcepit, nō idē reliqua eodē studio persequere-
tur. sed in uita tamē occupata, atq; , ut Neoptolemi tū
erat, militari, pauca ipsa multū saepe prosunt, et ferūt
fructus, si nō tātos, quāti ex uniuersa philosophia per-
cipi possunt; tamen eos, quibus aliqua ex parte interdū
aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur: ue-
lut ex ea disputatioae, quae mihi nuper habita est in
Tusculano, magna uidebatur mortis effecta cōtēptio;
quae nō minimū ualet ad animū metu liberandū: nā
qui id, quod uitari non potest, metuit, is uiuere animo
quieto nullo modo potest: sed qui, nō modo quia necesse
est mori, uerū etiā quia nihil habet mors quod sit horrē

dum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam uitam comparat. quanquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos. quod uitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. et enim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio) sed si reperiebatur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent; quemque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; & cum obruerentur copia sententiarum atque uerborum, ieiunitatem & famem se malle, quam ubertatem, et copiam dicerent, unde erat exortum genus Atticorum, ijs ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum, qui iam conticuere penes ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse uideamus? est enim philosophia paucis contenta iudiciis, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta, & inuisa: ut uel, si quis uniuersam uelit uitu perare, secundo id populo facere possit; uel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia reliquorum philosophorum disciplinis. nos autem uniuersae philosophiae uituperatoribus respondimus in Hortensio. pro Academia autem quae dicenda erat, satis accurate in Academicis quatuor libris explicata arbitramur. sed tamen tantum abest ut scribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus: in ipsa enim Graecia philosophia tanto in honore nunquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus dissensionibusque utguisset. quamobrem hortor omnes, qui facere id pos-

sunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti
Græciæ eripiant, & perferant in hanc urbem, sicut re-
liquas omnes, quæ quidem erant expetendæ studio at-
que industria sua maiores nostri transtulerunt. atque
oratorum quidam laus ita ducta ab humili uenit ad sum-
mum, ut ita, quod natura fert in omnibus ferè rebus,
senescat, breuique tempore ad nihilum uentura uidea-
tur. philosophia nascatur latinis quidem literis ex his
temporibus, eamque nos adiuuemus; nosque ipsos redar-
gui, refelli; patiamur. quod iusserunt animo iniquo,
qui certis quibusdam, destinatisque sententijs quasi addi-
cti, & consecrati sunt, eaque necessitate constricti, ut,
etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constan-
tiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec
ultra id, quod uerisimile occurrerit, progredi possumus,
& refellere sine perinacia, & refelli sine iracundia
parati sumus. quod si hæc studia traducta erunt ad
nostros, ne bibliothecis quidem græcis egebimus, in quibus
multitudo infinita librorum propter eorum est mul-
titudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur à
multis: ex quo libris omnia referferunt. quod accidet
etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed
eos si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhi-
bita etiam differendi elegantia, ratione & uia philo-
sophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se phi-
losophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse lati-
ni sanè multi libri: quos non contemno equidem,
quippe quos nunquam legerim: sed quia profitentur ip-
si illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distri-
bute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectio-

TVSC. QVAEST.

nem sine ulla delectatione negligo: quid enim dicant,
 & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo me
 diocriter quidem doctus ignorat. quāobrem, quoniā,
 quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi
 sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo.
 nā ut Platonem, reliquosq; Socraticos, & deinceps eos,
 qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa
 aut non approbant, aut non studiosissime consecratur;
 Epicurum autem, & Metrodorum nō fere prater suos
 quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legūt,
 qui illa recte dici putāt. nobis autē uidetur, quidquid
 literis mandetur, id commendari omnium eruditorū
 lectione decere. nec, si ipsi minus consequi possumus, ic
 circo minus id ita faciendū esse sentimus. itaque mihi
 semper Peripateticorum, Academiaeq; consuetudo, de
 omnibus rebus in contrarias partes differendi, non ob
 eam causam solum placuit, quod aliter non posset,
 quid in quaque re uerisimile esset, inueniri, sed etiam
 quod esset ea maxima dicendi exercitatio. qua prin
 ceptus usus est Aristoteles, deinde eū qui secuti sunt. nos
 tra autem memoria Philo, quem nos frequenter audi
 uimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta trade
 re, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinē à
 familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod da
 tum est temporis nobis, in eo consumpsimus. itaque
 cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut
 pridie feceramus; post meridiem in Academiam de
 scendimus. in qua disputationem habitam non quasi
 narrantes exponimus, sed eisdem ferē uerbis, ut actū,
 disputatumq; est. est igitur ambulanti bus ad hūc mos

dum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam in-
ductus exordio. A. Dici non potest, quàm sim hesternæ
disputatione tua delectatus, uel potius adiutus: etsi
enim mihi conscius sum, nunquam me nimis cupidum
fuisse uitæ; tamen obijciebatur interdum animo metus
quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem hu-
ius lucis, & amissionem omnium uitæ commodorum.
hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, ut
nihil minus curandum putem. M. Minime mirum id
quidem: nam efficit hoc philosophia: medetur animis:
Inanes sollicitudines detrahitis: cupiditatibus liberat: pel-
lit timores. sed hæc eius uis non idem potest apud omnes:
cum ualeat multum, cum est idonea complexa naturam:
fortes enim non modo fortuna adiuuat, ut est in uete-
re proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam
quasi præceptis confirmat uim fortitudinis. te natura
excelsum quendam uidelicet, & altum, & humana despi-
cientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortem
habita insedit oratio. sed hæc eadem num censes apud
eos ipsos ualere, nisi admodum paucos, à quibus inuen-
ta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque phi-
losophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac
uita constitutus, ut ratio postulat; qui disciplinam suam
non ostentationem scientiæ, sed legem uitæ putet; qui
obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? uidere li-
cet alios tanta leuitate, & lætatione, ipsi ut fuerit non
didicisse melius; alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnul-
los; multos libidinum seruos: ut cum eorum uita mira-
bilitè pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur esse
turpissimum. ut enim, si grammaticum se professus

quispiam, barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi uelit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius proficitur scientia: sic philosophus in ratione uitae peccans, hoc turpior est, quam in officio, cuius magister esse uult, labitur; artemque uitae professus, delinquit in uita. A. Non ne uerendum igitur, si est ita, ut dictis, ne philosophia falsa gloria exornetur? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter uiuere? M. Nul lum uero id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur; falsumque illud, ac improbe,

» Et si in segetem sunt deteriore data

» Fruges, tamen ipse suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque ut in eodem simili uerfer, ut ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest, sic sine doctrina animus. ita est utraque res una sine altera debilis. cultura autem animi philosophia est: quae extrahit uitia radicitus, et praeparat animos ad satius accipiendos; eaque mād at his, et, ut ita dicā, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant. agamus igitur, ut coepimus. dic, si uis, de quo disputari uelis. A. Dolorem existimo maximum malorum omnium. M. Etiam ne maius, quam dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, et me pudet tā cito de sententia esse detectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres: quid enim minus est dignum, quam tibi quidquam prius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo non recusandus, sed ultro appetendus, subeundus, excipiendus do-

lor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum
 malum dolor: malum est certe. M. Vides ne igitur, quā
 tum, breviter admonitus, de doloris terrore deieceris?
 A. uideo plane: sed plus desidero. M. Experiar equi-
 dem: sed magna res est, animoq; mihi opus est non re-
 pugnante. A. Habebis id quidem: ut enim heri feci,
 sic nunc rationem, quod ea me cunque ducet, sequar.
 M. Primum igitur de imbecillitate multorum, & de
 uarijs disciplinis philosophorum loquar. quorum prin-
 ceps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristip-
 pus non dubitauit summum malum dolorem dicere. de
 hinc ad hanc enervatā, muliebremq; sententiam satis
 docilem se Epicurus praeiuit. hunc post Rhodius Hiero-
 nymus dolore uacare summum bonum dixit: tantū in
 dolore duxit mali. ceteri, praeter Zenonem, Aristonē,
 Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu: malum illud
 quidem, sed alia peiora. ergo id, quod natura ipsa, &
 quaedam generosa uirtus statim respuit, ne dolorem
 summum malum diceret, oppositoq; dedecore sententia
 depelleret, in eo magistra uitae tot secula permanet
 philosophia. quod huius officium, quae laus, quod decus
 erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis uelit, qui
 dolorem summum malum sibi esse persuasit? quam
 porro quis ignominiam, quam turpitudinem non per-
 tulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse
 decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cū
 premetur summis doloribus, si in his est summum ma-
 lum; sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? &
 quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo pos-
 sit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfecte pu-

tat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & explora-
 tum ita semper fore. quis autem est iste, cui id explora-
 tum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidē
 risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si
 uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum di-
 cat, patietur, perferet, non succūbet: magna mehercu-
 le laus, et eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed
 Epicuro homini aspero et duro nō est hoc satis: in Pha-
 laridis tauro si erit, dicet, q̄ suaue est hoc, quā hoc nō
 curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum?
 at id quidē illi ipsi, qui dolorem malum esse negant,
 nō solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari: asperū,
 difficile, odiosum, cōtra naturā dicunt, nec tamen ma-
 lum. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum o-
 mnium extremum, sapientē censet id suaue dicturū.
 ego à te nō postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias,
 quibus Epicurus uoluptatē, homo, ut scis, uoluptarius.
 ille dixerit sanē idē in Phalaridis tauro, q̄ si esset in
 lectulo. ego tātam uim non tribuo sapienti contra do-
 lorem: si fortis in perferēdo, officio satis est: ut lateretur
 etiā, non postulo: tristis enim res est sine dubio, aspera,
 amara, inimica naturae, ad patiendū, tolerādumq; dif-
 ficilis. aspice Philoctetam: cui cōcedendum est gementi:
 ipsum enim Hercule uiderat in Oeta magnitudine do-
 lorum eiulātem. nihil igitur hunc uirū sagittae, quas
 ab Hercule acceperat, tum cōsolabantur: Cum ē uipe-
 rino morsu uenae uiscerū Veneno imbutae tetros crucia-
 tus cierēt. itaq; exclamat auxiliū expetēs, mori cupiēs.
 » Hen quis falsis fluctibus mandet
 » Me ex sublimi uertice saxi.

Iam

- » Iam iam absumor: conficit animam
 » Vis vulneris, ulceris æstus.
 difficile dictu uideretur, eum non in malo esse, & ma-
 gno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus
 Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum
 immortalitatem ipsa morte quærebat. quas hic uoces
 apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira
 sanguine centauri tinctam tunicam induisset, inhæ-
 sissetq; ea uisceribus, ait ille,
 » O multa dictu grauiā, perpeßu aspera,
 » Quæ corpore exanclato, atque animo pertuli.
 » Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
 » Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
 » Quantum una uecors Oenei partu edita.
 » Hæc me irretiuit ueste furiali inscium,
 » Quæ lateri inherens morsu lacerat uiscera,
 » Vrgensq; grauius pulmonum haurit spiritus:
 » Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
 » Sic corpus clade horribili absumptum extabuit.
 » Ipse illigatus peste interimor textili.
 » Hos non hostilis dextra, non terra edita
 » Moles gigantum, non biformato impetu
 » Centaurus ictus corpori infixit meo,
 » Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
 » Non sæua terris gens relegata ultimis;
 » Quas peragrans, undiq; omnē hinc feritatem expuli:
 » Sed fœminea uir, fœminea interimor manu.
 » O nate, uere hoc nomen usurpa patri,
 » Ne me occidentem matris superet charitas.
 » Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

e e

TVSC. QVAEST.

- » Iam cernam, me ne, an illam potiore putes.
 » Perge, aude nate, illacryma patris pestibus :
 » Miserere. gentes nostras flebunt miseras.
 » Heu uirginalem me ore ploratum edere,
 » Quem uidit nemo ulli ingemiscientem malo.
 » Sic foeminata uirtus afflicta occidit.
 » Accede nate, assiste, miserandum aspice
 » Euisceratum corpus lacerati patris.
 » Videte cuncti: tuq; coelestum sator
 » Iace obsecro in me uim coruscantem fulminis.
 » Nunc nunc dolorem anxiferi torquent uertices:
 » Nunc serpit ardor. o' ante uictrices manus,
 » O' pectora, o' terga, o' laceratorum thori,
 » Vestro ne pressu quondam Nemeus leo
 » Frendens efflauit grauius extremum halitum ?
 » Hæc dextra Lernam terram mactata excetra
 » Placauit: hæc bicornem afflixit manum :
 » Erimanthiam hæc uastificam abiicit beluam:
 » Hæc à Tartarea tenebrica abstractam plagam
 » Tricipitem eduxit Hydra generatum canem :
 » Hæc interemit tortu multiplicabili
 » Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
 » Multa alia uictrix nostra lustrauit manus,
 » Nec quisquam e' nostris spolia cepit laudibus.
 » possumus ne nos contemnere dolorem, cū ipsum Hercule
 » m tã intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschylus
 » nō poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim
 » accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolo
 » rem, quem excipit ob furtum Lemnium, Vnde ignis
 » lucet mortalibus, clām diuifus? eū Prometheus doctus

clepsisse dolo penasq; Ioui fato expēdisse supremo. has
igitur poenas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit:

- » Titanum soboles socia nostri sanguinis
- » Generata coelo, aspiciate religatum asperis
- » Vincitumq; saxis, nauem ut horrifono freto
- » Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
- » Saturnius me sic infixit Iupiter,
- » Iouisq; numen Muliebri adsciuit manu.
- » Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
- » Perrupit artus: qua miser solertia
- » Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
- » Iam tertio me quoque funesto die,
- » Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
- » Iouis satelles pastu dilaniat fero.
- » Tum iecore opimo farta, & satlata affatim
- » Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
- » Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
- » Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
- » Tum rursus tetros auida se ad pastus refert.
- » Sic hunc custodem mœsti cruciatus alo:
- » Qui me perenni uiuum fœdat miseria.
- » Nanque, ut uidetis, uinclis constrictus Iouis,
- » Arcere nequeo diram uolucrem à pectore.
- » Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
- » Amore mortis terminum inquirrens mali.
- » Sed longe à leto numine aspellor Iouis.
- » Atque hæc uetusta seclis glomerata horridis,
- » Luctifica clades nostro infixæ est corpori:
- » Ex quo liquatæ solis ardore excidunt
- » Gutta, quæ saxa assidue instillant Caucaſi.

uix igitur posse uidemur ita affectum nō miserū di-
 cere : & si hunc miserum, certe dolorem malum. A.
 Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox ui-
 dero. interea unde isti uersus? non enim agnosco. M. Di-
 cam hercule: etenim recte requiris, uides ne abundare
 me otio? A. Quid tum? M. Fuiſti ſæpe credo, cum Athe-
 nis eſſes, in ſcholis philoſophorum. A. Vero, ac libenter
 quidem. M. Animaduertebas igitur, etſi tum nemo
 erat admodū copioſus, ueruntamen uerſus ab his ad-
 miſceri orationi. A. Ac multos quidem d Dionyſio Sto-
 co. M. Probe dicis. ſed is quaſi dictata nullo delectu,
 nulla elegantia. Philo & proprium numerum, et ele-
 cta poemata, et loco adiungebat. itaque poſtquam ad-
 amauit hanc quaſi ſenilem declamationē, ſtudioſe equi-
 dem uitor noſtris poetis: ſed ſicubi illi defecerūt, uerti ip-
 ſe multa de græcis, ne quo ornamēto in hoc genere diſ-
 putationis careret latina oratio. ſed uides ne, poetæ qd
 mali afferāt? lamēt.ātes inducūt fortiffimos uiros: mol-
 liunt animos noſtros: ita ſunt deinde dulces, ut nō legā-
 tur modo, ſed etiam ediscātur. ſic ad malā domeſticā
 diſciplinam, uitamq; umbratilem, et delicatam cū ac-
 ceſſerunt etiā poetæ, neruos omneis uirtutis elidūt. re-
 cte igitur à Platone educūtur ex ea ciuitate, quā fin-
 xit ille, cū mores optimos, & optimum Reip. ſtatū ex-
 reret. at uero nos, docti ſcilicet à Græcia, hæc et à pueri-
 tia legimus, et didicimus, hanc eruditionem liberalē, et
 doctrinā putamus. ſed quid poetis irascimur? uirtutis
 magiſtri philoſophi inuenti ſunt, qui ſummum malū
 dolorem dicerent. at tu adoleſcēs, cum id tibi paulo an-
 te dixiſſes uideri, rogatus à me, etiam ne maius quā

dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus malus à philosopho nullū expecto? quare satis mihi dedisti, cum respondisti, maius tibi uideri malum dedecus, quam dolorem: hoc ipsum enim si tenebis. intelliges quam sit obsistendum dolori. nec tam querendum est, dolor malum ne sit; quam firmandus animus ad dolorem ferendum. concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, nō de re laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malū esse negas, capior, & scire cupio quo modo id, quod ego miserimum existimem, ne malum quidem sit. nihil est, inquit, nisi quod turpe, & uitiosum est. A. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil interesse. M. Nūquam quidquam, inquit, ad beate quidem uiuendum, quod est in una uirtute positum, sed tamen est reiiciendum. cur? asperum est, contra naturam, difficile perpassu, triste, durum. hæc copia uerborum est; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq; possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum nisi quod honestum, nihil malum nisi quod turpe. optare hoc quidem

TVSC. QVAEST.

est, non docere. illud & melius, et uerius; omnia, quæ
 natura aspernatur, in malis esse; quæ asciscit, in bonis.
 hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantū
 tamen excellere illud, quod recte amplexatur isti, quod
 honestum, quod rectum, quod decorum appellamus,
 quod idē interdum uirtutis nomine amplectimur; ut
 omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ putan-
 tur, per exigua, & minuta uideantur, nec malum qui-
 dem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sunt,
 cum turpitudinis malo comparanda. quare, si, ut ini-
 tio concessisti, turpitudine peius est, quàm dolor: nihil est
 planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro ui-
 debitur gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilita-
 ri, dolere, tum dignitas, tum decus aderit, tuq; in ea
 intueberis, te continebis: cedit profecto uirtuti dolor,
 & animi inductione læguescet: aut enim nulla uirtus
 est, aut contemnendus est omnis dolor. prudentiam ne-
 uis esse, sine qua ne intelligi quidē ulla uirtus potest?
 quid ergo? ea patietur ne te quidquā facere nihil pro-
 ficientem, & laborantem? an temperantia sinet te im-
 moderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab
 homine propter uim doloris enunciante commissa, pro-
 dente conscios, multa officia relinquentem? quid, fortis-
 tudini, comitibusq; eius, magnitudini animi, grauita-
 ti, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ quo mo-
 do respondebis? afflictus ne, & iacens, & lamentabili
 uoce deplorans, audies, o uirum fortem? te uero
 ita affectum ne uirum quidē dixerit quisquam. amite-
 rēda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid
 scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse ha-

bere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autē
si unam amiseris, et si amitti non potest uirtus, sed si
unam confessus fueris te non habere, nullā te esse ha-
biturum? num igitur fortem uirum, num magno ani-
mo, num patientem, num grauē, num humana con-
temnentem potes dicere aut Philoctetam illū, (quā-
te enim malo dicere: sed ille certe non fortis) qui iacet
in lectulo humido, qui

Etulatu, questu, gemitu, fremitibus

Resonando, multum flebiles uoces refert,

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortis
do desideraretur? sed cū opprimi dico patientia si mo-
do est aliqua patientia: si nulla est, quid exornamus phi-
losophiā? aut quid etus nomine gloriosi sumus? pun-
git dolor, uel fodiat sanē. si nudus es, da iugulum:
sin teētus Vulcanij armis, id est fortitudine, resiste:
hac enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet,
& deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iuppiter, si
ue Minos sanxit de Iouis quidem sentētia, ut poeta fe-
runt; itemq; Lycurgi, laboribus erudunt iuuentutem,
uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algēdo, aestuādo.
Sparta uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur,
ut multus ē uisceribus sanguis exeat, nō nunquā etiā,
ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum nō mo-
do nemo exclamauit unquam, sed ne ingemuit quidē.
quid ergo? hoc pueri possunt, uiri nō poterunt? et quod
mos ualer, ratio non ualebit? interest aliud inter labo-
rē, & dolorē. sunt finitima omnino, sed tamē differunt
aliquid. labor est functio quādā uel animi uel corporis
grauioris operis, et muneris: dolor autem motus asper

ee iiij

TVSC. QVAEST.

in corpore à sensibus alienus. hæc duo Græci illi, quorū copiosior est lingua, quā nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines, illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere. ò uerborum inops interdū, quibus abū dare te semper putas, Græcia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum æstu magno ducebat agmē, laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo: consuetudo enim laborum perpeffionem dolorū efficiet faciliore. itaque illi, qui Græciæ formam Reipublicarum dederunt, corpora iuuenū firmari labore uoluerunt. quod Spartiata etiam in fœminas trāsulerunt: quæ cæteris in urbibus molliissimo cultu parietū umbris occuluntur. illi autē uoluerunt nihil horū simile esse apud Lacenas uirgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, militia in studio est, quā fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. impelluntur, feruntur, abiiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. militiam uero nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiā, nec adhibetur ulla sine anapestis pedibus hortatio. nostri exercitus primum unde nomen habeāt, uides: de inde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad usum uelint: ferre ualulum. nam scutum, gladium, galeam in onere nostri milites non plus numerant, quā humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis esse dicūt. quæ quidem ita geruntur apte, ut, si usus foret, abiectis oneribus

bus, expeditis armis, ut membris pugnare possint. quid exercitatio legionum? quid ille cursus, clamor, quāti laboris est? ex hoc ille animus in praeliis paratus ad uulnera. adduc pari animo inexercitātū militem: mulier uidebitur. cur? tantum interest inter nouum & ueterem exercitum, quantum experti sumus. etas tyronū plerunque melior: sed ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiā uidemus ex acle efferri saepe saucios, & quidem rudem illū, et inexercitātū, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. at uero ille exercitatus, & uetus, ob eamq; rem fortior, medicū modo requirens a quo obligetur,

- „ O Patrocles, inquit, ad uos adueniens auxilium et uestras manus peto,
- „ Priusquam oppeto malā pestē mandatā hostili manu:
- „ Neq; sanguis ullo potis est pacto profluens consistere,
- „ Si quā sapientia magis uestra deuitari mors potest.
- „ Nanque Aesclepī liberorum sauciū opplent porticus:
- „ Non potest accedi. =
- Certe Euripilus hic quidem est. hominem exercitātū. ubi tantum luctus continuatus? uide, quā non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur aequo animo sibi ferendum sit.
- „ = Qui alteri exitium parat,
- „ Eum scire oportet sibi paratam pestem ut participet parem.
- abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil uidi minus: quærit enim, quid actum sit.
- „ Eloquere, res Argiūm praelio ut se sustinet.

non potest effari tantū dictis, quantum factis suppetit
laboris. Quiesce igitur, & uultus alliga, etiā si Euripy-
lus posset, non posset Aesopus.

=Vbi fortuna Hectoris

Nostram aciem inclinatam : =

& cetera explicat in dolore: sic est enim intemperans
militaris in forti uiro gloria. ergo haec ueteranus mi-
les facere poterit, doctus uir, sapiensq; non poterit? ille
uero melius, ac non paulo quidem. sed de cōsuetudine
adhuc exercitationis loquor, non dum de ratione, et sa-
pientia. anicula saepe in ediam biduum, aut triduum fe-
runt. subduc cibum unum diem athletae: Iouem Olym-
pium eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre
non posse clamabit. consuetudinis magna uis est. perno-
ctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur.
inde pugiles cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem.
sed quid hos, quibus Olympiorum uictoria cōsulatus
ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditī homines,
aut barbari quas plagas perferunt? quo modo illi, qui
bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quā tur-
piter uitare? quā saepe apparet nihil eos malle, quā
uel domino satisfacere, uel populo? mittunt etiam ul-
neribus cōfecti ad dominos, qui quærant quid uelint:
si satisfactum ijs sit, se uelle decumbere. quis mediocris
gladiator ingemuit? quis uultum mutauit unquam?
quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter?
quis cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum
contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo
ualet. ergo hoc poterit
,, Samnis spurcus homo, uita illa dignus, locoq;

uir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollē
habeat, quam non meditatione et ratione corroboret;
crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nō
nullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc sit.
cum uero fontes ferro depugnabant, auribus fortasse
multa, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra
dolorem, & mortem disciplina. de exercitatione, &
consuetudine, & commentatione dixi. agēs, nunc de
ratione uideamus: nisi quid uis ad hac. A. Ego ne ue
te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credē
dum tua ducit oratio, M. Sit ne igitur malū dolor,
nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac
minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanentibus,
effici uolunt non esse malum dolorem. ego illud, quidā
quid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto:
falsaq; eius uisione, & specie moueri homines dico ue
hementius, doloremq; eius omnem esse tolerabilem.
unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam,
quā modo dixi, quo facilius oratio progredi possit
longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos ho
mines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse for
tium, & magnanimorum, & patientium & huma
na uincientium, toleranter dolorē pati. nec uero quis
quā fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudans
dum putaret. quod ergo & postulatur a fortibus, &
laudatur, cum sit; id aut extimescere ueniens, aut nō
ferre praesens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum
omnes rectae animi affectiones uirtutes appellentur, nō
sit hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quae
ceteris excellat, omnes nominatae sint: appellata est

T V S C. Q V A E S T .

enim à uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq; contemptio. utendum est igitur his, si uirtutis cōpotes, uel potius si uiri uolumus esse, quoniam à uiris uirtus nomen est mutuata. quæres fortasse, quo modo: **E**t recte: talem enim medicinā philosophia proficitur. uenit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: negligē, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. Itera dum eadem ista mihi: non enim intelligo, quid summū dicas esse, quid breue. M. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis uindicabit ante penē, quā uenerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoetæ; bene planē magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes: possumt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest à summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quā molestiæ. nunc ego non possum tantum hominē nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est maior alius) non continuo dico esse breuem: multosq; possum bonos uiros nominare, qui cōplures annos doloribus podagræ crucientur maximis. sed homo cautus nūquā terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modū, ut sciā quid summū dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hūc nihil prorsus dicen

tem:
que:
dixe
in str
da m
sent:
sit, s
mal:
aude
sa te
Oly
uissi
aliqu
ter,
titu
alij
ma
illa
hil:
hone
decu
rari
bus:
esse,
uel i
quid
num
nihil
ne i
entm

tem; cogamusq; confiteri nō esse ab eo doloris remedia
querenda, qui dolorem malorum omnium maximum
dixerit. quamvis idem forniculum se in torminibus, &
in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est querenda
medicina, & maxime quidem, si, quid maxime cō
sentaneum sit, querimus ab ijs, quibus, quod honestū
sit, summum bonum; quod turpe, summum uidetur
malum. his tu presentibus gemere, & te iactare non
audebis profecto. loquetur enim eorum uoce uirtus ip
sa tecum. tu ne, cum pueros Lacedæmone, adolescentes
Olympiæ, barbaros in arena uideris excipientes gra
uissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor
aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? non constan
ter, & sedate feres? ferri non potest: natura non pa
titur: audio. pueri ferunt gloria ducti, ferunt pudore
alii, multi metu: et tamē ueremur, ut hoc, quod à tam
multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur?
illa uero non modo patitur, uerum etiam postulat: ni
hil. n. habet præstantius; nihil, quod magis expetat, quā
honestatem, quā laudem, quā dignitatem, quā
decus. hisce ego pluribus nominibus unam rem decla
rari uolo, sed utor, ut quammaxime significem, pluri
bus. uolo autem dicere illud homini longe optimum
esse, q̄ ipsum sit optandū per se, à uirtute profectum,
uel in ipsa uirtute situm, sua sponte laudabile: quod
quidem citius dixerim solum, quā summum bo
num. atque ut hæc de honesto, sic de turpi contraria.
nihil tam tetrum, nihil tam aspernandum, nihil homi
ne indignius. quod si tibi persuasum est; principio
enim dixisti plus in dedecore mali tibi uideri, quā in

dolore: reliquum est, ut tute tibi imperes, quanquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur: est enim animus in partes distributus duas, quarum altera rationis est particeps, altera expert. cum igitur præcipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc præcipitur, ut ratio coerceat temeritatem. est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodam modo, & languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed præsto est domina omnium, et regina ratio, quæ connixa per se, et progressa longius, fit perfecta uirtus. hæc ut imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id uidendum est uiro. quonam modo, inquit? uelut seruo dominus, uelut imperator militi, uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamentis muliebriter, lacrymisq; deder, uinciatur, & constringatur amicorum, propinquorumq; custodijs: sæpe. n. uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, uel modice potius: Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat maior dolor.

Pacuius hoc melius, quàm Sophocles. apud illū enim perquam flebiliter Vlyxes lamentatur in uulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt sauciū, personæ grauitatem intuentes nō dubitarunt dicere,

» Tu
» Qu
» Nim
» Con
» intel
» esse
» imm
» Retin
» Nuda
» incipi
» Oper
» Dimit
» Sæpe
» Vides
» gatur
» quoc
» Cong
» Id ui
» huius
» uero
» Et sa
» sed ph
» aliqu
» erit in
» feriori
» fiet,
» bit, in
» sūt isti
» ipse se
» specte
» ppeffu

- » Tu quoque Vlyxes,
 » Quamquam grauius cernimus ictum,
 » Nimis es pene animo molli, qui
 » Consuetus in armis æuū agere.
 intelligit poeta prudens ferendi doloris consuetudinē
 esse non contemnendam magistrā. atque ille non
 immoderate magno in dolore,
 » Retinete, tenete, opprimite, ulcus
 » Nudate. heu miserum me, excrucior.
 incipit labi: deinde illico desinit.
 » Operite, abscedite, iam iam
 » Dimittite: nam attactu ex quassu
 » Sæuū amplificatis dolorem.
 Vides ne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed casti-
 gatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios
 quoque obiurgat, idq; moriens,
 » Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
 » Id uiri est officium. fletus muliebri ingenio additus.
 huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, ut se-
 uero imperatori miles prudēs in quo uiro erit perfec-
 ta sapientia (quē adhuc nos quidē uidemus neminē:
 sed philosophorū sententijs, qualis futurus sit, si modo
 aliquādo fuerit, exponitur) is igitur, si ea ratio, quæ
 erit in eo pfecta, atq; absoluta, sic illi parti impabit in-
 feriori, ut iustus parēs probis filijs: nutu, quod uolet, cō-
 ficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscita-
 bit, instruet, armabit, ut, tanq̃ hosti, sic obsistat dolori. q̃
 sūt ista arma cōtētio, cōfirmatio, sermoq; intimus, cū
 ipse secū, caue turpe qd̃, lāguidū, nō uirile. obuersetur
 species honestæ animo: Zeno proponatur Eleates; quē
 p̃pessus est omnia potius, quā conscios delendæ tyrā-

nidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur;
 qui cum in manu Cyprij Nicocreontis Regis incidisset,
 nullum genus supplicij deprecatus est, neq; recusauit.
 Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Cau
 casi natus, sua uoluntate uiuus combustus est. nos, si
 pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, fer
 re non possumus: opinio est. n. quædam effoeminata,
 ac leuis, nec in dolore magis, quàm eadem in uolupta
 te; qua cum liquecimus, fluimusq; mollitia, apiculu
 leum sine clamore ferre non possumus. at uero C. Ma
 rius rusticanus uir, sed planè uir, cum secaretur, ut
 supra dixi, principio ueruit se alligari: nec quisquam
 ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo po
 stea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis
 esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acerbè mor
 sum doloris, idem Marius ostendit: crus enim alterum
 non præbuit. ita et tulit dolorem ut uir, & ut homo,
 maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur
 in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset
 imperandi genus. atq; hæc cogitatio, quid patientia,
 quid fortitudine, quid magnitudine animi dignū sit,
 non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolo
 rem nescio quo pacto mitiorē facit. ut enim sit in præ
 lio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit ho
 stem, abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eamq;
 causam pereat nonnunquam, etiam integro corpore;
 cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic qui doloris
 speciem ferre non possunt, abijciunt se, atq; ita affli
 cti, & exanimati iacent; qui autem resisterunt, disce
 dunt sapissime superiores: sunt enim quædam animi
 similitudines

similitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnē pondum; remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. Et si uerum quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquam custodia. sed hoc quidem in dolore maxime est providendū, ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne qd seruiliter, muliebriter ue faciamus, in primisq; refutetur, ac reiiciatur Philoctetens ille clamor. ingemiscere nonnūquam uiro concessum est, idq; raro: eiulatus ne mulieri quidem. Et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabula in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero unquam ne ingemiscit quidem uir fortis, ac sapiens, nisi forte ut se intendat ad firmitatem, ut in stadio cursores exclamant quā maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletæ. pugiles uero, etiam cum feriunt aduersarium, in iactandis cestibus ingemiscunt: nō quòd doleant, animo ue succumbant; sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq; plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici uocem, Et fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis afferuiunt. genu mehercule M. Antenium uidi, cum contentente ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistæ lapidum, Et reliqua tormenta telorū eo grauiiores emissiones habent, quo sunt cōtenta, atq; ad ducta uehemētius: sic uox, sic cursus, sic plaga hoc gra

ff

uior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum
 tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum ani-
 mum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabi-
 lis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit,
 uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus si leua-
 tionis aliquid afferret, tamē uideremus quid esset for-
 tis, & animosi uiri. cum uero nihil imminuat doloris,
 cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu
 muliebri uiro turpius? atque hoc praeceptum, quod de
 dolore datur, patet latius: omnibus enim rebus, non
 solum dolori, simili cōtentione animi resistendum est.
 ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem cō-
 fugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quo-
 niam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendū
 igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit
 toto pectore, ut dicitur, cogitare, quā id honestum
 sit. sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est
 enim saepius) studiosissimi, appetentissimiq; honesta-
 tis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus, nihil
 est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre,
 & perpeti. ex hoc cursu, atq; impetu animorum ad
 ueram laudem, atq; honestatem illa pericula adeun-
 tur in praelijs. nō sentiunt uiri fortes in acie uulnera,
 uel sentiunt, sed mori malunt, quā tantillum modo
 de dignitatis gradu dimoueri. fulgentes gladios hostiū
 uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his le-
 uabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, &
 gloria. num tū ingemuisse Epaminondā putas, cū unā
 cum sanguine uitam effluere sentiret? imperātem. n.
 patriam Lacedaemonijs relinquebat, quā acceperat ser-

uientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum
dolorum. dices, quid in pace? quid domi? quid in lectu-
lo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe
prodeunt. e quibus homo sane leuis Heracleotes Dio-
nysius, cum à Zenone fortis esse didicisset, à dolore de-
uictus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiu-
latu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore
ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus roga-
ret, quænam ratio eum de sententia deduxisset; re-
spondit, quia, cum tantum operæ philosophiæ dedis-
sem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset
argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem
annos in philosophia consumpsi, nec ferre possum:
malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pe-
de terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt
dixisse,

» Audis ne hæc Amphiaræ sub terram abdite?
Zenonem significabat: à quo illū degenerare dolebat.
at non noster Possidonium: quæ & sæpe ipse uidi, & id
dicam quod solebat narrare Pompeius: se, cū Rhodū
uenisset decedēs ex Syria, audire uoluisse Possidoniū:
sed cum audiisset eum grauitè esse ægrum, q̄ uehe-
menter eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilis-
simū philosophum uisere: quem ut uidisset, & saluta-
uisset, honorificisq; uerbis prosecutus esset, molesteq;
se dixisset ferre, q̄ eū non posset audire; at ille, tu ue-
ro, inquit, potes; nec committam ut dolor corporis effi-
ciat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaq; narra-
bat eum grauitè, & copiose de hoc ipso, nihil esse bo-
num, nisi quod honestū esset, cubatē disputasse: cūq;

ff ij

T V S C. Q V A E S T .

quasi faces ei doloris admoventur, sepe dixisse, nihil
 agis dolor, quamuis sis molestus; nunquam te esse con-
 fitebor malum. omninoq; omnes clari, & nobilitati la-
 bores cōtemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne,
 apud quos eorū ludorum, qui gymnici nominantur,
 magnus honos sit, nullum ab ijs, qui in id certamen
 descendant, deuitari dolorem? apud quos autem ue-
 nandi, et equitandi laus uiget, qui hanc petessunt, nul-
 lum fugiunt dolorem. quid de nostris ambitionibus,
 quid de cupiditate honorū loquar? quae flamma est,
 per quam non cucurrerint ij, qui haec olim punētis
 singulis colligebant? itaque semper Africanus socra-
 ticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in
 primis laudabat illud quod diceret, eosdem labores
 non esse aequae grauis imperatori, & militi, quod ipse
 honos laborem leuiorem faceret imperatorum. sed tamen
 hoc euenit, ut in uulgius insipientium opinio ualeat
 honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque
 fama & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum
 putent, quod à plerisque laudetur. te autem,
 si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare
 nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pul-
 cherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si re-
 ste probanti placebis, tum non modo tu te uiceris,
 quod paulo ante praecipiebam; sed omnes, & omnia.
 hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi
 quandam exaggerationē quamaltissimā animi, quae
 maxima eminet contemnendis, & despicendis dolo-
 ribus, unam esse omnium rem pulcherrimā, eoq; pul-
 chriorem, si uacet populo, neque plausum captans

se tantum ipsa delectet. quin etiam mihi quidē laudabiliora uidentur omnia, quae sine uenditione, et sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari uolunt) sed tamen nullū theatrū uirtuti conscientia maius est, atque in primis meditemur illud, ut hac patientia dolorum, quam saepe iam animi intentione dixi esse firmandā, in omni genere se aequabilem praebeat: saepe enim multi, qui aut propter uictoriae cupiditatem, aut propter gloriae, aut etiā ut ius suū, et libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, ydem ommissa contentione dolorem morbi ferre non possunt: neque enim illū, quem facile tulerant, ratione aut sapiētia tulerāt, sed studio potius, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare uiriliter non queunt. Graeci autem homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspicere non possunt, sed ydem morbos tolerāter, atque humane ferunt. at Cimbri, & Celtiberi in praelio exultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse aequabile, quod nō à certa ratione profiscatur. sed cū uideas, eos, qui aut studio, aut opinione ducātur, in eo persequendo, atque adipiscēdo, dolore non frangi: debes existimare aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quidquid asperum, alienumq; à natura sit, id appellari placeat malū, tantulum tamen esse, ut à uirtute ita obruatur, ut nusquam appareat. quae meditare quāso dies, & noctes: latius enim manabit haec ratio, & aliquāto maiorem locum, quā de uno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendae turpitudinis, adi

ff iij

piscendæq; honestatis causa faciemus, non modo stimu-
 los doloris, sed etiam fulmina fortunæ contēnamus lice-
 bit, præsertim cum paratum sit illud ex hesternâ dispu-
 tatione perfugiū: ut enim si cui nãiganti, quē prædo-
 nes insequantur, deus quis dixerit, eijce te de nauī,
 præsto est qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem. Me-
 thymnæum; uel equi Pelopis illi Neptunū, qui per un-
 das currus suspensos rapuisse dicuntur, excipiet te, et,
 quò uelis, perferent, omnem omittat timorem: sic ur-
 gentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti nō sint,
 ut ferendi sint; quò sit confuglendum, uides. Hæc fe-
 rè hoc tempore putauī esse dicenda, sed tu fortasse in-
 sententia permanes. A. Minime uero: meq; biduo dua-
 rum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum
 metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus.
 sed tibi hoc uideo non posse deberi. A. Ita prorsus. &
 illud quidem ante meridiem, hoc eodē tempore. M. Sic
 faciemus, tuisq; optimis studijs obsequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLARVM
QVAESTIONVM

LIBER TERTIVS, DE

AEGRITVDINE

LENIENDA.

Vidnam esse Brute causa putē, cur
cum cōstemus ex animo, & corpore,
Q corporis curandi tuendiq; causa quāsi
ita sit ars eius, atque utilitas, deorum
immortalium inuentioni consecrata;
animi autem medicina nec tā desiderata sit ante quā
inuēta, nec tam culta posteaquam cognita est, nec tā
multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta &
inuisa? an quod corporis grauitatem, & dolorē ani-
mo iudicamus, animi morbum corpore nō sentimus?
ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cū id ipsum,
quo iudicat, agrotet. q̄ si tales nos natura genuisset, ut
eam ipsam intrueri, & perspicere, eademq; optima du-
ce cursum uitae conficere possemus: haud erat sanē,
quod quisquam rationem ac doctrinam requireret.
nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter
malis moribus, opinionibusq; deprauatis sic restingui-
mus, ut nusquam naturae lumen appareat: sunt enim
ingenijs nostris semina innata uirtutum: quae si ado-
lescere liceret, ipsa nos ad beatam uitam natura per-
duceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, et
suscepti sumus, in omni continuo prauitate, et in sum

ff iiij

TVSC. QVAEST.

ma opinionum peruersitate uersamur: ut penè cum la-
 ète nutricis errorem suxisse uideamur. cum uero parè-
 ribus redditi, id est magistris traditi sumus, tum ita ua-
 rijs imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, & opinio-
 ni confirmata natura ipsa cedat. accedunt etià poete:
 qui cum magnam speciem doctrinae, sapientiaq; prae-
 tulerunt, audiuntur, leguntur, ediscuntur, & inhae-
 rescunt penitus in mentibus. cum uero accedit eodem,
 quasi maximus quidam magister, populus, atque om-
 nis undiq; ad uitia consentiens multitudo, tū planè
 inficimur opinionū prauitate, à naturaq; ipsa descisci-
 mus: ut nobis optimam naturam inuidisse uideantur,
 qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil
 praestantius honoribus, imperijs, populari gloria iudi-
 cauerunt. ad quam fertur optimus quisq; ; ueramq;
 illam honestatem expetens, quam unam naturā maxi-
 me inquirat, in summa inanitate uersatur; consecra-
 turq; nullam eminentem effigiem uirtutis, sed adūbra-
 tam imaginem gloriae: est enim gloria, solida quaedam
 res, & expressa, nō adūbrata. ea est consentiens laus
 bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excel-
 lente uirtute. ea uirtuti resonat tanquā imago gloriae.
 quae quia recte factorum plerunq; comes est, non est
 a bonis uiris repudianda. illa autem, quae se eius imita-
 tricem esse uult, temeraria, atque inconsiderata, &
 plerunq; peccatorum uitiorumq; laudatrix, fama po-
 popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritu-
 dinemq; corrumpit. qua cecitate homines, cū quaedam
 praecleara etiam cuperent, eaq; nescirent nec ubi, nec
 qualia essent, funditus alij euerterūt suas ciuitates, alij

ipsi occiderunt. atque hi quidem optima petentes, non
 tam uoluntate, quam cursu errore falluntur. quid? qui
 pecunie cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur,
 quorum ita perturbantur animi, ut non multum ab-
 sint ab insania. quod insipientibus omnibus contingit:
 his nulla ne est adhibenda curatio? utrum quod minus no-
 ceant animi agrotationes, quam corporis, an quod cor-
 pora curari possint, animorum nulla medicina sit? at
 et morbi perniciosiores, pluresque sunt animi, quam cor-
 poris. hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum perti-
 nent, cumque sollicitant, animusque aeger, ut ait Ennius,
 semper errat, neque pati, neque perpeti potest, cupere
 nunquam desinit. quibus duobus morbis, (ut omittam
 alios) aegritudine, et cupiditate, qui tandem possunt
 in corpore esse grauiore? qui uero probari potest, ut se
 bi mederi animus non possit, cum ipse medicinam cor-
 poris animus inuenerit, cumque ad corporum sanationem
 multum ipsa corpora, et natura ualeant, nec omnes, qui
 se curari passi sunt, continuo etiam conualescant, ani-
 mi autem, qui se sanari uoluerint, preceptisque sapien-
 tium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? est pro-
 fecto animi medicina philosophia: cuius auxilium non,
 ut in corporis morbis petendum est foris, omnibusque opi-
 bus, uiribusque, ut nosmetipsi nobis mederi possimus el-
 borandum est. quanquam de uniuersa philosophia, quan-
 toperet et expetenda, et colenda esset, satis, ut arbi-
 tror, dictum est in Hortensio. de maximis autem re-
 bus nihil ferè intermissimus postea nec disputare, nec
 scribere. his autem libris exposita sunt ea, quae a nobis cum
 familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed

quoniam duobus superioribus de morte, et de dolore di-
 ctum est: tertius dies disputationis hoc tertium volumē
 efficiet. ut enim in Academiam nostram descendimus,
 inclinato iam in postmeridianum tempus die, poposcī
 eorum aliquem, qui aderant, causa differendi. tum
 res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientē
 agritudo. M. Num reliquæ quoque perturbationes ani-
 mi, formidines, libidines, iracundiæ? hæc enim ferē
 sunt eiusmodi: quæ Græci πᾶσι appellant, ego poterā
 morbos, & id uerbum esset è uerbo, sed in consuetudi-
 nem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, ge-
 stire, letari, hæc omnia morbos Græci appellant, mo-
 tus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos
 eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, per-
 turbationes dixerimus, morbos autem nō satis usitate:
 nisi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero isto modo.
 M. Hæcne igitur cadere in sapientem putas? A.
 Proxus existimo. M. Næ ista gloriosa sapientia non
 magno æstimanda est, siquidem non multum differt ab
 insania. A. Quid? tibi omnis ne animi commotio ui-
 detur insania? M. Non mihi quidem soli: sed id, quod
 admirari sæpe soleo, maioribus quoq; nostris hoc ita ui-
 sum intelligo multis seculis ante Socratem: à quo hæc
 omnis, quæ est de uita, & moribus, philosophia ma-
 nauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia no-
 men insanie significat mentis ægrotationē, et morbū,
 id est insanitatem, et agritudinem animi, quā appel-
 larunt insaniam. omnes autem perturbationes animi,
 morbos philosophi appellant, negātq; stultū quēquam
 his morbis uacare, qui aut in morbo sunt sani nō sunt:

Et omnium insipientium animi in morbo sunt, omnes insipientes igitur insaniunt: sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaque censebatur. his rebus mentem uacuum appellarunt insania, propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. nec minus illud acute, quod animi affectionem lumine mentis caretem nominauerunt amertiam, eandemque dementiam, ex quo intelligendum est, eos, qui hac rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbo autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. ita fit: ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademque dementia, multoque melius haec notata sunt uerbis latinis, quam grecis. quod alijs quoque multis locis reperietur. sed id alias. nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quaerimus, quid et quale sit, uerbi uis ipsa declarat: eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis latini, cum exisse est potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia: quanquam ipsa iracundia libidinis est pars: sic enim diffinitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, ideo dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi à natura tributum est. Graeci autem *μανία* unde appellant,

non facile dixerim. eam tamē ipsam distinguimus nos
 melius, quā illi hanc enim insaniā, quā iuncta stul-
 tiae patet latius, à furore disiungimus. Græci uolunt
 illi quidem, sed parū ualent uerbo: quem nos furorē,
 μέλας χολία illi uocāt: quasi uero atra bili solū mens,
 ac non sæpe uel iracundia grauiore, uel timore, uel do-
 lore moueatur. quo genere Athamātem, Alcmæonem,
 Alacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus,
 eum dominum esse rerum suarum uetāt duodecim ta-
 bulæ. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furio-
 sus esse incipit: stulticiam enim censuerunt, id est incon-
 stātam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocri-
 tatem officiorum, et uitæ cōmunem cultum, atq; usi-
 tatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia
 cecitatem. quod cum maius esse uideatur, quā insa-
 niā; tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere
 possit, non possit insania. sed hæc alia quæstio est. nos
 ad propositū reuertamur. Cadere opinor in sapientem
 ægritudine tibi dixisti uideri. A. Ego uero ita existimo.
 M. Humanum id quidem, quod ita existimas: nō enim
 silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum
 quiddā, atq; molle, quod ægritudine, quasi tempestate
 quatitur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Aca-
 demia uel in primis fuit nobilis. Minime, inquit, assen-
 tior ijs, qui istam nescio quā indolētiā magnopere
 laudant: quæ nec potest ulla esse, nec debet. ne ægro-
 tus sim, inquit: sed si fuerim, sensus adsit, siue fece-
 tur quid, siue auellatur à corpore, nam istuc nihil
 dolere, non sine magna mercede contingit, immani-
 tatis in animo, stuporis in corpore. Sed uideamus, ne

hec oratio sit hominum assentantiū nostrae imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquitur fortasse: ita sunt stirpes altae stultitiae. sed relinquitur id solum, quod est necessariū. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullū fore. quamobrē, quoniam coepimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si uolemus. & progrediar quidem longius: non enim de aegritudine solum, quanquam id quidem primum; sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione; morbo, ut Graeci uolunt, explicabo. & primo, si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter astringere solent argumenta: deinde nostro instituto uagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam cōfidens mala consuetudine loquendi in uitio ponitur, ductum uerbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim à timendo, confidere. atque in quē cadit aegritudo, in eundem timor: quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdē impendentes, et uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet. uerisimile est igitur, in quem cadit aegritudo, in eundē cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. in quemq; ea cadunt, in eundē cadit ut seruiat, ut uictum quandoque se esse fateatur. quae qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, et ignauiam. nō cadunt autem haec in uirum fortem: igitur ne aegritudo quidē. at nemo sapiens, nisi fortis: nō cadet ergo in

TVSC. QVAEST.

sapientē aegritudo. praeterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, inuictū; qui inuictus, cū humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem uirum aegritudine nunquam affici. omnes autem sapientes fortes nō cadit igitur in sapientem aegritudo. & quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquae partes, totum uel corpus, à statu cum est motum, deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus nō est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti; et sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur: nunquā est igitur perturbatus. at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens uacabit. uerisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σωφρονεα appellant, eamq; uirtutem σωφροσύνη uocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationē appellare, nonnunquam etiam modestiam. sed haud scio, an recte ea uirtus frugalitas appellari possit. quod angustius apud Græcos ualet: qui frugi homines ξενισμοὺς appellant, id est tantummodo utiles. at illud latius: est enim omnis abstinencia, omnis innocentia, quæ apud Græcos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλαβία: nam est innocentia affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiā uirtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si ijs angustijs, quibus plerique putant, teneretur, nunquā esset Pisonis cognomē tantopere laudatum. sed quia nec

qui propter metum præsidium reliquit, quod est ignavia; nec qui propter auaritiā clam depositū non reddidit, quod est iniustitia; nec qui propter temeritatem male rē gessit, quod est stultitia; frugi appellari solet; eo tres uirtutes, fortitudinem, iustitiā, prudentiā, frugalitas complexa est. et si hoc quidem commune est uirtutum: omnes enim inter se nexæ, & coniugatæ sunt. reliqua igitur, et quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est: eius. n. uidetur esse proprium motus animi appetentis regere, & sedare; semperq; aduersantē libidini, moderatā in omni re seruare constantiā. cui contrarium uitii nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, à fruge: quæ nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo (et si hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lussisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquā est in tali homine: ex quo idē nihili dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si maior, moderatus, et tēperans, eū necesse est esse cōstantē; qui autem constans, quietū; qui quietus, perturbatione omni uacū; ergo etiā ægritudine. & sunt illa sapiētis: aberit igitur à sapiēte ægritudo. itaq; nō inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo,

- » Corq; meum penitus turgescit tristibus iris,
  - » Cum decore, atq; omni me orbatum laude recordor.
- num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac tumgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autē animus semper uacat uitio, nunquam turgescit, nūquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: nunquam igitur sapiēs

irascitur: nam si irascitur, etiam concupiscit: proprium est enim irati, cupere, à quo laesus uideatur, ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eū necesse est, si id cōsecutus sit, magnopere letari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientē aegritudo, caderet etiam iracūdia. quae quoniam uacat, aegritudine etiā uacabile. etenim si sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiā in misericordiā, posset in inuidentiā: nō dixi in inuidiā, quae tum est, cum inuidetur: ab inuidendo autē inuidentiā recte dici potest, ut effugiamus ambiguum nomen inuidiae: quod uerbum ductum est à nimis intuēdo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

• Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur. sed praeclare Aëtius: ut enim uidere, sic inuidere florem rectius, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, et dixit audacius. Cadit igitur in eundem, et misereri et inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus interitum deplorans Callisthenis sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenē incidisse in hominem summa potentia, summaq; fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti cōueniret. atqui quemadmodum misericordia aegritudo est ex alterius rebus aduersis, sic inuidētia aegritudo est ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem in uidere in sapientē: ergo ne misereri quidē. quòd si hoc

agre

ægre ferre sapiens solet, misereri etiam solet. abest ergo à sapiente ægritudo. hæc sic dicuntur à Stoicis, concludunturq; contortius. sed latius aliquanto dicenda sunt, & diffusius. sententijs tamen utendū est eorū potissimum, qui maxime forti, & ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripaterici familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non sanè probāt: omne enim malum, etiam mediocre, magnum est: nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocriter ægrum est, sanum nō est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaque præclare nostri, ut alia multa, molestiam, solitudinem, angorem propter similitudinem corporum ægrorum ægritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Græci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πᾶσις, id est morbum, quicumque est motus in animo turbidus. nos melius: ægris enim corporibus simillima est animi ægritudo. at nō similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est uolupras animi elata, & gestiens. ipse etiā metus non est morbi admodum similis, quanquam ægritudini est finitimus: sed proprie, ut ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo nomen habet non seiunctū à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est causa efficiens ægritudinem in animo, tāquā ægrotationē in corpore. nā ut medici, causa morbi inuenta, curationem esse inuentam putāt: sic nos, causa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus.

TVSC. QVAEST.

est igitur causa omnis in opinione, nec uero ægritudinis solū, sed etiā reliquarum omnium perturbationū: quæ sunt genere quatuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernās, uel rationi nō obediens; isq; motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariam quatuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nā duæ sunt ex opinione boni: quarū altera, uoluptas gestiens, id est præter modū elata lætitia opinione præsentis magni alicuius boni; altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio opinati magni boni rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur ut duo reliqua, metus & ægritudo, malorū. nam & metus opinio magni mali impendentis: & ægritudo est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angere: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum est, si uolumus hoc, quod datum est uitæ, tranquille, placideq; traducere. sed cæteras aliās: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quando quidem eam tu uideri tibi in sapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo: tetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione uelis, ut ita dicam, remisq; fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à socero Oenomao Rege Hippodamiam raptis nactus

nuptijs. Iouis iste quidem pronepos. tam ne ergo abie-
ctus, tamq; fractus?

» Nolite (inquit) hospites adire ad me ilico istic,

» Ne contagio mea bonis, umbra ne obsit:

» Tanta uis sceleris in corpore hæret.

Tu te Thyesta damnabis, orbabisq; luce propter uim
sceleris alieni? quid? illum filium solis non ne patris
ipsius luce indignum putas?

» Refugere oculi: corpus macie extabuit:

» Lacrymæ peredere humore exanguis genas:

» Situ nidoris barba pedore horrida,

» Atque intonsa infuscat pectus illuue scabrum.

hæc mala o stultissime Aeeta ipse tibi addidisti. nō in-
erant in ijs, quæ tibi casus inuexerat. Et quidē inuete-
rato malo, cū tumor animi resedisset. est autē ægritu-
do, ut docebo, in opinione mali recentis. sed mæres ui-
delicet regni desiderio, nō filiæ: illā enim oderas, et iure
fortasse; regno nō æquo animo carebas. est autē impu-
dens luctus mærore se conficientis, quod imperare non
liceat liberis. Dionysius quidem tyrānus Syracusis ex-
pulsus Corinthi pueros docebat, usque eò imperio care-
re nō poterat. Tarquinio uero quid impudentius, qui
bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiā?
is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latino-
rum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq;
ea urbe senio, et ægritudine esse confectus. hoc tu igitur
censes sapiēti accidere posse, ut ægritudine opprima-
tur, id est miseria? nam cū omnis perturbatio miseria
est, tū carnificina est ægritudo. habet ardorem libido, le-
uitatem læticia gestiēs, humilitatem metus: sed ægritu-

do maiora quædam, tabem, cruciatū, afflictionem, foeditatem: lacerat, exest animum, planeq; conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tū ægritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet opinionem mali ægritudinē esse natura, ut quicūq; intueatur in aliquod maius malū, si id sibi accidisse opinetur, sit cōtinuo in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinē effici censent, sed in sperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocriter ad ægritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur:

- » Ego, cū genui, tum moriturū sciui, & ei rei sustuli.
  - » Præterea ad Troiā cū misi ad defendendā Graciā,
  - » Scibā me in mortiferū bellū, non in epulas mittere.
- hæc igitur præmeditatio futurorum malorum lenit eorum aduentū, quæ uenientia longe ante uideris. itaq; apud Euripidem à Theseo dicta laudatur: licet enim, ut sæpe facimus, in latinum illa conuertere.
- » Nam, qui hæc audita à docto meminissē uiro,
  - » Futuras mecum commentabar miseras:
  - » Aut mortem acerbam, aut exiliū mœstam fugam,
  - » Aut semper aliquam molem meditabar mali:
  - » Ut, si qua inuecta diritas casu foret,
  - » Ne me imparatum cura laceraret repens.
- quod autem Theseus à docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagoræ: quem ferunt nunciata morte filij dixisse, sciebam me genuisse mortalem. quæ uox declarat ijs

esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidē nō est dubiū, quin omnia, quæ mala putātur, sint improuisa grauiora. itaq; quanquā nō hæc una res efficit maximā egritudinē: tamē, quoniā multū potest prouisio animi, & preparatio ad minuendū dolorē, sint sēper omnia homini humana meditata. et nimirū hæc est illa præstās, et diuina sapiētia; perceptas penitus, et per tractatas humanas res habere; nihil admirari, cū acciderit, nihil, antequā euenierit, nō euenire posse arbitrari.

- » Quamobrem omnes, cum secundæ res sunt maxime, tum maxime
- » Meditari, secum oportet, quo pacto aduersam erumnam ferant:
- » Pericla, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,
- » Aut filij peccatū, aut uxoris mortem, aut morbū filix:
- » Communia esse hæc, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum:
- » Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

ergo hoc Terentiū à philosophia sumptum cum tam commode dixerit, nos, è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantiū sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xantippe prædicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo & reuertentem. nec uero ea frons erat, quæ M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita uisisse Lucilius; sed tranquilla, & serena: sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, à qua is fingitur, nulla

fieret mutatio . quare accipio equidē à Cyrenaicis hæc
 arma contra casus, & euentus, quibus eorum adue=
 nientes impetus diuturna præmeditatione frangātur :
 simulq; iudico, malum illud opinionis esse, non natu=
 ræ: si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiores?
 sed est, iisdē de rebus quod dici possit subtilius, si prius
 Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse
 omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitren=
 tur, siue illa ante prouisa, & expectata sunt, siue in=
 ueterauerint: nam neque uetustate minui mala, nec
 fieri præmeditata leuiores; stultamq; etiā esse medita=
 tionē futuri mali, aut fortasse ne futuri quidē: satis es=
 se odiosum malū omne, cū uenisset: qui autē semper co=
 gitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud
 sempiternum malum: si uero ne futurum quidem sit,
 frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper an=
 gi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem
 autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione
 à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplan=
 das uoluptates: parere enim censet animū rationi pos=
 se, & quò illa ducat, sequi. uetat igitur ratio intruere
 molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem
 aciem ad misérias contemplandas: à quibus cum ce=
 cinit receptui, impellit rursus, & incitat ad conspi=
 ciendas, totaq; mente contrectandas uarias uolupta=
 tes, quibus ille & præteritarum memoria, & spe=
 consequentium sapientis uitam refertam putat. Hæc
 nostro more nos diximus, Epicurei dicunt suo. sed,
 quæ dicant, uideamus quo modo negligamus. Prin=
 cipio male reprehendunt præmeditationem rerum fu=

turarum: nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetq;
 ægritudinem. quā perpetua in omni uitā cogitatio, ni-
 hil esse quod accidere non possit; quā meditatio condi-
 tionis humanæ, quā uitæ lex, commentatioq; paren-
 di: quæ non hoc affert, ut semper moereamus, sed ut
 nunquam: neque enim qui rerum naturam, qui uitæ
 uarietatem, qui imbecillitatē generis humani cogitat,
 moeret cum hæc cogitat, sed tum uel maxime sapien-
 tiæ fungitur munere: utrunque. n. consequitur, ut &
 cōsiderandis rebus humanis proprio philosophiæ frua-
 tur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sa-
 netur: primum, qd posse accidere diu cogitauerit; quæ co-
 gitatio una maxime molestias omnes extenuat, & di-
 luit: deinde, qd humana ferenda intelligit postremo, qd
 uidet nullum malū esse nisi culpam; culpā autē nullā
 esse, cum id, quod ab homine non potuerit præstari
 euenerit. nam reuocatio illa quam affert, cum à con-
 tuendis nos malis auocat, nulla est: non est enim in no-
 stra potestate, fodicātibus ijs rebus, quas malas esse opi-
 nemur, dissimulatio, uel oblitio. lacerant, uexant, sti-
 mulos admovent, ignes adhibent, respirare non sinunt:
 & tu obliuisci iubes, quod contra naturam est:
 quod à natura datum est; auxilium extorques
 inueterati doloris? est enim tarda illa quidem me-
 dicina: sed tamen magna, quam affert longin-
 quitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci ma-
 lorum. diceres aliquid, & magno quidem philoso-
 pho dignum, si ea bona sentiret esse, quæ essent ho-
 mine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut
 Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid moeres?

aut cur succūbis, cedisq; fortunæ? quæ ut peruellere te
 forsitan potuerit, & pun gere, non potuerit certe vires
 frangere. magna uis est in uirtutibus. eas excita, si for
 te dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo; quæ te
 animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini
 euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit tempe
 rantia; quæ est eadem moderatio, à me quidem paulo
 ante appellata frugalitas, quæ te turpiter, & nequiter
 facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut tur
 pius effœminato uiro? ne iustitia quidem sinet ista fa
 cere: cui minimū esse uidetur in hac causa loci. quæ ta
 men ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cum & alie
 num appetas, qui mortalis natus, conditionem postules
 immortalium; & gra uiter feras te, quod utendum
 acceperis, reddidisse. prudentiæ uero quid respon
 debis dicenti uirtute se esse contētā, quo modo ad be
 ne uiuendum, sic & ad beate? quæ si extrinsecus religa
 ta pendeat, & non oriatur ex se, & rursus ad se re
 uertatur, & omnia sua complexa nihil quærat aliunde;
 non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornā
 da, aut re tantopere expetenda uideatur. ad hæc bona
 me si reuocas Epicure, pareo, sequor, uitor te ipso du
 ce, obliuiscor etiam malorum, ut tubes; eoq; facilius,
 quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed tradu
 cis cogitationes meas ad uoluptates: quas corporis cre
 do, aut quæ propter corpus uel recordatione, uel spe
 cogitentur. nunquid est aliud? recte ne interpretor
 sententiā tuam? solent enim isti negare nos intellige
 re, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Græcu
 lus me audiēte Athenis senex Zeno, istorū acutissimus,

contendere, & magna uoce dicere solebat, eū esse bea-
tum, qui praesentibus uoluptatibus frueretur, confide-
retq; se fruiturum aut in omni, aut in magna parte ui-
tae, dolore non interueniente; aut, si interueniret, si
summus foret, futurum breuem; si productior, plus
habiturum iucundi, quam mali: haec cogitantem fore
beatum, praesertim si et ante perceptis bonis contentus
esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri ui-
tae beatae, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit ne-
gari. quid ergo? huius ne uitae propositio, & cogitatio
aut Thyestem leuare poterit, aut Aetam, de quo pau-
lo ante dixi, aut Thelamonem pulsum patria exulante
atque egentem? in quo haec admiratio fiebat:

» Hiccinē est Thelamō ille, modo quem gloria ad coelum
extulit,

» Quem spectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant
sua.

quod si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit,
a grauib; illis antiquis philosophis petenda medicina
est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorū co-
piam dicunt? fac sanē summum bonum esse non do-
lere. quanquam id non uocatur uoluptas. sed non ne-
cesse est nunc omnia. id ne est, quod traducti luctum le-
uemus? sit sanē summum malum dolere: in eo igitur
qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur sum-
mo bono? quid tergiuersamur Epicure, nec fatemur
eam nos dicere uoluptatem, quam tu idem, cum os
perfricuiſti, soles dicere? sunt haec tua uerba, nec ne?
in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam
tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne

quis me putet fingere) dicis hæc. Nec equidem habeo
 » quod intelligam bonum illud detrahens eas uolupta-
 » tes, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas etiã, quæ au-
 » ditu, & cantibus; detrahens eas etiã, quæ ex formis per-
 » cipiuntur oculis, suaves motiones, siue quæ aliæ uolu-
 » ptates in toto homine gignuntur quolibet cõsensu. Nec
 » uero ita dici potest, mentis lætitiã solam esse in bo-
 » nis: lætanti enim mentem ita noui spe eorum omniũ
 » quæ supra dixi fore, ut natura ipsa potius dolore care-
 » at. atque hæc quidem his uerbis, qui uis ut intelligat
 » quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paulo infra.
 » Sepæ quæsiui (inquit) ex ijs, qui appellantur sapientes,
 » quid haberent, quod in bonis relinquere, si illa detra-
 » xissent, nisi si uellent uoces inanes fructu: nihil ab his
 » potui cognoscere: qui si uirtutes ebullire uolent; & sa-
 » pientias, nihil aliud dicent, nisi eam uiam, qua effici-
 » tur eã uoluptates, quas supra dixi. Quæ sequuntur,
 » in eadem sententia sunt: totusq; liber, qui est de sum-
 » mo bono, refertus & sententijs, & uerbis talibus est.
 » ad hancine igitur uitam Telamonem illum reuoca-
 » bis, ut leues ægritudinem? & si quem tuorum afflictũ
 » moerore uideris, huic acipenserem potius, quàm ali-
 » quem Socraticum libellum dabis? ἀλλῶν hortabere
 » ut audiat uoces potius, quàm Platonis? expones, quæ
 » spectet florida, & uaria? fasciculum ad nares admo-
 » uebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, &
 » rosa? si uero aliquid etiam, tum planè luctum omnem
 » absterferis? hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ
 » modo expressa ad uerbum dixi, tollenda de libro, uel to-
 » tus liber potius abijciendus: est enim cõfertus uolupta-

ablon

tibus. quærendum igitur, quemadmodū ægritudine pri-
uemus eum, qui ita dicat :

- » =Pol mihi fortuna magis nunc defit, quàm genus :
- » Nāque regnū suppetebat mihi: ut scias quāto è loco,
- » Quātis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat .
quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare de-
sinat, aut aliquid eiusmodi? ecce tibi ex altera parte ab
eodem poeta :
- » Ex opibus summis opis egens Hector tue .
huic subuenire debemus : quærit enim auxilium .
- » Quid petam præsidii, aut exequar ? quo ue nunc auxi-
lio, aut fuga
- » Freta sim? arce, et urbe orba sū: quò accedā? quò applicē?
- » Cui nec aræ patriæ domi stant; fractæ, & disiectæ
iacent :
- » Fana flamma deslagrata : tosti alti stant parietes
- » Deformati, atque abiecte crispæ .
scis, quæ sequantur: & illud in primis,
- » O' pater, o' patria, o' Priami domus,
- » Septum altifono cardine templum :
- » Vidi ego te, astante ope barbarica,
- » Testis cælatis, laqueatis ,
- » Auro, eборе instructam regi fice.
o' poetam egregium: quanquam ab his cantoribus Eu-
phorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & ino-
pinata esse grauiora. exaggeratis igitur Regis opibus,
quæ uidebantur sempiternæ fore, quid adiungit ?
Hæc omnia uidi inflammari ,
Priamo ui ultam euitari ,
Iouis aram sanguine turpari .

præclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, &
 modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem: quo mo-
 do? collocemus in culcitra plumea: psalteriam adduca-
 mus: cedrum incendamus: demus scutellam dulcicu-
 læ potionis. aliquid provideamus & cibi, hæc tãdem
 bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahan-
 tur? tu enim paulo ante ne intelligere te quidẽ alia bo-
 na dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogi-
 tationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si,
 quid esset bonum, conueniret. dicet aliquis: quid? ergo
 tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius
 fuisse sententias? ego uero minime: uideo enim ab eo
 dici multa seuerè, multa præclare. itaque, ut sæpe di-
 xi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis
 spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen
 meminero, quod uideatur ei summum bonum: non
 enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit
 quid diceret: saporem inquit, & corporum comple-
 xum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus
 oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior?
 cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni
 quæstione explicetur? at idem ait nõ crescere uolupta-
 tem dolore detractò, summãq; uoluptatem nihil dole-
 re. paucis uerbis tria magna peccata: unum, quòd se-
 cum ipse pugnat; modo enim, ne suspicari quidem se
 quidquã bonũ. nisi sensus quasi titillarẽtur uoluptate:
 nunc autem, summam uoluptatem esse dolore carere.
 potest ne magis secum ipse pugnare? alterum est pecca-
 tum, quòd, cum in natura tria sint, unũ gaudere, alte-
 rum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere, hic putat

primū, & tertium idem esse, nec distinguit à non do-
 lendo uoluptatem. tertium peccatū cōmune cum qui-
 busdam, quòd, cum uirtus maxime exspectatur, eiusq;
 adipiscendæ causa philosophia quæsitā sit, ille à uirtute
 summum bonum separauit. at laudat, & sæpe, uirtu-
 tem. & quidem C. Gracchus, cū largitiones maximas
 fecisset, & effudisset ærariū, uerbis tamen defendebat
 ærarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Pi-
 so ille Frugi semper contra legem frumentariam dixe-
 rat. is lege lata consularis ad frumentum accipiendum
 uenerat, animaduertit Gracchus in concione Pisonem
 stantem. quærit audiente populo R. qui sibi constet, cū
 ea lege frumentū petat, quam dissuaserat? nolim, in-
 quit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: sed
 si facias, partem petam. parū ne declarauit uir grauis,
 & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicū dissi-
 pari? lege orationes Gracchi: patronū ærarij esse di-
 ces. negat Epicurus iucūde posse uiui, nisi cū uirtute ui-
 uatur. negat ullā in sapientem uim esse fortune: te-
 nuem uiētum antefert copioso: negat ullū esse tempus,
 quo sapiens nō beatus sit. omnia philosopho digna, sed
 cum uoluptate pugnantia. nō istam dicit uoluptatem.
 dicat quamlibet: nempe eā dicit, in qua uirtutis nulla
 pars insit. age, si uoluptatē nō intelligimus, ne dolorem
 quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summū ma-
 lum metiatur, mentionem facere uirtutis. & cōquerun-
 tur quidam Epicurei uiri optimi (nā nullum genus est
 minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurū.
 ita credo, de honore, aut de dignitate cōtendimus. mihi
 summum in animo bonū uidetur, illi autem in corpo-

re: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi puguāt; & quidem uicinorū fidem implorant; multi autem sunt, qui statim cōuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actū habiturū quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cū aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos cōcertatio unquā fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his nō sanè animose defendatur sententia, pro qua nō in senatu, nō in concione, non apud exercitū, neque apud Censores dicere audeant. sed cū istis aliās, & eo quidem animo, nullū ut certamen instituam, uerum dicentibus facile cedam. tantū admonebo: si maxime uerū sit, ad corpus omnia referre sapientē; siue, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suā; quoniā hēc plausibilia nō sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desināt. Cyrenaicorū restat sententia: qui tū ægritudinē censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnū, ut supra dixi: etiā Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante nō sit, id fieri uehementius. sed nō sunt in hoc omnia: quāquā hostiū repens aduentus magis aliquanto cōturbat, quā expectatus. & maris subita tēpestas, quā ante prouisa, terret nauigātes uehementius: et eiusmodi sunt pleraq; sed cū diligenter nec opinatorū naturā cōsideres, nihil aliud reperiās, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas causas: primū, quēd, quāta sint quæ accidunt, considerandi spatium nō datur: deinde cum uidetur praecaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contraētā malum ægritudinem acriorem facit. quod ita esse dies declarat. quæ procedens ita mi-

tingat, ut iisdē malis manētibz nō modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginēses multi Romae seruiērūt, Macedones rege Perse capto. uidi etiā in Pelopōneso, cū essem adoloscens, quosdā Corinthios. hi poterant omnes eadē illa de Andromacha deplorare, Hæc omnia uidi. =

sed & iam decantauerunt fortasse: eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, & statu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceret: magisq; me mouerant Corinthi subito aspectu parietina, quæ ipsos Corinthios, quorum animis diuturna cogitatio callū uetustatis obdurerat. legimus librū Clitomachi, quē ille euersa Carthagine misit cōsolandi causa ad captiuos ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis: quā se ait in cōmentariū reuulisse. cum ita posuim esset, uideri fore in aegritudine sapientem patria capta: quæ Carneades contraxerit, scripta sunt. tāta igitur calamitatis præsēntis adhibetur à philosopho medicina, quāta inueteratae ne desideratur quidē. nec si aliquot annis post idē ille liber captiuis missus esset, uulneribus mederetur, sed cicatricibus: sensim. n. & pedetētim progrediēs extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari soleat, aut possit sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minora esse ea, quæ sint uisa maiora. quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum leuare dolorem moerentium uolumus: hæc. n. ferētum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. atqui tolerabilius feret incommodum, qui cognouit, necesse homini tale aliquid accidere. hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil de-

trahit: tantū modo affert, nihil euenisse, quod nō opi-
nādū fuisset. neque tamen genus id orationis in conso-
lando non ualet: sed id haud sciam an plurimum.
ergo ista nec opinata non habent tantam uim, ut æ-
gritudo ex his omnis oriatur: feriūt enim fortasse gra-
uius, nō id efficiunt, ut ea, quæ accidāt, maiora uideā-
tur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina.
duplex est igitur ratio ueri reperiendi, nō in ijs solum,
quæ mala, sed in ijs etiā, quæ bona uidetur. nā aut de
ipsius rei natura, qualis, & quāta sit, quærimus, ut de
paupertate nōnūquā; cuius onus disputādo leuamus,
docētes, quā parua, et quā pauca sint, quæ natura de-
sideret: aut à disputādi subtilitate orationem ad exem-
pla traducimus. hic Socrates cōmemoratur, hic Dioge-
nes, hic Cæcilianinum illud,

» Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.
cum enim paupertatis una eademq; sit uis, quidnā di-
ci potest quāobrem C. Fabritio tolerabilis ea fuerit, ali-
j negēt se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est
ea ratio consolādi, quæ docet humana esse, quæ accide-
rint. non enim id solū continet ea disputatio, ut cogni-
tionem afferat generis humani; sed significat tolerabi-
lia esse, quæ & tulerint, & ferāt ceteri. de paupertate
agitur: multi patientes pauperes cōmemorātur. de cō-
temnendo honore: multi inhonorati proferuntur, &
quidem propter id ipsum beatiore: eorumq; qui pri-
uatū otiiū negotijs publicis antetulerunt, nominatim ui-
ta laudatur: nec siletur illud potentissimi Regis Ana-
pæstū, qui laudat senem, & fortunū esse dicit, quod
inglorius sit atque ignobilis ad supremum diem peruē-
turus.

turus. similiter cōmemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum prādicantur; eorumq; qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpeſſio ceterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quā quantā sint exiſtimata, uideantur. ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantū ſit euentita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat,

» =ego cum genui, moriturum ſciui:

& Theſeus,

» Futuras mecum commentabar miſerias:

& Anaxagoras, ſciebam me gēuiſſe mortalem: hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquā pro opinione uulgi eſſe extimeſcēdas. et mihi quidem uidetur idē ſerē accidere ijs, qui ante meditātur, q̄ ijs, quibus medetur dies: niſi quōd ratio quēdā ſanat illos, hos ipſa natura, intellectu eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatū ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantū, ut uitā beatam poſſit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior ſit, nō, ut illi putant, ut, cum duobus pares caſus euenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec opinatus caſus euenerit. itaque dicuntur nonnulli in mœrore, cum de hac cōmuni omnium cōditione audiſſent, ea lege nos eſſe natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, grauius etiam tuliffe. quocirca Carneades, ut uideo noſtrum ſcribere Antiochum, reprehendere Chryſippū ſolebat laudātem Euripideum carmen illud,

» Mortalis nemo eſt, quem non attingat dolor,

» Morbusq; multi ſunt humandi liberi,

hh

» Rursum creandi: mori; est finis omnibus,
 » Quæ generi humano angorem nequidquā afferunt.
 » Reddenda est terræ terra: tum uita omnibus
 » Metenda, ut fruges. sic iubet necessitas.
 negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad le-
 uandam ægritudinem pertinere: id enim ipsum dolen-
 dum esse dicebat, q̄ in tam crudelem necessitatē inci-
 dissemus, nam illā quidem orationem ex cōmemora-
 tione alienorū malorū ad maleuolos cōsolādos esse ac
 cōmodatam. mihi uero lōge uidetur secus. nā & neces-
 sitas ferēdæ cōditionis humanæ quasi cū deo pugnare
 cohibet, admonetq; esse hominē; quæ cogitatio magno
 pere luctum leuat: & enumeratio exemplorū non, ut
 animum maleuolorū oblectet, affertur, sed ut ille, qui
 mœret, ferēdū sibi id censeat, quod uideat multos mo-
 derate, & tranquille tulisse: omnibus. n. modis fulcien-
 di sunt, qui ruunt, nec coherere possunt propter ma-
 gnitudinē ægritudinis. ex quo ipsā ægritudinē λύπην
 Chrysippus, quasi λύσις, id est solutionē totius hominis,
 appellatā putat. quæ tota poterat euelli explicata, ut
 principio dixi, causa ægritudinis: est. n. nulla alia, nisi
 opinio, & iudiciū magni præsens, atq; urgētis mali.
 itaq; et dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, per-
 fertur spe proposita boni: et acta ætas honeste, ac splen-
 dide rātā affert cōsolationē, ut eos, q̄ ita uixerint, aut
 nō attingat ægritudo, aut pleuiter pūgat animi dolor.
 sed ad hanc opinionē mali cū illa etiam opinio accef-
 sit, oportere, rectū esse, ad officium pertinere, ferre il-
 lud ægre, quod acciderit; tū deniq; efficitur illa grauis
 ægritudinis perturbatio. ex hac opinioe sunt illa uaria

et detestabilia genera lugēdi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, facinorū, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Accianus,

» Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facietum illud Bionis perinde stultissimum Regē in luctu capillū sibi euellere, quasi caluitio mœror lenaretur. sed hæc omnia faciūt opinātes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filie mortē hostias immolasset. at quā rhetorice? quā copiose? quas sententias colligit? quæ uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam grauissime mœrere oportere. ex hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte,

» Qui miser in campis mœrens errabat Alcis

» Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter æternū credo in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbicatem quandam, & rabie fingi in canē esse conuersam. sunt autē alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix.

» Cupido cepit miseram nunc me, proloqui

» Cœlo atque terræ Medæe miseras.

hæc omnia recta, uera, debita putātes, faciunt in dolore: maximeq; declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, q̄ si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocāt se rursus ad mœstitiam, peccatūq; se insimulant, quod

h h ij

dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri
castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uer-
beribus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factū
est, aut dictum: plorare cogunt. quid? ipsa remissio
luctus cum est cōsecuta, intellectumq; est nihil profici
mœrendo, non ne declarat fuisse totum illud uolunta-
rium? quid ille Terentianus ipse se puniens, id est ε' αυ-
τον τιμωρούμεν?

- » Decreui tantisper me minus iniuriæ
- » Chremes meo gnato facere, dum fiam miser. »
- hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam »
- decernit inuitus? »
- » Malo quidem me quouis dignum deputem. »
- malo se dignū deputat, nisi miser sit. uides ergo opinio- »
- nis esse, nō naturæ malū. quid, q̄ res ipsa lugere prohi- »
- bet? ut apud Homerū quotidianæ necēs, interitusq; mul- »
- torū sedationē mœrendi afferūt: apud quē ita dicitur;
- » Nanque nimis multos, atque omni luce, cadentes
- » Cernimus: ut nemo possit mœrore uacare.
- » Quo magis est æquum tumultis mandare peremptos
- » Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.
- ergo in potestate est abjicere dolorem, cum uelis, tēpo- »
- ri seruientē. an est ullū tempus, quoniā quidē res in no- »
- stra potestate est, cui nō ponēdæ curæ ægritudinis cau- »
- sa seruiamus? cōstabat, eos, qui cōcidētē uulneribus Cn. »
- Pōpeiū uidissēt, cū in illo ipso acerbissimo, miserrimo »
- que spectaculo sibi timerēt, q̄ se classe hostiū circumfu- »
- sos uiderent, nihil tū aliud egisse, nisi ut remigeshorta- »
- rentur, & ut salutem adipiscerentur fuga; posteaquā »
- Tyrū uenissent, tum afflictiari, lamentariq; coepisse.

timor igitur ab ijs ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia uera non poterit? quid est autem, quod plus ualeat ad ponendum dolorem, quàm cū est intellectū nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam nō suscipi potest. uolūtate igitur, & iudicio suscipi ægritudinē cōfitendum est. idq; indicatur eorū patiētia, qui cū multa sint sæpe perpassi, facilius ferūt quidquid accidit, obduruisseq; sese cōtra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem;

- „ Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,
 „ Nec tam erumnoſo nauigauiſſem ſalo,
 „ Eſſet dolendi cauſa, ut iniecto equulei
 „ Freno repente tactu exagitantur nouo.
 „ Sed iam ſubiectus miſerijs obtorpui.

defatigatio igitur miſeriarum ægritudines cum faciat leuiores intelligi neceſſe eſt, nō rē ipſam cauſam atque fontem eſſe mœroris. philoſophi ſummi, nec dū tamen ſapientiā conſecuti, non ne intelligūt in ſummo ſe malo eſſe? ſunt enim inſipientes; neq; inſipientia ullum maius malū eſt: neque tamen lugent. quid ita? quia huic generi malorū nō affingitur illa opinio, rectū eſſe, & æquū, & ad officiū pertinere, ægre ferre, quod ſapiens nō ſis. quod idem affingimus huic ægritudini: in qua luctus ineſt: quæ omnium maxima eſt. itaque Ariſtoteles ueteres philoſophos accuſans, qui exiſtimauiffent philoſophiā ſuis ingenijs eſſe perfectā; ait eos aut ſtultiſſimos, aut glorioſiſſimos fuiſſe; ſed ſe uidere, q̄ paucis annis magna acceſſio facta eſſet, breui tempore philoſophiam planè abſolutā fore. Theophrastus autem moriens accuſaſſe naturā dicitur, q̄ ceruis, &

h h iij

cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tã exitiam uitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tũ, cum illa uidere cœpisset, extingui. quid? ex cæteris philosophis non ne optimus, et grauissimus quisq; confitetur, multa se ignorare? et multa si bi etiam atque etiam esse discenda? neque tamẽ, cũ se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligat, ægritudine premuntur: nulla. n. admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui nō putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem, qualis L. Paulus, duobus paucis diebus amissis filiis; qualis M. Cato, prætor designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in consolatione collegimus? quid hos aliud placauit, nisi quod luctum, et mœrorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes ægritudini se solent dedere, ij turpe putantes, ægritudinẽ repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem. Contra dicuntur hæc. quis tam demens, ut sua uoluntate mœreat? natura affert dolorem. cui quidem Crantor, inquiunt, uester cendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. itaq; Oileus ille apud Sophoclẽ, qui Telamonẽ antea de Aiakis morte consolatus esset, is cũ audisset de suo, fractus est. de cuius commutata mente sic dicitur,

- » Nec uero tanta præditus sapientia
- » Quisquam est, qui aliorum erumnã dictis alleuãs,
- » Non idem, cum fortuna mutata impetum

« Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
« Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.

hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obsistit nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amicitia, ut nos quoque idē ab alijs requiramus? sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. primum illa opinio mali, quouiso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauitè eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædam: existimant enim dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se et stratos esse fateantur. sed hæc inter se quàm repugnent, plerique non uident: laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquā plus alterum diligat, quàm se. præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque, & uerū, ut eos, qui nobis charissimi esse debeant, æque ac nosmet ipsos amemus: ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quàm se, ego illum plus, quàm me. perturbatio uitæ, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionē amicorum miseriam nostram, ne illos plus, quàm ipsi uelint, si sentiant, plus certe quàm nosmet ipsos diligamus. nam quod aiunt plerosque consolationibus nihil leuari, adiunguntq; consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna conuertea

h h iij

rit, utrunq; dissoluitur: sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. stultitiam autem accusare quāvis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atq; ut alijs auctores ipsi fuerūt, non sunt vitiosiores, quā ferē pleriq; qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt: est enim proprium stultitiæ aliorum vitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximū est experimentum, cum cōstet ægritudinē uetustate tolli, hanc uim non esse in die positā, sed in cogitatione diuturna. nam et si eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. hic mihi afferunt mediocritates, quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modū sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem mali præsentis; in qua opinione illud insit, ut ægritudinem suscipere oporteat. additur ad hanc diffinitionem à Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse uelit, quod paulo ante acciderit; sed quā diu in illo opinato malo uis quædam insit, & uigeat, & habeat quandam utriditatem, tam diu appelletur recens: ut Arthemisia illa Mausoli Carie Regis uxor, quæ nobile illud Halicarnasi fecit sepulcrum, quā diu uixit, uixit in luctu, eodemq; etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ

tum denique non appellabatur recens, cum uetustate
exaruit, hæc igitur officia sunt consolantium, tolle-
re ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere
quamplurimum, aut suppressere, nec pati manare
longius: aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum offi-
cium consolantis putent, malum illud omnino nõ esse,
ut Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, ut
Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, ut
Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopi-
nati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse
censet in consolando, detrahere illā opinionē mœrētī,
si se officio fungi putet iusto, atq; debito. sunt etiam,
qui hæc omnia genera consolandi colligunt: alius enim
alio modo mouetur; ut fere nos omnia in consolationē
unam coniecimus: erat enim in tumore animus, &
omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tēpus
est non minus in animorum morbis, quàm in corporū:
ut Prometheus ille Aeschylī: cui cum dictum esset,
„ Atqui Prometheu te hoc tenere existimo,
„ Mederi posse rationem iracundiæ;
respondet,
„ Si quidem qui tempestiuam medicinam admonens,
„ Non ad grauescens uulnus illidat manus.
erit igitur in consolationibus prima medicina, docere
aut nullum malum esse, aut admodum paruum: alte-
ra & de communi conditione uitæ, & proprie, si quid
sit de ipsius, qui mœreat, disputandum: tertia, sum-
mam esse stultitiam frustra confici mœrore, cum in-
telligas nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sa-
pientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil

enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaferis, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. Et tamē non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquādo ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadē summo loco natum, Et quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades affligeret, lacrymansq; Socrati supplex esset, ut si bi uirtutem traderet, turpitudinemq; depelleret: quid dicemus Cleanthe? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadē afficiebat, mali nihil fuisse? quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, Et corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq; cōstabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quanquam Et usitata est, et saepe prodest: Non tibi hoc soli. prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus: sunt enim, qui respiciant: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandū est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus ægritudinis difficilis. magnum opus est probare mœrenti, illum suo iudicio, et quod se ita putet oportere facere, mœrere. nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiarum natu-

ram
leni
uid
te p
que
uace
ruat
affir
recti
prau
quid
hoc
idem
in a
rio i
est a
om
dia
cer
ta
sch
de
pon
in si
plan
dict
lute
dine
perta
rum

ram, ad personam accommodamus: sic in ægritudine lenienda, quamnam quisque curationē recipere possit, uidendum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum uideri nullum potest, quod uacet turpitudine; aut ita paruum malum, ut id obæruatur sapientia, uixq; appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem; nec id putet esse rectū, se quā maxime excruciaci, luētūq; cōfici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, cū hoc ipsum proprie nō quæreretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset; tamen ut uideremus, quidquid in ægritudine mali, id non naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractū. tractatum est autem à nobis id genus ægritudinis, quod unū est omnium maximum, ut eo sublato, reliquorum remedia nec magnopere quæreda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate, certa, quæ de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cecitate, et de omni casu: in quo nomē poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, et in singulos libros dispartiūt: opus. n. quærun, quanquā planē disputationis sunt, delectationis. et tamē ut me dici toto corpore curando minimæ etiā parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam ægritudinem sustulit, tamē, si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit; si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exiliū, aut eorum, quæ modo dixi, si quid

extitit: etsi singularum rerum sunt propriae consolatio-
 nes. de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad
 eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnē,
 procul abesse à sapiente, quod inanis sit, quod frustra
 suscipiatur, quod nō natura exoriat, sed iudicio, sed
 opinione, sed quadā inuitatione ad dolendū, cū id de-
 creuerimus ita fieri oportere. hoc detractō, quod totū
 est uolūtariū, ægritudo erit sublata illa mœres, morsus
 tamē, & cōtractiuncula quadam animi relinquētur.
 hanc dicant sanē naturalem, dum ægritudinis nomen
 absit, graue, tetrum, funestum, quod cū sapientia esse,
 atq; ut ita dicā, habitare nullo modo possit. atqui stir-
 pes sunt ægritudinis, quā multæ, quā amaræ, quæ
 ipso trūco euerso, oēs elidēdæ sunt, et, si necesse erit, sin-
 gulis disputationibus: superest enim nobis hoc cuius-
 modi, est ociū. sed ratio una omniū est ægritudinū, plu-
 ra nomina: nā et inuidere ægritudinis est, et emulari,
 et obreētare, & misereri, angere, lugere, mœrere, erūna
 affici, lamētari, sollicitari, dolere, in molestia esse, affli-
 ētari, desperare. hæc omnia diffiniūt Stoici: eaq; uerba,
 quæ dixi, singularū rerū sunt, non, ut uidētur, easdem
 res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco
 fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quæ
 initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ, ne ulla
 unquam possit existere. magnum opus, & difficile.
 quis negat? quid autem præclarum, nō idem arduū?
 sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos
 modo curationem eius recipiamus. Verum quidē hæc
 hactenus. cætera, quotiescunq; uoletis, & hoc loco, &
 alijs parata uobis erunt.

M.

 etiā
 nes,
 tota
 sio a
 lenti
 ro h
 disci
 locis
 sex li
 sidera
 ea qu
 confes
 confes
 ras, qu
 tus pa
 Pytha

M. TVLLII CICERONIS TVSCV-
 LANARVM QVAESTIONVM
 LIBER QVARTVS, DE RELI-
 QVIS ANIMI PERTVR-
 BATIONIBVS.

C Vm multis locis nostrorum hominū
 ingenia, uirtutesq; Brute soleo mira-
 ri, tum maxime ijs in studijs, quæ sero
 admodū expetita, in hanc ciuitatē ē
 Græcia transtulerunt. nam cum à pri-
 mo urbis ortu, regijs institutis, partim
 etiā legibus auspiciis, ceremoniæ, comitia, prouocatio-
 nes, patrum cōsiliū, equitum, peditumq; descriptio,
 tota res militaris diuinitus esset cōstituta, tum progres-
 sio admirabilis, incredibilisq; cursus ad omnem excelsa-
 lentia factus est, dominatu regio Rep. liberata. nec ue-
 ro hic locus est, ut de moribus institutisq; maiorum, et
 disciplina, ac tēperatione ciuitatis loquamur. alijs hæc
 locis satis accurate à nobis dicta sunt, maximeq; in ijs
 sex libris, quos de Rep. cōscripsimus. hoc autem loco cō-
 siderāti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrūt, cur
 ea quoq; accersita aliūde, neque solū expetita, sed etiā
 conseruata, et culta uideantur, erat enim illis penè in
 conspectu præstanti sapientia, et nobilitate Pythago-
 ras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem, quibus L. Bru-
 tus patriā liberauit præclarus auctōr nobilitatis tuæ.
 Pythagoræ autem doctrina cum longe, lateq; flueret,

permanuisse mihi uidetur in hanc ciuitatem: idq; cū
 coniectura probabile est, tum quibusdam etiam uesti-
 gijs indicatur: quis est enim, qui putet, cum floreret
 in Italia Græcia potentissimis, et maximis urbibus ea,
 quæ magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythago-
 ræ, deinde postea Pythagoreorū tantum nomen esset;
 nostrorū hominum ad eorum doctissimas uoces aures
 clausas fuisse? quin etiā arbitror, propter Pythagoreo-
 rum admirationem Numam quoque Regem Pythago-
 reum à posterioribus existimatum. nam cum Pythago-
 ræ disciplinam, et instituta cognoscerent, Regisq; eius
 æquitatem, et sapientiam à maioribus suis accepis-
 sent; ætates autem et tempora ignorarent propter ue-
 rustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagoræ au-
 ditorem fuisse crediderunt. et de coniectura quidem
 hætenus. uestigia autem Pythagoreorum quanquam
 multa colligi possunt, paucis tamen utemur, quoniam
 non id agitur hoc tempore. nam cum carminibus so-
 liti illi esse dicantur et præcepta quedam occultius
 tradere, et mentes suas à cogitationum intentione cá-
 ri, fidibusq; ad tranquillitatem traducere; grauissi-
 mus auctor in Originibus dixit Cato, morē apud ma-
 iores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accuba-
 rent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes,
 atque uirtutes. ex quo perspicuum est, et cantus tū
 fuisse rescriptos uocum sonis, et carmina. quanquam
 id quidem etiam XII tabulæ declarant, condi iam tū
 solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius
 iniuriam, leges sanxerunt. nec uero illud non erudi-
 torum temporum argumentū est, quod et deorū pul-

uinaribus, & epulis magistratum fides præcinct:
quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ.
mihi quidem etiā Appij Cæci carmē, quod ualde Pat-
nætius laudat epistola quadam, quæ est ad Q. Tubæ-
ronem, Pythagoreorum uidetur. multa sunt etiam in
nostris institutis duēta ab illis: quæ prætereo, ne ea,
quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse uideamur.
sed ut ad propositum redeat oratio: quā breui tēpo-
re quot, & quanti poetæ, qui autem oratores extite-
runt? facile ut appareat nostros omnia cōsequi potuisse,
simul ut uelle cōpissent. sed de cæteris studiis alio lo-
co & dicemus, si usus fuerit, & sæpe diximus. sapien-
tiæ studium uetus id quidē in nostris: sed tamen, ante
Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio quos appellare
possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicū Dio-
genem, & Academicum Carneadem uideo ad senatū
ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cū Reip. nul-
lam unquam partem attigissent, essentq; eorum alter
Cyrenæus, alter Babylonius; nunquam profecto scholis
essent excitati, neq; ad illud munus electi, nisi in quē-
busdam principibus temporibus illis fuissent studia do-
ctrinæ. qui cum cætera literis mandarent, alij ius ciuī-
le, alij orationes suas, alij monumenta maiorum; hanc
amplissimam omnium artium bene uiuendi discipli-
nam uita magis, quā literis persecuti sunt. itaq; il-
lius ueræ, elegantisq; philosophiæ, quæ duēta à Socra-
te in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio mo-
do dicentibus Stoicis, cum Academici eorum contro-
uersias disceptarent; nulla ferè sunt, aut pauca admo-
dum latina monumenta, siue propter magnitudinē re-

rum, occupationemq; omnium, siue etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim illis silentibus C. Amasanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam, siue quod erat cognitu perfacilis, siue quod inuitabatur illecebris blandis uoluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post Amasanium autem multi eiusdem emulatio-
 rationis multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodque maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod et facile ediscantur, et ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinae putat. sed defendat quidem quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera. nos institutum tenebimus: nullisque unius disciplinae legibus astricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur: ut enim in inferiore ambulatione descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit. A. Non mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare. M. Aegritudine quidem hesternae disputatione uidebatur: nisi forte temporis causa assentiebare. A. Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Non igitur existimas cadere in sapientem aegritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium

tiuum
 igitur
 tur
 in
 sic
 non
 lum
 go.
 turb
 dis,
 orat
 se p
 ra a
 rume
 nis
 pro
 que
 etis
 cia
 ra
 sed
 um
 uoc
 qua
 dem
 sequ
 rati
 ticip
 qu
 tum

tium metus, quæ præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, et libido: quæ si non cadet in sapiētem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrum igitur mauis? statim ne nos uela facere, an quasi è portu egredientes paululum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus et Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his patiendis, et definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulētos esse patiuntur. Peripatetici autē ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, et diffiniendi prætermittunt. quærebam igitur, utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paululum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo uero: erit enim hoc totum, quod quæro, ex utroque perfectius. M. Est id quidem reētius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem. tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quàm dicuntur à Græcis. M. Enitar quidē: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci πᾶσι uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos; in his explicandis ueterem illam equidem Pythagoræ primū, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in partice rationis ponunt tranquillitatem, id est placidā, quietamq; constantiam: in illa altera motus turbidostum iræ, tum cupiditatis, cōtrarios, inimicosq; rationi.

sit igitur hic fons, utamur tamen in his perturbatio-
 nibus describendis Stoicorum diffinitionibus, & parti-
 tionibus: qui mihi uidetur in hac quaestione uersari a-
 curissime. Est igitur Zenonis haec diffinitio, ut pertur-
 batio sit, quod $\pi\acute{\alpha}\theta\omicron\varsigma$ ille dicit, auersa à recta ratione
 contra naturā animi cōmotio. quidā breuius, pertur-
 bationem esse appetitum uehementiorē dicunt: sed ue-
 hementiorem eum uolunt esse, qui longius discesserit
 à naturae constantia. partes autē perturbationum uo-
 lunt ex duobus opinatis bonis nasci, et ex duobus opi-
 natis malis: ita esse quatuor. ex bonis libidinem, &
 letitiam; ut sit letitia praesentium bonorum, libido fu-
 turorum: ex malis metum & aegritudinem nasci cen-
 sent, metum futuris, aegritudinem praesentibus: quae
 enim uenientia metuuntur, eadem efficiunt aegritu-
 dinē instantia; letitia autē, & libido in bonorum opi-
 nione uersantur: cum libido ad id, quod uidetur bo-
 num, illecta, & inflammata rapiatur, letitia, ut ade-
 pta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat: na-
 tura enim omnes ea, quae bona uidetur, sequuntur, fu-
 giuntq; contraria. quamobrē simul obiecta species cu-
 iuspiam est, quod bonum uideatur; ad id adipiscendū
 impellit ipsa natura. id cum constanter prudenterq;
 fit, eiusmodi appetitionem Stoici $\beta\omicron\upsilon\lambda\eta\sigma\iota\upsilon$ appellant,
 nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in solo
 esse sapiente: quā sic diffiniunt. uoluntas est, quae quid
 eum ratione desiderat: quae autem aduersa ratione in-
 citata est uehementius, ea libido est, uel cupiditas ef-
 frenata, quae in omnibus stultis inuenitur. itemq;
 cum ita mouemur, ut in bono simus aliquo, duplici-

ter id contingit. nam cū ratione animus mouetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cū autē & inaniter, & effuse animus exultat, tū illa lætitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita diffiniūt, sine ratione animi elationē. quo modoq; bona natura appetimus, sic à malis natura declinamus: quæ declinatio si cū ratione fiet, cautio appelletur, eaq; intelligatur in solo esse sapiente: quæ autē sine ratione, & cū exanimatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. præsentis autē mali sapientis affectio nulla est. stulti autē ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq; demittunt, & contrahunt rationi non obtemperantes. itaq; hæc prima definitio est, ut ægritudo sit animi aduersante ratione cōtractio. sic quatuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. itaq; eas diffiniunt pressius, ut intelligatur nō modo quā uitiosa, sed etiā quā in nostra sint potestate. est igitur ægritudo, opinio recens mali præsentis: in quo demitti contrahiq; animo rectum esse uideatur. Lætitia opinio recens boni præsentis, in quo efferri rectum esse uideatur. Metus opinio impendētis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido opinio uenturi boni, quod, sit ex usu, iam præsens esse, atq; adesse. sed quæ iudicia, quasq; opiniones perturbationum esse dixi, nō in eis perturbationes solum positas esse dicunt, uerum illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, ut ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quēdā animi, et

fugam, letitia profusam hilaritatē, libido effrenatam appetentiā. opinionem autem, quam in omne diffinitiones superiores inclusimus, uolūt esse imbecillam assensionē. sed in singulis perturbationibus partes eius de generis plures subiiciuntur. ut ægritudini inuidentiā (uēdum est. n. docendi causa uerbo minus usitato, quoniam inuidia nō in eo, qui inuidet, solum dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mœror, erumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pavor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia lætās malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excarescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cætera eiusmodi. hæc autem diffiniunt hoc modo, Inuidentiā esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, nō recte dicitur inuidere: ut si HecTORi Agamemnon. qui autem, cui alterius cōmoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomē hoc sit. nā & imitatio uirtutis æmulatio dicitur; sed ea nihil hoc loco utimur, est. n. laudis: & est æmulatio ægritudinis, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est

agritudo ex miseria alterius iniuria laborantis: nemo enim parricidae aut proditoris supplicio misericordia comouetur. Angor est agritudo premens. Luctus agritudo ex eius, qui charus fuerit, interitu acerbo. Mœror agritudo flebilis. Erūna agritudo laboriosa. Dolor agritudo crucians. Lamentatio agritudo cum eulatu. Sollicitudo agritudo cum cogitatione. Molestia agritudo permanens. Afflictatio agritudo cū uexatione corporis. Desperatio agritudo sine ulla rerū expectatione meliorum. Quæ autem subiecta sunt sub metu, ea sic diffiniunt: Pigritiam metum consequētis laboris: Terrorem metum cōcutientem; ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentiū crepitus consequatur: Timorem metum mali appropinquantis: Pauorem metū mentem loco mouentem; ex quo illud Ennii,

„ Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem metum subsequētem, & quasi cōmetem pauoris: Cōturbationem metum excutientem cogitata: Formidinem metū permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt. ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumēto suo, Delectatio uoluptas suauitate auditus animū delinēns: & qualis est hæc aurīū, tales sunt oculorū, et tactionū, & odoracionū, & saporū: quæ sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tanquam illique factæ uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferēs insolentius. Quæ autē libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, ut Ira sit libido puniēdi eius, quæ uideatur læsisse

il ij

a lique

iniuria. Excandescencia aut sit ira nascens, et modo exi-
 stēs: quæ δὲ μωσῆς græce dicitur: Odiū ira inueterata:
 Inimicitia ira ulciscendi tēpus observans: Discordia ira
 acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia
 libido inexplēbilis: Desiderium libido eius, qui non dū
 adsit, uidendi. distinguunt illud etiam, ut sit libido ea-
 rum rerum, quæ dicuntur de quodam, aut quibusdā;
 quæ καθυορὴ μᾶτα dialectici appellant: ut habere diui-
 tias, capere honores. Indigentia libido rerū ipsarū est,
 ut honorum, ut pecuniæ. omnium autē perturbationū
 fontem esse dicunt intemperantiam: quæ est à tota mē-
 te, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscri-
 ptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec
 regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur tem-
 perantia sedat appetitiones, & efficit, ut hæ rectæ ra-
 tioni pareant; conseruatq; considerata iudicia mētis: sic
 huic inimica intemperantia omnem animi statū inflā-
 mat, conturbat, incitat. itaque & ægritudines, &
 metus, & reliquæ perturbationes omnes gignūtur ex
 ea. quemadmodum cum sanguis corruptus est, aut
 pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, ægrotā-
 tionesq; nascuntur: sic prauarum opinionum contur-
 batio, & ipsarum inter se repugnantia sanitate ani-
 mum spoliāt, morbisq; perturbat. ex perturbationi-
 bus autem primum morbi conficiuntur; quæ uocāt illi
 νοσῆ μᾶτα; eāq; quæ sunt eis morbis contraria; quæ
 habent ad res certas uitiosam offensionem, atq; fasti-
 dium; deinde ægrotationes, quæ appellantur à Stoicis
 ἀγῆρωσῆ μᾶτα; hisq; item oppositæ contrariæ offensio-
 nes. hoc loco nimium operæ consumitur à Stoicis, ma-

xime a Cryſippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi ſimilitudo. qua oratione minime neceſſaria prætermiſſa, ea, quæ rem continent, pertra-
ctemus. intelligatur igitur, perturbationem, iactanti-
bus ſe opinionibus inconstanter & turbide, in motu ef-
ſe ſemper. cū autem hic feruor, concitatioq; animi inue-
terauerit, & tanquam in uenis, medullisq; inſederit; tū
exiſtit & morbus, & agrotatio, et offenſiones eæ, quæ
ſunt eis morbis, agrotationibusq; contrariæ. hæc, quæ
dico, cogitatione quidem inter ſe differunt, re uero co-
pulata ſunt, eaq; oriuntur ex libidine, & lætitiâ. nam
cum eſt concupita pecuniâ, nec adhibita cōtinuo ratio,
quaſi quædam Socratica medicina, quæ ſanaret eā cu-
piditatem; permanat in uenas, et inhæret in uifceribus
illud malum, exiſtitq; morbus, & agrotatio: quæ auel-
li inueterata non poſſunt: eiq; morbo nomē eſt auaritia.
ſimiliterq; cæteri morbi, ut gloriæ cupiditas, ut
mulieſitas, ut ita appellem eam, quæ græce φιλογυναι-
κία dicitur, cæteriſq; ſimiliter morbi agrotationesq; na-
ſcuntur. quæ autem his ſunt contraria, ea naſci pu-
tantur à metu, ut odium mulierum, quale in μισογυναι-
κία eſt, ut in hominum uniuerſum genus, quod acce-
pimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut in-
hoſpitalitas eſt. quæ omnes agrotationes animi ex quo-
dam metu naſcuntur earum rerum, quas fugiunt, &
oderunt. definiunt autem animi agrotationem, opi-
nionem uehementem de re non expetenda, tanquam
ualde expetenda ſit, inherentem, & penitus inſitam.
quod autem naſcitur ex offenſione, ita definiunt, opi-
nionem uehementem de re non fugienda, inheren-

tem, & penitus insitam, tanquam fugienda. hæc autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, pulcacia, liguritio, uinolætia, cupedia, & si qua sunt similia. est autem auaritia opinatio uehumens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inherens et penitus insita. similisq; est eiusdem generis diffinitio reliquarum. Offensionum autem diffinitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens ualde fugiendum esse hospitem, eaq; inherens & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti, et ut Timonis generis humani. Atq; ut ad ualetudinis, si militudinem ueniam, eaq; collatione utamur aliquando, sed parcius quam solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiiores: itaq; dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia semper sint, sed quia sæpe sint alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq; aliud iracundum esse, aliud iratum, ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem & ebriositatem interest: aliudq; est esse amatorem, aliud amantem. atque hæc aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinent ad omnes perturbationes in multis etiam uitij apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia proclines ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. hæc igitur procliuitas ad suum quodque genus à similitudine

corporis agrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad agrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quod alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. quo modo autem in corpore morbus, agrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionem: Aegrotationem morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & agrotatio, ex totius ualitudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, uitium autem integra ualitudine ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione seiungere. uitiositas autem est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & agrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia: non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe à sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans à se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi autem & aegrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quæstio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes, ut non possint affectionum manentium partes esse. atque ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis: sunt enim in corpore præcipua, pulchritudo, uires, ualitudo, firmitas, uelocitas: sunt item in animo. corporis temperatio, cum ea congru-

TVSC. QVAEST.

unt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cum eius iudicia, opinionesq; concordant. eaq; est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiae praeceptis, & eam subsequenter, nec habentem ullam speciem suam, sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum perturbatio mentis auferatur. & ut corporis est quaedam apta figura membrorum, cum coloris quadam suauitate; eaque dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq; aequabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. itemq; uiribus corporis, & nervis, et efficacitati similes, similibus quoq; uerbis, animi uires nominantur. uelocitas autem corporis, celeritas appellatur: quae eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursum. illud animorum corporumq; dissimile est, quod animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item. quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt: itaque in hominibus solum existunt: nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. inter acutos autem, & hebetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in eruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur citius, hebetes non item. nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit: non enim mul

ta efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoq; habent primam speciem, ut misericordia, ægritudo metus: ægritationes autem & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quàm summa illa uitia, quæ uirtutibus sunt contraria: morbis enim mænentibus, uitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. habes ea, quæ de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quæ logica appellant, quia differuntur subtilius. è quibus quoniam tãquam è scrupulosis coribus enauigabit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentius erunt cognoscenda, quæremus alias: nunc uela, quæ modo dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de uirtute diximus, & sæpe dicendum erit (pleræq; enim quæstiones, quæ ad uitam, moresq; pertinent, à uirtutis fonte ducuntur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensq; laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa perse sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: ex ea proficiuntur honestæ uoluntates, sententiæ, actiones, omnisq; recta ratio: quanquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest. huius igitur uirtutis contraria est uitiositas: sic enim malo, quàm malitiam appellare eam, quam Græci κακία appellant: nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium. ex qua cogitantur perturbationes: quæ sunt, ut paulo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq; motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, uitæq; tranquilla: important enim ægritudines anxias, atque

acervas, animosq; affligunt, et debilitant metu. ūdem
 inflammant appetitione nimia: quam tum cupidita-
 tem, tum libidinem dicimus, impotentiam quandā ani-
 mī à temperantia, & moderatione plurimum dissidē-
 rem. quæ si quando adepta est id, quod ei fuerit cōcupi-
 tum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod
 agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum
 esse errorem arbitratur. eorum igitur malorū in uua
 uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius
 solum, sed foedius etiam, & deformius, quā ægritū-
 dine quis affliētus, debilitatusq; iacēs? cui miseriæ pro-
 ximus est, is, qui appropinquās aliquod malū metuit,
 exanimatusq; pēdet animi. quā uim significantes ma-
 li, poetæ impendere apud inferos saxum Tantalo fa-
 ciunt, ob scelera, animiq; impotentiam, & superbilo-
 quentiam. ea communis pœna stultitiæ est: omnibus
 enim, quorum mens abhorret à ratione, semper aliquis
 alijs dolor, alijs terror impendet. atque ut hæc tabifica-
 mentis perturbatione sunt; ægritudinem dico, & me-
 tum: sic hilariores illæ, cupiditas auide semper aliquid
 expetens, & inanis alacritas, id est lætitia gestiens, non
 multum differunt ab amētia. ex quo intelligitur, qua-
 lis ille sit, quem tum moderatum, aliàs modestum, &
 temperantem, aliàs cōstantem, continentemq; dicimus.
 non nunquam hæc eadem uocabula ad frugalitatis
 nomen, tanquam ad caput, referre uolumus. quod
 nisi eo nomine uirtutes continerentur, nunquam il-
 lud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum ob-
 tineret, hominem frugi omnia recte facere. quod
 idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admira-

bilitate
 quis e
 est, sib
 frange
 desider
 sapien
 rum re
 aut nū
 enim u
 nitas o
 quid a
 breuita
 animo
 sit, nū
 ita ac
 deat se
 uendi,
 apte e
 solum
 mūlti
 lute b
 integri
 tit, uer
 uata p
 qui per
 bent m
 teat. m
 non par
 num ill
 te effera

biliter, nimisq; magnifice dicere uidetur. ergo is, quis-
 quis est, qui moderatione, & constātia quietus animo
 est, sibiq; ipse placatus, ut neq; tabescat molestiis, neq;
 frangatur timore, nec sitienter quid appetens ardeat
 desiderio, nec alacritate futilli gestiēs deliquescat; is est
 sapiens, quē querimus; is est beatus, cui nihil humana-
 rum rerum aut intolerabile ad demittēdum animū,
 aut nimis letabile ad efferendum uideri potest: quid
 enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui eter-
 nitas omnis, totiusq; mundi nota sit magnitudo? nam
 quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua uite
 breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper
 animo sic excubat, ut ei nihil improuisū accidere pos-
 sit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atq; idem
 ita acrem in omnes partes acie intendit, ut semper ui-
 deat sedem sibi, ac locum sine molestia, atq; angore ui-
 uendi, ut quemcunq; casum fortuna inuexerit, hunc
 apte & quiete ferat. quod qui faciet, non ægritudine
 solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis o-
 mnibus. his autem uacuus animus perfecte atq; abso-
 lute beatos efficit: idemq; concitatus, & abstractus ab
 integra, certa q; ratione, non constantiam solum amit-
 tit, uerum etiam sanitatem. quocirca mollis & enerv-
 uata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio,
 qui perturbari animos necesse esse dicunt, sed adhi-
 bent modum quendam, quem ultra progredi nō opor-
 teat. modum tu adhibes uitio? an ultimum nullum est,
 non parere rationi? an ratio parum præcipit, nec bo-
 num illud esse, quod aut cupias ardēter, aut adeptus
 te efferas insolenter? nec porro malum, quo aut op-

pressus laceas, aut, ne opprimare, mente uix confites?
 eaq; omnia aut nimis tristitia, aut nimis læta errore fie
 ri? qui si error stultis extenuetur die, ut cum res eadē
 maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapien
 tem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tan
 dem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis,
 in qua operæ plurimum ponitur. ægre tulisse P. Ruti
 lium fratris repulsam Consulatus, scriptum apud Fā
 nium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe
 qui ob eam causam à uita recesserit. moderatius igitur
 ferre debuit. quid, si, cum id ferret modice, mors li
 berorum accessisset? nata esset ægritudo noua, sed ea
 modica: magna tamen facta esset accessio. quid, si de
 inde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæ
 citas, si exilium, si pro singulis malis ægritudines acce
 derent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. qui mo
 dum igitur uitio quærit, similiter facit, ut si posse pu
 ret eum, qui se è Leucade præcipitauerit, sustinere se,
 cum uelit: ut enim id nō potest, sic animus perturba
 tus, et incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco
 uult, insistere omnino: quæq; crescētia perniciofa sunt,
 eadem sunt uitiosa nascentia. ægritudo autē ceteraq;
 perturbationes amplificatæ certe pestiferæ sunt: igitur
 etiam susceptæ continuo in magna pestis parte uersan
 tur: etenim ipsæ se impellūt, ubi semel à ratione disces
 sum est; ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altūq; pro
 uehitur imprudens, nec reperit locum consistēdi. quā
 obrem nihil interest, utrum moderatas perturbatiōes
 approbent, an moderatam iniustitiam, moderatā igna
 uiam, moderatam intemperantiā. qui enim uitij mo

dum.
 ipsum
 lubri
 riq; m
 pertur
 modo
 ra dat
 iracun
 multoq;
 tiores i
 eorum
 ri: conu
 tria. ha
 titudo.
 peria f
 te irac
 sed ne
 cundia
 tu sim
 ris inca
 sci ne f
 so lenti
 libidine
 ciscendi
 cupidita
 ra datu
 præclare
 Themisto
 rentibus
 no suscita

dum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum
 ipsum per se odiosum est, tū eo molestius, quia sunt in
 lubrico, incitataq; semel in procliue labuntur, sustine-
 riq; nullo modo possunt. Quid, q̄ ūdem Peripatetici
 perturbationes istas, quas nos extirpādas putamus, nō
 modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter à natu-
 ra datas? quorum est talis oratio. Primū multis uerbis
 iracundiam laudant: cotem fortitudinis esse dicunt,
 multoq; & in hostem, et in improbū ciuem uehemen-
 tiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas
 eorum, qui ita cogitarent: praelium rectum est hoc fie-
 ri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro pa-
 tria. hæc nullam habent uim, nisi ira excanduit for-
 titudo. nec uero de bellatoribus solum disputant. im-
 peria seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbita-
 te iracundiæ. oratorem denique nō modo accusantē,
 sed ne defendentem quidem probant sine aculeis ira-
 cundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen uerbis atq; mo-
 tu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram orato-
 ris incendat actio. uirū denique uideri negant, qui ira
 sci nesciat. eamq; quam lenitatem nos dicimus, uitio-
 so lentitudinis nomine appellant. nec uero solum hanc
 libidinem laudant (est enim ira, ut modo diffinitui, ul-
 ciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel
 cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt à natu-
 ra datum: nihil enim quenquam, nisi quod libeat,
 præclare facere posse. noctu ambulabat in publico
 Themistocles, quòd somnum capere non posset; quæ-
 rentibusq; respondebat, Milciadis trophæis se e som-
 no suscitari. cui non sunt audita Demosthenis uigi-

lie? qui dolere se aiebat, si quādo opificum antelucana
uictus esset industria. philosophiæ deniq; ipsius princi-
pes nunquam in suis studijs tantos progressus sine fla-
granti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lu-
strasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus: ubi enim quid esset, quod disci posset, eo uenien-
dum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine sum-
mo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem,
quam nos ut tetram, & immanem beluam fugiendā
esse diximus, non sine magna utilitate à natura dicūt
constitutam, ut homines castigationibus, reprehensio-
nibus, ignominijs affici se in delicto dolerēt: impunitas
enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominia,
& infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius
conscientia. ex quo est illud e' uita ductum ab A fra-
nio. nam cum dissolutus filius, heu me miserum, dixisset;
tum seuerus pater,

• Dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoq; partes ægritudinis utiles esse dicūt, mi-
sericordiam ad opem ferendam, & calamitates homi-
num indignorum subleuandas: ipsum illud æmulari,
obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem ui-
deat consecutum, quod alium; aut aliud idem, quod
se: metum uero si quis sustulisset, omnem uitæ diligen-
tiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges,
qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam,
qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita di-
sputant, ut ressecanda esse fateantur, euelli penitus di-
cant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus
mediocritatem esse optimam existiment. quæ cū expo-
nunt,

nunt, nihil ne tibi uidetur, an aliquid dicere? A. Mihi uero dicere aliquid: itaq; expecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud ante. uides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? plane enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis. digladiantur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerissimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quaestione, è qua possit attingi aliquid uerisimile, quo longius mēs humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonē usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra natura animi commotio; uel breuius, ut perturbatio sit appetitus uehementior: uehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraq; sunt prudenter, acuteq; differentium. illa quidem ex rhetorum popa, ardore animorum, cotesq; uirtutum. an uero uir fortis, nisi stomachari coeperit, non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quanquam in eis ipsis uidemus sæpe constantiam. colloquuntur, congregiuntur. aliquid postulant, ut magis placari, quàm irati esse uideantur. sed in illo genere sit sanè Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius.

- » Occidā illū equidem, & uincā, si id quæris, inquit.
- » Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
- » Quàm gladiū in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.
- » Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquā
- » Vobis, quàm dextræ gladium dū accomodet alter:
- » Vsque adeo studio, atque odio illius, efferor ira.

k k

at sine hac gladiatoria iracūdia uidemus progredien-
tem apud Homerum Aiace[m] multa cū hilaritate, cū
depugnaturus esset cum Heēto[re]. cuius, ut arma sum-
psit, ingressio latitiam attulit socijs, terrorem autē ho-
stibus: ut ipsum Heēto[re]m, quemadmodum est apud
Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pu-
gnam poeniteret. atq; hi collocuti inter se, priusquam
manum consererent, leniter & quiete, nihil ne in ip-
sa quidē pugna iracunde, rabiose'ue fecerunt. ego ne
Torquatum quidem illum, qui hoc cognomē inuenit,
iratum existimo Gallo torquem detraxisse; nec Mar-
cellum apud Clastidium ideo fortē fuisse, quia fuerit
iratus. de Africano quidem, quia notior est nobis pro-
pter recentem memoriam, uel iurare possum, non il-
lum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie
M. Alienū Pelignū scuto protexit, gladiumq; hosti
in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an
propter infinitum odium tyranni effrenatius in Arū-
tem inuasit: uideo enim utrunq; comminus iētu ce-
cidisse contrario. quid igitur huc adhibetis iram? an
fortitudo, nisi insanire cōperit, impetus suos non ha-
bet? quid? Hercule[m], quem in cōelum ista ipsa, quā
uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum
ne censes conflixisse cum Erymanthio apro; aut leo-
ne Nemeo? an etiam Theseus Marathonij tauri
cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo mī-
nime sit rabiosa, sitq; iracundia tota leuitatis. ne-
que enim est illa fortitudo, quæ rationis experta est.
contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors
est: patibiles & dolores, & labores putandi. hæc cum

constituta sint iudicio, atq; sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte quæ uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille Pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, nūquā iratum esse sapientem; iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum Consulem languentem reliquit, atq; ipse priuatus, ut si Cōsul esset, qui Remp. saluā esse uellet, se sequi iussit. nescio, ecquid ipsi nos fortiter in Rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati nō fecimus. an est quidquam similis insaniæ, quā ira? quā bene Ennius initium dixit insaniæ. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dīetorum, atq; factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homérico fœdius? quid Agamemnone in iurgio? nā Aiace quidem ira ad furorem, mortemq; perduxit. non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam demētiam, quod & insani, & ebrii multa faciunt sæpe uehementius,

- » Semper Ajax fortis, fortissimus tamen in furore:
  - » Nā facinus fecit maximū, cū, Danais inclinantibus,
  - » Sūmā rem perfecit manus, præliū cū restituit insaniēs.
- dicamus igitur utilem insaniam. tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio legi summæ in perpetuendis rebus obtemperans; uel cōseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ uidentur, subeundis, & repellendis; uel scientia rerum formidosarum, con-

k k ij

trariarumq; perferendarū, aut omnino negligendarū,
 conseruans earū rerum stabile iudicium. uel breuius,
 ut Chrysippus. nā superiores definitiones erāt Sphæri,
 hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici:
 sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant
 communis notiones alia magis alia. quo modo igitur
 Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferenda=
 rum rerum, uel affectio animi in patiēdo, ac perferē
 do, summæ legi parens sine timore. quamuis licet in se
 etemur istos, ut Carneades solebat: metuo, ne soli phi=
 losophi sint. quæ enim istarum definitionum nō ape
 rit notionem nostram, quam habemus omnes de forti
 tudine, tectam, atque iuuolutam? qua aperta, quis
 est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quæ
 rat aliquid, neque eos existimet sine rabie quidquam
 fortiter facere posse? quid? Stoici, qui omnes insi=
 pientes insanos esse dicunt, non ne ista colligunt? re=
 moue perturbationes, maximeq; iracundiam: iam
 uidebuntur monstra dicere. nūc autem ita differunt,
 sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere om=
 ne cœnum. at non semper. commoue: senties. sic irac=
 undus non semper iratus est. laceffe: iam uidebis
 furentem. quid? ista bellatrix iracundia, cum do=
 mum redijt, qualis est cum uxore? cum liberis? cum
 familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid,
 quod conturbata mens melius possit facere, quàm
 constans? an quisquam potest sine perturbatione men=
 tis irasci? bene igitur nostri, cum omnia essent in
 morbis uitia, quod nullum erat iracundia foedius,
 iracundos solos morbosos nominauerunt. oratorem

uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tū uidemur, cum quid in causis acrius, & uehementius dicimus? quid? cū iam rebus transactis, et præteritis orationes scribimus, num irati scribimus? Ecquis hoc animaduertit? Vincite, num aut egisse unquam iratum Aesopū, aut scripsisse existimamus iratum Accium? aguntur ista præclare, & ab oratore quidē melius, si modo est orator, quā ab ullo histrione: sed aguntur leniter, & mente trāquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quæ uel optimarū rerum, ut ea sunt, quæ profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? quā commode dixit Afranius.

» Dum modo doleat aliquid, doleat quod lubet: dixit enim de adolescente perduto ac dissoluto: nos autem de constantī uiro, ac sapienti querimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel cæteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria: utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor sæpe, de sapiente querimus. At etiā æmulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quā feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare ægritudine. Obtrectare uero alteri,

l k iij

aut illa uitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis angeli alieno bono, quod ipse non habeat; obtrectantis autem alieno bono, quod id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ue sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quã uis fuisse, lateq; possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiã, cognitionemq; quæ causa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. in hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq; perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nã quod aiunt nimia refecari oportere, naturalia relinquere: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimium esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circuncidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quã de te ipso quærere (illũ enim putas omni perturbatione esse liberũ, te uis) uideamus, quã-

ta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum
adhibeantur: est enim quædam medicina certe: nec tã
fuit hominum generi infensa, atq; inimica natura, ut
corporibus tot res salutare, animis nullam inuenerit.
de quibus est hoc etiam merita melius, quòd corporum
adiumenta adhibentur extrinsecus, animorũ salus in=
clusa in his ipsis est. sed quo maior est in eis præstãtia, et
diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene
adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, mul=
tis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam cõuertẽ
da omnis oratio est: simulas enim quærere te de sapien=
te; quæris autem fortasse de te. Earum igitur pertur=
bationum, quas exposui, uariæ sunt curationes: nam
neque omnis ægrotudo una ratione sedatur: alia est
enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda
medicina: est enim in omnibus quatuor perturbationi=
bus illa distinctio, utrũ ad uniuersam perturbationẽ,
quæ est aspernatio rationis, aut appetitus uehemẽtior,
an ad singulas, ut ad metum, libidinem, reliquasq; me=
lius adhibeatur oratio; et utrũ illud nõ uideatur ægre
ferendum, ex quo suscepta sit ægrotudo, an omnium re=
rum tollenda omnino ægrotudo: ut si quis ægre ferat,
se pauperem esse, id ne disputes, paupertatem malum
non esse, an hominem ægre ferre nihil oportere. nĩmĩ
rum hoc melius: ne, si forte de paupertate non persua=
seris, sit ægrotudini concedendum: ægrotudine autem
sublata proprijs rationibus, quibus heri usi sumus, quo=
dam modo etiam paupertatis malum tollitur. sed om=
nis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluat=
tur, illa quidem, cum doceas, nec bonum illud esse,

kk iij

ex quo lætitia aut libido oriatur, nec malum, ex quo
aut metus, aut ægritudo. ueruntamen hæc est certa,
& propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per
se esse uitiosas, nec habere quidquid aut naturale, aut
necessarium: ut ipsam ægritudinem leniri uidemus, cū
obiicimus mœrētibus imbecillitatē animi effœminati,
cumq; eorum grauitatem, constantiamq; laudamus,
qui non turbulente humana patiantur. quod quidē so
let eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, feren
da tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis uolu
ptatem esse bonum, alius autem pecuniam: tamen &
ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari po
test. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul &
opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est
ea quidem utilior, sed raro proficit, neq; est ad uulgus
adhibenda. quædam autem sunt ægritudines, quas le
uare illa medicina nullo modo possit: ut si quis ægre fe
rat, nihil in se esse uirtutis, nihil animi, nihil officij, ni
hil honestatis, propter mala is quidē angatur, sed alia
quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis qui
dem, quæ possit esse omnium, etiam de cæteris rebus di
screpantium philosophorum: inter omnes enim conue
nire oportet, commotiones animorum à recta ratione
auersas esse uitiosas, ut, etiam si nec mala sint illa,
quæ metum, ægritudinem'ue, nec bona, quæ cupi
ditatem, lætitiā'ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa
commotio: constantem enim uolumus quendam, sed a
tum, grauem, humana omnia prementem illum esse,
quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis
autem nec mœrens, nec timens, nec cupiens, nec ge=

sciens esse quisquam potest: eorum enim hæc sunt, qui
euentus humanos superiores, quàm suos animos esse du-
cunt. quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio
est medendi, ut nihil, quale sit illud quod perturbet ani-
mum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque pri-
mum in ipsa cupiditate, cum id solū agitur, ut ea tol-
latur, nō est querendum, bonum illud nec ne sit, quod
libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: ut si-
ue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue vo-
luptas, siue horum utrumq; coniunctum, siue illa tria
genera bonorum, tamen, etiam si uirtutis ipsius uehe-
mentior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterredū
adhibenda ratio. cōtinet autem sedationem animi hu-
mana in conspectu posita natura: quæ quo facilius
expressa cernatur, explicanda est oratione cōmunis cō-
ditio, lexq; uitæ. itaque non sine causa cum Orestē fa-
bulam doceret Euripides, primos tres uersus reuocasse
dicitur Socrates:

- » Neque tam terribilis ulla fando oratio est,
  - » Neque sors, neque ita coelitus inuectum malum,
  - » Quod non natura humana patiendo ferat.
- est autem utilis ad persuadendum ea, quæ acciderunt,
ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tu-
lerūt. et si ægritudinis sedatio & hesternæ disputatione
explicata est, & in consolationis libro, quem in medio
(nō enim sapiētes eramus) mœrore, & dolore cōscrip-
simus: quodq; uetat Chrysippus ad recētes quasi rumo-
res animi remediū adhibere, id nos fecimus, naturæq;
uim attulimus, ut magnitudini medicinæ doloris ma-
gnitudo cōcederet. Sed ægritudini, de qua satis est dispu-

ratū, finitimus est metus. de quo pauca dicenda sunt.
 Est enim metus, ut ægritudo præsentis, sic ille futuri ma-
 li. itaque nō nulli ægritudinis partē quandā metū esse
 dicebāt. alij autem metū præmolestiā appellabāt, quod
 est quasi dux cōsequentis molestiæ. quibus igitur ratio-
 nibus instātia feruntur, eisdem contemnuntur sequen-
 tia. nam uidendū est in utrisq; , ne quid humile, sum-
 missum, molle, effœminatum, fractum, abiectumq; fa-
 ciamus. sed quanquam de ipsius metus inconstantia,
 imbecillitate, leuitate dicendum est, tamen multū pro-
 dest ea, quæ metuuntur, ipsa cōtemnere. itaque, siue ca-
 su accidit, siue consilio, percōmode factum est, quod eis
 de rebus, quæ maxime metuuntur, de morte, & de do-
 lore, primo, & proximo die disputatum est: quæ si pro-
 bata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac
 de malorum opinione hætenus uideamus nunc de bo-
 norum, id est de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem
 in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbatio-
 nem, una res uidetur causam cōtinere, omneis eas esse
 in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis uo-
 luntarias. hic igitur error est eripiendus, hæc detrahen-
 da opinio: atque ut in malis opinatis tolerabiliora, sic
 in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, &
 lætabilia dicūtur. atq; hoc quidem cōmune malorum,
 & bonorū: ut si iam difficile sit persuadere, nihil ea-
 rum rerum, quæ perturbent animum, aut in malis,
 aut in bonis esse habendum, tamen alia ad aliū mo-
 tum curatio sit adhibenda, aliaq; ratione maleuolus,
 alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigen-
 dus. atque erat facile, sequentem eam rationem, quæ

maxime probatur de bonis, & malis, negare unquam
 letitia affici posse insipientem, quod nihil unquam habe
 ret boni. sed loquimur nunc more communi. sint sanè
 ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, uoluptates,
 ceteraq; : tamen in eis ipsis potiundis exultans, ge
 stiensq; letitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, ui
 tuperetur tamen cachinnatio: eodè enim uitio est effu
 sio animi in letitia, quo in dolore contractio; eademq;
 leuitate cupiditas est in appetendo, qua letitia in fruē
 do: & ut nimis afflicti molestia, sic nimis elati leti
 tia iure iudicantur leues. et cum inuidere, ægritudinis
 sit; malis autè alienis uoluptatem capere, letitia, utrūq;
 que immanitate, & feritate quadā proponenda casti
 gari solet. atque ut confidere decet, timere nō decet: sic
 gaudere decet, letari non decet, quoniam docendi cau
 sam gaudio letitiam distinguimus. illud iam supra di
 ximus, fieri contractionem animi recte nunquam pos
 se, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet
 Hæctor,

- » Letus sum
- » Laudari me abs te pater laudato ulro;
 aliter ille apud Trabeam Chærea,
- » Lana delinita argento nutum obseruabit meum,
- » Quid uelim, quid studeam. adueniens digito impellam
 ianuam:
- » Fores patebunt. de improviso Chrysis ubi me aspexerit,
- » Alacris obuiam mihi ueniet complexū exoptans meū,
- » Mihi se dedet:
 quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet.
- » Fortunam ipsam anteibo forranis meis.

hac laetitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendē-
tem penitus uidere. Et ut turpes sunt, qui efferunt se
laetitia tum, cum fruuntur ueneris uoluptatibus: sic
flagitiosi, quī eas inflammato animo concupiscunt. to-
tus uero iste, qui uulgo appellatur amor (nec hercule
inuenio. quo nomine alio possit appellari) tantæ leuita-
tis est, ut nihil uideam, quod putem conferendum.
quem Caelius,

- » Deum qui non summum putet,
- » Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet;
- » Cui in manu sit, quem esse dementem uelit,
- » Quem sapere, quem sanari, quem in morbum iniici;
- » Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

ō praeclara emendatricem uitæ poeticam, quæ amorē,
flagitij, et leuitatis auctorem, in concilio deorū collocā-
dum putet. de comoedia loquor: quæ, si hæc flagitia
non probaremus, nulla esset omnino. quid autem ex
tragoedia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magis, quàm honoris seruauisti gratia.
quid ergo? hic amor Medæ quanta miseriarum incē-
dia excitauit? atque ea tamen apud alium poetā pa-
tri dicere audet, se coniugem habuisse
Illū, amor quē dederat, quī plus pollet, potiorq; est pa-
tre. sed poetæ ludere sinamus, quorū fabulis in hoc fla-
gitio uersari ipsum uidemus Iouem. ad magistros uir-
tutis, philosophos ueniamus: qui amorem negant stu-
pri esse, Et in eo litigant cum Epicuro, non multum,
ut opinio mea fert, mentiente: quis est enim amor iste
amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quis-
quam amat, neque formosum senem? mihi quidē hæc

in Græcorum gymnasiis nata consuetudo uidetur: in quibus isti liberi, & concessi sunt amores. bene igitur Ennius,

» Flagitij principium est nudare inter ciues corpora, qui ut sint, sicut fieri posse uideo, pudici, solliciti tamen & anxij sunt, eoq; magis, quod se ipsi continent, & exercent. atque ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Gænymedis raptu dubitat, quid poetæ uelint; aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Læus? quid deniq; homines doctissimi, & summi poetæ de se ipsis, & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in sua Rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Ræginum Ibicum, apparet ex scriptis. atq; horum omnium libidinosos esse amores uidemus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat; qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & sapientem amaturum esse dicunt: & amorem ipsum, conatum amicitiae faciundæ ex pulchritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio, sit sanè: uacat enim omni libidine: hæc autem de libidine oratio est. si autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

» Si quidem sit quisquam deus, cui ego sum cura. at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur uoluptate.

- « Heu me infelicem.
nihil uerius probe & ille,
- » Sanus ne es, qui temere lamentare?
sic insanus suis etiā uidetur. at quas tragœdias effecit?
- » Te Apollo sancte fer opem, teq; omnipotens Neptune
inuoco,
- » Vosq; adeo uenti.
mundū totū se ad amorem suū subleuandū cōuersurū
putat: Venerem unam excludit, ut iniquam.
- » Nam quid ego te appellem Venus?
eā prae libidine negat curare quidquā. quasi uero ipse
non propter libidinem tanta flagitia, & faciat, & di-
cat. sic igitur affecto hæc adhibēda curatio est, ut ei il-
lud, quod cupiat, ostendatur quā leue, quā contemnē-
dū, quā nihil sic omnino, quā facile uel aliunde, uel
alio modo perfici, uel omnino negligi possit. adducen-
dus est etiam nōnūquam ad alia studia, sollicitudines,
curas, negocia. loci deniq; mutatione, tanquā ægroti
non conualescentes, sæpe curandus est. etiā nouo quo-
dam amore ueterem amorem tanquam clauo clauū
eijciendum putant. maxime autem admonendus, quā-
tus sit furor amoris: omnibus enim ex animi pertur-
bationibus est profecto nulla uehementior: ut, si iam
ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, &
adulteria, incesta deniq; quorum omnium accusabilis
est turpitudine: sed ut hæc omittamus, perturbatio ipsa
mētis in amore foeda per se est. nam ut illa prætereā,
quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent leui-
tatem, quæ uidentur esse mediocria?
- » iniurie,

- » Suspicionēs, inimiciā, induciā,
 = Bellum, pax rursū. incerta hęc si tu postules
 » Ratione certa facere, nihilo plus agas,
 » Quā si des operam ut cum ratione insanias,
 hęc inconstantia, mutabilitasq; mentis quem non ipsa
 prauitate deterreat? est etiā illud, quod in omni per-
 turbatione dicitur, demonstrandū, nullam esse nisi opē
 nabilem, nisi iudicio susceptā, nisi uolūtariam. etenim
 si naturalis amor esset, & amarent omnes, & amarē-
 tur, & semper amarent, & idem amarent, neq; aliū
 pudor, aliū cogitatio, aliū satiētas deterreret. Ira
 uero quanquam diu perturbat animum, dubitationē
 insanīe non habet; cuius impulsu existit etiam inter
 fratres tale iurgium:
 » Quis homo te exuperauit unquā gentiū impudentia?
 » Quis autem malitia te?
 nosti, quę sequuntur: alternis enim uersibus intorquē-
 tur inter fratres grauissimę contumelię: ut facile ap-
 pareat Atrei filios esse, eius, qui meditatur pœnam in
 fratrem nouam.
 » Maior mihi moles, matus miscendum malum,
 » Qui illius acerbum cur contundam, & cōprimā. quę
 igitur hęc erunt moles? audi Thyestem ipsum:
 » Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
 » Manderem natos. =
 eorum uiscera apponit: quid est enim, quò non progre-
 diatur eodem ira, quò furor? itaque iratos proprie di-
 cimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione
 de mente: horum enim potestas in totum animū esse
 debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum

conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi partes rursum in suū locū cogere?) aut rogandi, orandiq; sunt, ut, si quā habent ulciscendi uim, differāt in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatū. ex quo illud laudatur Archytæ: qui cū uillico factus esset iracundior, quo te modo, inquit, accepi, sem, nisi iratus essem? ubi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicūt? potest utilis esse insania? at naturalis est. an quidquam esse potest secundū naturā, quod sit repugnante ratione? quō modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quā esset ulta, ulciscendi libido; aut quanquam poeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum Regem uidemus: qui cum interemisset Clytū familiarem suū, uix à se manus abstinuit: tāta uis fuit poenitendi. qui bus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoq; motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit, quin agrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, q̄ magni aestimetur ea res, ex qua animus agrotat, oriatur? unde intelligi debet, perurbationē quoq; omnē esse in opinione. Et si fidentia, id est firma animi cōfissio, scientia quædam est, et opinio grauis, nō temere assentiēs: metus quoq; est diffidentia expectati, et impendētis mali. etsi spes est expectatio boni mali expectationē esse necesse est metū. ut igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. ergo ut constantia scientiæ, sic perturbatio erroris est. qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes,

des, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi cōstituti,
quasi mala ualitudine animi, sanabiles tamē: ut Socra
tes dicitur, cum multa in cōuētū uitia collegisset in eū
Zopyrus, qui se naturam cuiusq; ex forma perspicere
profitebatur, derisus est à cæteris, qui illa in Socrate uī
tia nō agnoscerēt; ab ipso autē Socrate subleuatus est,
cum illa sibi uitia inesse, sed ratione à se deiecta dice
ret. ergo ut optima quisq; ualitudine affectus, potest
uideri alius, ut natura, ad aliquem morbū procliuor:
sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autē nō
natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia cō
stant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac mala
rum, ut fit alius ad alios motus perturbationesq; pro
cliuor. inueteratio autē ut in corporibus ægrius depel
litur, sic in animis quoq; perturbatio: citiusq; repenti
nus oculorum tumor sanatur, quā diuturna lippitu
do depellitur. sed cognita iam causa perturbationum,
quæ omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uolun
tatibus, sit iam huius disputationis modus. scire autē
nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cogno
sci, bonorū & malorū finibus, nihil à philosophia pos
se aut maius, aut utilius optari, quā hæc, quæ à nobis
hoc quatruiduo disputata sunt. morte. n. contēpta, &
dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem
ægritudinis: qua nullum homini maius malū est. etsi
enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum
differt ab amentia: tamen ita cæteros cum sint in ali
qua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupidi
tatis, cōmotos modo, & perturbatos dicere solemus; at
eos, qui se ægritudini dediderūt, miseros, afflictos, erū

TVSC. QVAEST.

nos, calamitosos. itaq; non fortuito factum uidetur,
 sed à te ratione propositum, ut separatim de ægritudi-
 ne, & de cæteris perturbationibus disputaremus: in ea
 est enim fons miseriarū, & caput. sed & ægritudinis,
 & reliquorum animi morborum una sanatio est, om-
 nes opinabiles esse, & uoluntarios, eaq; res suscipi, &
 ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicē
 omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturā
 pollicetur. demus ergo nos huic excolēdos, patiamurq;
 nos sanari: his enim malis insidentibus, non modo bea-
 ti, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur nege-
 mus quidquam ratione confici, cum contra nihil sine
 ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex ratio-
 num collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolu-
 mus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus be-
 ne, beateq; uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCV

LANARVM QVAESTIONVM

LIB. QVINTVS, VIRTVTVM

AD BEATE VIVENDVM

SE IPSA ESSE CON

TENTAM.

Q Vintus hic dies Brute finem faciet
 Tusculanarū disputationum: quo die
 est à nobis ea de re, quā tu ex omni-
 bus maxime probas, disputatum: pla-
 cere enim tibi admodum sensi ex eo
 libro, quem ad me accuratissime scri-
 psisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad bea-
 te uiuendum se ipsa esse contentam. quod etsi diffici-
 le est probatu, propter tam uaria & tam multa tor-
 menta fortunæ: tale tamen est, ut elaborādum sit, quo
 facilius probetur: nihil est enim omnium, quæ in philo-
 sophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq; di-
 catur. nā cum ea causa impulerit eos, qui primi se ad
 philosophiæ studiū cōtulerunt, ut, omnibus rebus post-
 habitis, totos se in optimo uitæ statu exquirēdo collo-
 carent: profecto spe beate uiuēdi tantā in eo studio cu-
 ram, operamq; posuerunt. q̄ si ab ijs inuenta, & per-
 fecta uirtus est, et si præsidiū ad beate uiuendū in uir-
 tute satis est: quis est, qui non præclare & ab illis posita
 tam, & à nobis susceptam operā philosophandi arbi-
 tretur? sin autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq;
 casus famula fortunæ est, nec tantarum uiriū est, ut

ll ij

TVSC. QV AEST.

se ipsa tueatur: uereor, ne nō tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuēdi, quā uota facienda uideātur. equidem eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere; interdū etiā humani generis imbecillitatē, frugalitatemq; extimescere: uereor. n. ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, ijsq; & morbos insanabiles, et dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute de uirtutis robore existimo: illa enim, si modo est ulla uirtus, quam dubitationē auunculus tuus Brute sustulit; omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq; despiciens, casus contemnit humanos; culpāq; omni carens, præter se ipsam nihil censet ad se pertinere. nos autē omnia aduersa tum uenientia metu augentes, tum mærore præsentia, rerum naturam, quā errorem nostrum damnare malumus. sed & huius culpæ, & cæterorum uitiorum, peccatorumq; nostrorum omnis à philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum à primis temporibus ætatis nostra uoluntas, studiumq; nos contulisset, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna lætati tempestate confugimus. o' uirtus philosophia dux, o' uirtutis indagatrix, expultrixq; uitiorum, quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societate uitæ conuocasti: tu eos

inter
rum,
gum,
confu
gna e
tem u
immo
utami
largit
sophia
est uir
uitup
dio se
edam
pere
etori
refpi
instr
qua
mer
ipsa
uera
reru
cogni
sequi
sapie
& m
meru
tur, e
cepit

inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplina fuisse. ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus, totosq; tradimus. est autem unus dies bene, & ex praeceptis tuis actus, peccati immortalitati antepone'dus. cuius igitur potius opibus utamur, quam tuis? quae & uitae tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. at philosophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominū est uita merita, laudetur, ut à multis etiā uituperetur. uituperare quisquam uitae parentem, & hoc parricidius se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam uereri deberet, etiam si minus percipere potuisset. sed, ut opinor, hic error, & haec indolentorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt, nec eos, à quibus uita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modo re esse antiquam, uerum etiam nomine? quae diuinarum, humanarumq; rerum, tum initiorum, causarumq; , tum cuiusq; rei, cognitione hoc pulcherrimum nomē apud antiquos assequēbatur. itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante seculis Licurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur, etiam heroicis aetatibus Vlyxem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. nec uero

T V S C. Q V A E S T.

Atlas sustinere coelum, nec prometheus affixus Cauca-
so, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia tra-
deretur, nisi coelestium diuina cognitio nomen eorū ad
errorem fabulæ traduxisset. à quibus ducti deinceps
omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant,
sapientes et habebantur, & nominabantur: idq; eorum
nomen usq; ad Pythagoræ manauit ætatem, quem, ut
scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus
in primis, Philiumtem ferunt uenisse, eumq; cum Leon-
te principe Philiasiorū doctē, et copiose disseruisse quæ-
dam: cuius ingenium, & eloquentiam cum admiratus
esset Leon, quæsiuisset ex eo qua maxime arte confide-
ret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse
philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis,
quæsiisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos,
& reliquos interesset: Pythagoram autē respondisse,
similem sibi uideri uitam hominum, et mercatum eū,
qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græ-
ciæ celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis
gloriam, & nobilitatem coronæ peterent, alij emendi,
aut uendendi quæstu, & lucro ducerentur, esset au-
tem quoddam genus eorum, idq; uel maxime ingenu-
um, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed ui-
sendi causa uenirent, studioseq; perspicerent, quid age-
retur, & quo modo; item nos quasi in mercatus quæ-
dam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex
alia uita, & natura profectos, alios gloriæ seruire,
alios pecuniæ, raros esse quosdam, qui, ceteris omni-
bus pro nihilo habitis rerum naturam studiose intue-
rentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim

philo
nihil
con
uer
etia
Phili
Gra
blice
disci
anti
Ana
Sta
ren
ual
cre
et
xi
m
ra
m
se
a
na
m
ue
tij
et
di
per
au

philosophos: & ut illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirentem; sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq; prestare. nec uero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonē in Italiam uenisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publice præstantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaū Anaxagoræ discipulum audierat, numeri motusq; tractabantur, & unde omnia orirentur, quo ue recederent: studioseq; ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta cœlestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cœlo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de uita, & moribus, rebusq; bonis, & malis querere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq; uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & literis consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. è quibus nos id potissimū consecrati sumus, quo Socratem usum arbitramur; ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum ueri, quæreremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeq; tenuisset, fecimus & alias saepe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. & quadridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quinto autem die, cum eodem in loco confedissemus, sic est

ll iiij

TVSC. QVAEST.

propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi uidetur ad beate uiuendum satis posse uirtutem. M. At hercule Bruto meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito. nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed hoc, quod mihi dixi uideri, quale sit, de quo à te disputari uolo. M. Nempe negas ad beate uiuendū satis posse uirtutē? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene uiuendum satis ne est praesidij in uirtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miserum dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate uiuere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, et ob eam rem bene uiui potest, dum modo intelligas quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, graui-ter, sapienter, fortiter. haec etiam in equuleum conijciuntur, quò uita non aspirat beata. M. Quid igitur? sola ne beata uita quaeso relinquitur extra ostium, li- menq; carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquaq; uirtutes rapiantur ad tortorem nullūq; recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es factururus, noua aliqua conquiras oportet. ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt sed multo magis, quia, tanquam leuia quaedam uina, nihil ualent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata quàm potata delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleū impositus, imagines constituit ante oculos cū amplissima dignitate, ut ad eas cursim perreçtura, nec eas beata uita à se disertas passura uideatur: cum autem animum ab ista pìctura, imaginibusq; uirtutū

ad rem, ueritatemq; traduxeris, hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse quādiu torqueatur. quāobrem hoc nunc quæramus. uirtutes autem noli uereri ne expostulēt et querātur se à beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudētia uacat, prudētia ipsa hoc uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq; de M. Attilio, Q. Capione, M. Aquilio recordatur: beatamq; uitam, si imaginibus potius uti, quā rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq; ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facile patior te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te quemadmodū à me disputari uelis. sed quæro, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actum uero, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est profligata iam hæc, & penè ad exitum adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesq; animorum incitata, & impetu inconsiderato elata, rationem omnem repellentes, ultra beatæ nullam partem relinquunt: quis enim potest mortem aut dolorem metuens, quorum alterū sæpe adest, alterum semper impendit, esse non miser? quid, si idem (quod plerunque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, cæcitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, seruitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? quid, qui non modo ea futura timet, uerum etiam fert, sustinetq; præsentia? adde eodem exilia, luctus, orbitates. qui rebus his fractus ægritudine eliditur, potest tandem esse nō miserrimus?

quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uidemus, omnia rabide appetentem cum in explebili cupiditate, quoq; affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq; sitientem, non ne recte miserrimū dixeris? quid? elatus ille leuitate, inaniqu; letitia & exultans, & temere gestiens, nō ne tāto miserior, quanto sibi uidetur beator? ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nulla aegritudines exedunt, nulla libidines incitant, nulla fuitiles letitiae exultantes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus comouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. quod si est, qui uim fortunae, qui omnia humana, quaecūque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat, idemq; si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est, cur is non beatus sit? & si haec uirtute efficiuntur, quid est, cur uirtus ipsa per se nō efficiat beatos? A. Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotēti letitia efferantur, beati sint: itaque id tibi concedo. alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectū est, uacare omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirum igitur confecta res est: uidetur enim ad exitū uenisse quaestio. A. Propemodum id quidem, M. Veruntamen mathematicorum iste mos est, nō philosophorum. nam geometrae cū aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quae ante docuerunt, id

sumunt pro concesso, & probato; illud modo expli-
cant, de quo ante nihil scriptum est. philosophi quama-
cunque rem habent in manibus, in eam, quæ cōueniūt,
congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. quod
nī ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitū satis ne ad bea-
te uiuendum uirtus posset, multa diceret? cui satis esset
respondere, se ante docuisse nihil bonum esse, nisi quod
honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam
uitam uirtute esse contentam: & quo modo hoc sit cō-
sequens illi, sic illud huic: ut, si beata uita uirtute con-
tenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum.
sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de
summo bono separatim libri sunt: & cum ex eo effia-
ciatur, satis magnam in uirtute ad beate uiuendum
esse uim; nihilo minus hoc agunt separatim: proprijs
enim, & suis argumentis, & admonitionibus tractan-
da quæque res est, tanta præsertim: caue enim putes
ullā in philosophia uocem emissam clariorem, ullum
ue esse philosophiæ promissum uberius, aut maius.
nam quid proficitur ò dī boni? perfecturam se, qui
legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam sem-
per armatus, ut omnia præsidia haberet in se bene
beateq; uiuendi, ut esset semper denique beatus. sed
uldero, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni aesti-
mo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem refertus
omnibus præmijs, donisq; fortunæ, non equitatu,
non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non
infinito pondere auri contentus, præmium proposuit,
qui inuenisset nouam uoluptatem. qua ipse inuenta,
non fuit contentus: neque enim unquam finem inue-

nlet libido: nos uellem prämio elicere possemus, qui no-
 bis aliquid attulisset, quo hoc firmitus crederemus. A.
 Vellem id quidem: sed habeo paululum, quod requi-
 ram: ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alteri
 consequens esse, ut, quemadmodum, si quod honestum
 sit, id solum sit bonum, sequatur beatam uitam uirtu-
 te confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse nisi
 uirtutem bonum. sed Brutus tuus auctore, & Aristoteli,
 & Antiocho non sentit hoc: putat enim, etiam si
 sit bonum aliquod præter uirtutem. M. Quid igitur?
 contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu uero, ut
 uidetur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuius-
 que igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi
 & cum Antiocho sæpe, & cum Aristotele nuper, cum
 Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit:
 mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse,
 cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse.
 si essent ulla corporis, aut fortunæ mala. dicebant hæc,
 quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ip-
 sam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen
 beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res no-
 minari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetu-
 dinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quæ ge-
 nere, non numero cernerentur: item beatam uitam,
 etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo
 maiore parte obtinere nomen suum. hæc nunc enu-
 cleare non ita necesse est: quanquam non constantis-
 sime dici mihi uidentur. nam & qui beatus est, non in-
 telligo quid requirat, ut sit beator (si est enim quod
 desit, ne beatus quidem est) & quod ex maiori parte

unamquāque rem appellari spectariq; dicunt, est ubi
id isto modo ualeat: cum uero tria genera malorū esse
dicant; qui duorum generum malis omnibus urgea-
tur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus op-
pressum corpus & confectum doloribus, huic paululū
ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad bea-
tissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere nō
potuit. nam cum statuisset uerbera, tormenta, crucia-
tus, patriæ euerfiones, exilia, orbitates magnā uitā ha-
bere ad male, misereq; uiuendum; non est ausus elate,
& ample loqui, cū humiliter, demisseq; sentiret. quā
bene, nō queritur: constanter quidem certe. itaq; mihi
placere non solet consequentia reprehendere, cum pri-
ma concesseris. hic autem, elegantissimus omnium phi-
losophorum, & eruditissimus, non magnopere repre-
henditur, cum tria genera dicit bonorum: uexatur
autem ab omnibus, primū in eo libro, quem scripsit de
uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui
torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo
etiam putatur dicere in rotam beatam uitam nō ascē-
dere. nusquam id quidem dicit omnino, sed, quæ dicit,
idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis
esse dolores corporis, in malis fortunæ naufragia, huic
succensere dicenti, non omnes bonos esse beatos, cum
in omnes bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere
possint? uexatur idem Theophrastus & libris, & scho-
lis omnium philosophorum, quod in Callisthene suo
laudari illam sententiam,
» Vitam regit fortuna, non sapientia.
negant ab ullo philosopho quidquā dictū esse languit-

dius. recte id quidē: sed nihil intelligo dici potuisse cō-
 stantius, si enim tot sunt in corpore bona, tot extra cor-
 pus in casu, atque fortuna: nō ne consentaneū est, plus
 fortunam, quā domina rerum sit & externarum, &
 ad corpus pertinentium, quā cōsiliū ualere? an ma-
 lumus Epicurum imitari? quī multa praeclare sepe di-
 cit: quā enim sibi constanter, cōuenienterq; dicat, nō
 laborat. laudat tenuem uictum. philosophi id quidem,
 sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, nō is, qui finem
 bonorum uoluptatem esse dixerit. negat quenquam iu-
 cunde posse uiuere, nisi idem honeste, sapienter, iuste-
 que uiuat. nihil grauius, nihil philosophia dignius, ni-
 si idem hoc ipsum, honeste, sapienter, iuste, ad uolupta-
 tem referret. quid melius, quā fortunam exiguam
 interuenire sapienti? sed hoc is ne dicit, qui, cum dolo-
 rem non modo maximum malum, sed solum malum
 etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus
 acerrimis, tum cum maxime contra fortunam glorie-
 tur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus.
 Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi, omnesq; adi-
 tus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses. prae-
 clare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui,
 nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero Me-
 trodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisq; con-
 dideris, & definieris, summum bonum firma corpo-
 ris affectione, explorataq; spe contineri; fortunae adi-
 tus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expo-
 liari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter
 huiusmodi sententias istorum hominū est multitudo.
 acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed

quid cuique dicendum sit, uidere uelut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos semper beatos uolumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est: omnibus. n. uirtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum uiros bonos dicimus. uideamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi uirtus, si quidquam præter ipsam boni est, non potest: aderit enim malorum, si mala illa dicimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita ualetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exilium, seruitus. denique in his tot, et tãtis, atq; etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens; nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurere: at si ea mala sunt, quis potest præstare sapientem semper beatum fore, cum uel in omnibus his uno tempore esse possit? non igitur facile concedo neq; Bruto meo, neque cõmunibus magistris, neq; ueteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quæ supra enumerauit, in malis numeret, ijdem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus, inducant animum illa, quorum splendore capiuntur, uires, ualetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima uoce profiteri, se neq; fortunæ impetu, nec multi

tudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri,
omniaq; sibi in sese esse posita, neque esse quidquam
extra suam potestatem, quod dicant in bonis. neque
hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, &
alti uiri, & eadem, quæ uulgi, in malis, & bonis nu-
merare, concedi ullo modo potest. qua gloria commo-
tus Epicurus exoritur. cui etiam, si dijs placet, uidetur
semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiae
capitur: sed nunquam id diceret, si ipse se audiret:
quid est enim, quod minus conueniat, quam ut is,
qui uel summum, uel solum malum dolorem esse di-
cat, idem censeat, quam hoc suauis est, tum, cum dolo-
re crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex
singulis uocibus philosophi spectandi sunt, sed ex per-
petuitate, atque constantia. A. Adducis me, ut tibi as-
sentiar. sed tua quoq; uide ne desideretur constantia.
M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quar-
tum de finibus. in eo mihi uidebare, contra Catonem
differens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem pro-
batur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil præter
uerborum nouitatem interesse. quod si ita est, quid
est causæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit sa-
tis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum,
liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spec-
tari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsi-
gnatis agis mecum, & testificaris quid dixerim ali-
quando, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui legi-
bus impositis disputant. nos in diem uiuimus: quod-
cunq; nostros animos probabilitate percussit, id dici-
mus. itaque soli sumus liberi. ueruntamen, quoniam
de constantia

de co
qua
rit, q
quo
beat
sanè
conu
quis
idem
et ig
phil
cont
tio
nur
tum
m
qu
id
ru
eg
bo
pr
ery
hic
epi
ips
nec
den
me
hic

de constantia paulo ante diximus, non ego hoc loco id
quærendum puto, uerum ne sit quod Zenoni placue-
rit, quodq; eius auditori Aristoni, bonum esse solum
quod honestum esset, sed, si ita esset, tum ut hoc totum
beate uiuere in una uirtute poneret. quare demus hoc
sanè Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quàm sibi
conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiæ
quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit
idem beatissimus: etsi Zeno Citæus, aduena quidam,
et ignobilis, uerborum opifex, insinuassee in antiquâ
philosophiam uidetur, huius sententiæ grauitas à Pla-
tonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc ora-
tio usurpata est, ut nihil præter uirtutem diceretur bo-
num. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quæsi-
tum, Archelaum Perdica filium, qui tum fortunatissi-
mus haberetur, non ne beatum putaret? Haud scio, in-
quit: nunquam enim cum eo locutus sum. an tu aliter
id scire non potes? nullo modo. tu igitur ne de Persa-
rum quidē Rege magno potes dicere, beatus ne sit? an
ego possum, cum ignorem, quàm sit doctus quàm uir
bonus? quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita
prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. miser
ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnē
hic beatā uitā in una uirtute ponere? quid uero in
epitaphio; quo modo idem? Nā cui uiro, inquit, ex se
ipso apta sunt omnia, quæ ad beate uiuendum ferunt,
nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pen-
dere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic opti-
me uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus,
hic fortis, hic sapiens, hic, et nascentibus, & cadentibus

cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, et
obediet praecepto illi ueteri:

Neque enim latabitur unquam, neq; moerebit nimis,
Quod semper in se ipso omnem spem reponet sui.

Ex hoc igitur Platonis quasi quodam santo, augustoq;
fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius
ordiri possumus, quam à communi parente natura?
quæ, quidquid genuit non modo animal, sed etiā quod
ita esset ortū ē terra, ut stirpibus suis niteretur, in suo
quidq; genere perfectum esse uoluit. itaq; & arbores,
& uites, & ea, quæ sunt humiliora, neq; se tollere à
terra altius possunt, alia semper uirent, alia hieme nu-
data, uerno tempore tepefacta frondescent: neque est
ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, et
suis quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fru-
ges fundat, aut baccas, omniaq; in omnibus, quantum
in ipsis sit, nulla uī impediēte perfecta sint. facilius
uero etiam in bestiis, quod his sensus à natura est da-
tus, uis ipsius naturæ perspicui potest. nāque alias bestias
nantes aquarum incolae esse uoluit, alias uolucres cœ-
lo frui llbero, serpentes quasdam, quasdam esse gradiē-
tes; earum ipsarum partim soliuagas, partim congre-
gatas; immanes alias, quasdam autem cicures, nō nul-
las abditas, terraq; rectas. atq; earū quæque suum te-
nens munus, cum in disparis animantis uitam trāsire
non possit, manet in lege naturæ. et ut bestiis aliud aliq;
præcipui à natura datū est, quod suū queque retinet,
nec discedit ab eo: sic homini multo quiddā præstan-
tius. etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquā
comparationem. humanus autē animus decerptus ex

mente diuina, cū alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas
 est dictū, comparari potest. hic igitur, si est ex cultus,
 et si eius acies ita curata est, ut ne cædetur erroribus;
 fit perfecta mēs, id est absoluta ratio; quæ est idē, quod
 uirtus. Et si omne beatum est, cui nihil deest, et quod
 in suo genere expletū, atque cumulatū est, idq; uir-
 tutis est proprium: certe omnes uirtutis cōpotes beati
 sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto cōuenit, itē cum
 Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi ui-
 dentur etiā beatissimi: quid enim deest ad beate uiuē-
 dum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus
 esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit
 tripertito. qui. n. poterit aut corporis firmitate, aut for-
 tūne stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, et fixo per-
 manēte bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eius
 modi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos
 cadere uideatur: qui gloriāti cuidam mercatori, quod
 multas naues in omnem oram maritimam dimisisset,
 nō sanē optabilis ista quidem est, inquit, rudētibus apta
 fortuna, an dubium est, quin nihil sit habendū in eo
 genere, quod uita beata complectitur, si id possit amit-
 ti? nihil enim inueterascere, nihil extinguī, nihil cade-
 re debet eorum, in quibus uita beata consistit: nam qui
 timebit ne quid ex his deperdat, beatus esse non pote-
 rit: uolumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inex-
 pugnabilem, septum, atque munitum, non ut paruo
 metu præditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is di-
 citur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine
 metu is habendus est, non qui parua metuit, sed qui
 omnino metu uacat: quæ est enim alia fortitudo, nisi

m m ij

TVSC. QVAEST.

animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore,
ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atq; hæc
certe non ita se haberent, nisi omne bonū in una hone
state consisteret. qui autem illam maxime optatam, et
expetitam securitatem (securitatem autem nūc appel
lo uacuitatem ægritudinis, in qua uita beata posita est)
habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit
multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, &
erectus, et ea, quæ homini accidere possunt, omnia par
ua ducens, qualem sapientem esse uolumus, nisi omnia
sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo
minitanti per literas se omnia, quæ conarentur, prohi
biturum, quæsiuerunt num se esset etiam mori prohibi
turus? uir is, quem quærimus, non multo facilius tali
animo reperietur, quàm ciuitas uniuersa? quid ad hæc
fortitudinem, de qua loquimur, temperantia adiuncta,
quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid po
test ad beate uiuendum deesse ei, quem fortitudo ab
ægritudine, & à metu uindictet, temperantia tum à li
bidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non si
nat? hæc efficere uirtutem ostenderem, nisi superiori
bus diebus essent explicata. atqui cum perturbationes
animi miseram, sedationes autem uitam efficiant bea
tam; duplexq; ratio perturbationis sit, quod ægritudo,
& metus in malis opinatis, in bonorum autē errore læ
titia gestlens, libidoq; uersentur; cum hæc omnia cum
consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus cōci
tationibus, tãq; ipsis inter se dissentientibus, atq; distra
ctis, quem uacuum, solutum, liberum uideris, hūc dubita
bis beatū dicere? atqui sapiens semper ita affectus est:

semper igitur sapiens beatus est. atque etiam omne bonum letabile est: quod autem letabile, id prædicandū, Et præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si uero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. at quæ isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, honestate una uitam contineri beatā. non sunt igitur ea bona dicenda. nec habēda, quibus abundantem licet esse miserrimum. an dubitas quin præstans ualitudine, uiribus, forma acerrimis, integerrimisq; sensibus, adde etiam si libet pernitentiæ, et uelocitatem, da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: si fuerit is, qui hæc habet, iniustus, intemperas, timidus, hebeti ingenio, atque nullo; dubitabis ne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quæ qui habeat, miserrimus esse possit? uideamus, ne, ut acerruus ex sui generis granis, sic beata uita ex sui simili bus partibus effici debeat. quod si ita est, ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erūt, honestum ex hisse effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq; habendum: ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est, laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, ut, quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus, multa erunt, quæ nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum qui

m m iij

uis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq; popularem, stultorum, improborumq; consensu excitatam. hæc, quæ sunt minima, tamen bona dicantur necesse est, cædidiuli dæres, uenusti oculi, color suavis, & ea, quæ Euryella laudat Vlyxi pedes ablucens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi gravitate, quàm in uulgi opinione, stultorumq; turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? at enim eadem Stoici præcipua, uel producta dicunt, quæ bona isti. dicunt illi quidem: sed his uitam beatam cõpleri negat: hi autẽ sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam: idq; nobis Socratica illa conclusione cõfirmatur: sic enim princeps ille philosophiæ differebat; qualis cuiusq; animi affectus esset, talẽ esse hominẽ; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: & uita igitur laudabilis boni uiri honesta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim, prodeorum atque hominum fidem, parum ne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi causa locuti sumus, sapientiẽ ab omni concitatione animi, quã perturbationẽ uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperatus, constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ulla, sine libidine, nõ ut beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus:

iam uero qui potest uir bonus nō ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quæ agit, quæq; sentit? refert autem omnia ad beate uiuendū: beata igitur uita laudabilis, nec quidquam sine uirtute laudabile: beata igitur uita uirtute conficitur, atque hoc sic etiā concluditur, nec in misera uita quidquam est prædicabile, aut gloriandum, nec in ea, quæ nec misera sit, nec beata. Et est in aliqua uita prædicabile aliquid, et gloriandum, ac præ se ferendum: ut Epaminondas, Consilij nostris laus est attonsa Laconum: ut Africanus, A sole exoriente, supra Meot' paludes, Nemo est, qui factis me equiparare queat. quod si beata uita glorianda, et prædicanda, et præ se ferenda est: nihil est enim aliud, quod prædicandū, et præ se ferendū sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. Et quidem nisi ea uita beata est, quæ est eadē honesta: sit aliud necesse est melius uita beata: quod. n. erit honestum, certe fatebūtur esse melius: ita erit beata uita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? quid? cum fatentur satis magnam uim esse in uitij ad miseram uitam, non ne fatendū est, eandē uim in uirtute esse ad beatam uitam? contrariorum enim contra sunt consequentia. quo loco quæro, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, et externa; tantum propendere illam boni lancē putet, ut terram et maria deprimat. quid igitur aut hūc prohibet, aut etiam Xenocratem illum grauissimum philosophū, exaggerantem tantopere uirtutem, et extenuantem

m m iij

cætera, & abijcientem, in uirtute non beatam modo uitã, sed etiã beatissimam ponere? quod quidem nisi sit, uirtutum interitus cõsequetur: nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est; est. n. metus futuræ ægritudinis sollicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pavor, igna uia. ergo ut idem uincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud Atrei pertinere, Proinde ita parent in se uita, ut uinci nesciant. hic autem uincetur, ut dixi; nec modo uincetur, sed etiam seruiet. at nos uirtutẽ semper liberã uolumus, semper inuictam. quæ nisi sunt, sublata uirtus est. at qui si in uirtute satis est præsidij ad bene uiuendũ, satis est etiam ad beate: satis est enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: si fortiter, etiam ut magno animo, & quidem ut nulla re unquam terreamur, semperq; simus inuicti. sequitur, ut nihil poeniteat, nihil desit, nihil obstat. ergo omnia profluenter, absolute, prospere: igitur beate. satis autem ad fortiter uiuendum uirtus potest: satis ergo etiam ad beate. etenim ut stultitia, et si adepta est quod concupiuit, nõquam se tamen satis consecutam putat: sic sapientia semper eo contenta est, quod adest, neque eam unquam sui poenitet. simile ne putas C. Lælij unum Consulatum fuisse, & cum quidem cum repulsa (sed cum sapiens, & bonus uir, qualis ille fuit, suffragijs præteritur, non populus à bono Cõsule potius, quàm ille à uano populo repulsã fert?) sed tamen, utrum malles te, si potestas esset, semel, ut Lælium, Cõsulem, an, ut Cinnam, quater? non dubito, tu quid responsurus sis: itaque uideo, cui cõmit=

tam. non quemuis hoc idem interrogarem: responderet
 enim alius fortasse, se nō modo quatuor Cōsularis unū
 antepone, sed unum diem Cynnae multorū, & cla-
 rorum uirorum totis ætatibus. Lælius si digito quē at-
 tigisset, poenas dedisset: at Cinna collega sui Cōsulis Cn.
 Octauij præcidi caput iussit, P. Crassi, L. Cæsaris nobi-
 lissimorum hominum, quorum uirtus fuerat domi, mi-
 litiaq; cognita; M. Antonij omnium eloquentissimi, quos
 ego audierim; C. Cæsaris, in quo mihi uidetur fuisse spe-
 cimen humanitatis, salis, suauitatis, leporis. beatus ne-
 igitur, qui hos interfecit: mihi contra non solum eo ui-
 detur miser, quod ea fecit; sed etiā quod ita se gessit,
 ut ea facere ei liceret. etsi peccare nemini licet. sed ser-
 monis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cui
 que conceditur. utrum tandem beatior C. Marius, tū,
 cum Cimbricæ uictoriæ gloriam cū collega Catulo con-
 municauit, penē altero Lælio, (nam hūc illi duco simili-
 mum) an cū ciuili bello uictor iratus necessarijs Catuli
 deprecantibus non semel respondit, sed saepe, moriatur?
 in quo beatior ille, qui huic nefariæ uoci paruī, quā-
 is, qui tā scelerare imperauit: nā cum accipere, quā-
 facere præstat iniuriam; tum morti iā ipsi aduentātī
 paululum procedere obuiā, quod fecit Catulus, quā-
 quod Marius, talis uiri interitu sex suos obruere Cōsu-
 latus, & contaminare extremum tēpus ætatis. duode-
 quadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dio-
 nysius, cum V. & XX. natus annos dominatum oc-
 cupasset. qua pulchritudine urbē, quibus autem opibus
 præditam, seruitute oppressam tenuit ciuitatē? atqui
 de hoc homine à bonis auctoribus sic scriptū accepimus,

summam fuisse eius in uictu temperatiam, in rebusq;
gerendis uirum acrem, & industrium, eundem tamen
maleficum natura, & iniustum. ex quo omnibus bene
ueritatem intuentibus uideri necesse est miserrimū: ea
enim ipsa, quæ concupierat, ne tū quidem: cum om-
nia se posse censebat, consequebatur. quī cum esset bo-
nis parentibus, atque honesto loco natus (etsi id quidē
alius alio modo tradit) abundaretq; & æqualiū fami-
lariatibus, & consuetudine propinquorum, haberet
etiam more Græciæ quosdam adolescentes amore cōiū-
ctos; credebat eorum nemini; sed ijs, quos ex familijs
locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis
ipse detraxerat, & quibusdā conuenis, & feris barba-
ris corporis custodiam committebat. ita propter inu-
stam dominatus cupiditatem in carcerem quodā modo
ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum com-
mitteret, tondere filias suas docuit. ita sordido, ancil-
lariq; artificio regię uirgines, ut tonstricula, tonde-
bant barbam, & capillum patris. & tamē ab ijs ip-
sis, cum iam essent adultæ, ferrū remouit; instituitq;
ut cādentibus iuglandium putaminibus barbam sibi,
& capillū adurerent. cumq; duas uxores haberet, Ari-
stomachem ciuem suam, Doridem autem Locrēsem; sic
noctū ad eas uentitabat, ut omnia specularetur, et per-
scrutaretur ante. & cum fossam latā cubiculari le-
cto circumdidisset eiusq; fosse transitum ponticulo li-
gneo coniunxisset eum ipsum cum fores cubiculi clau-
serat, detorquebat. idemq; cum in communibus sug-
gestis cōsistere non auderet, concionari ex turri alta so-
lebat. atque is cum pila ludere uellet (studio se enim id

factita
amaba
familia
commi
fict; al
fuit; al
eo fact
enim u
in con
obsecu
dem t
cum e
mora
mina
um r
fuit
hæc
tum
loca
rim
cosq;
ad n
sister
nistr
odor
fort
par
appe
uici
cieb

factitabat) tunicamq; poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitā tuā committis, arriissetq; adolescens; utrunque iussit interfici; alterum, quia uitam demonstrauisset interimēdi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset. atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita: quē enim uehementer amaret, occiderat. sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cū huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quanquam hic quidē tyrannus ipse indicauit, quā esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum, negaretq; unquam beatiorē quēquam fuisse: uis ne igitur, inquit, o Damocle, quoniam hæc te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacisq; complures ornauit argenti, auroq; celato. tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq; ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronæ: incendebantur odores: mensæ conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatus fulgentem gladium ē lacunari seta equina appensum demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspicebat, nec plenum artis argentum: nec manum por-

rigeat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: de-
 nique exorauit tyrannum, ut abire liceret, quod iam
 beatus nollet esse. satis ne uidetur declarasse Dionysius
 nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impen-
 deat? atq; ei ne integrum quidem erat, ut ad iusti-
 tiam remigraret, ciuibusq; libertatem et iura redderet:
 ijs enim se adolescens improvida ætate irretierat erra-
 tis, eaq; cōmiserat, ut saluus esse non posset, si sanus es-
 se coepisset. quātopere uero amicitias desideraret, qua-
 rum infidelitate extimescebat, declarauit in Pythago-
 reis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis
 accepisset, alter, ut uadem suam liberaret, præsto fuis-
 set ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit,
 tertius uobis amicus ascriberer. quā huius erat mise-
 rum carere consuetudine amicorum, societate uictus,
 sermone omnino familiari? homini præsertim docto
 à puero, & artibus ingenuis erudito. musicorū uero
 perstudiosum accepimus, poetā etiā tragicum: quā
 bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo
 pacto magis, quā in alijs, suū cuiq; pulchrū est. ad-
 huc neminem cognoui poetā (et mihi fuit cum Aqu-
 nio amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res
 habet, te tua, me delectant mea. sed ut ad Dionysium
 redeamus: omni cultu, et uictu humano carebat: uiue-
 bat cū fugitiuis, cum facinorosis, cū barbaris: neminē,
 qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber
 esse, sibi amicū arbitrabatur. nō ergo iam cū huius ui-
 ta, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil
 possum, Platonis, aut Archytæ uitā cōparabo, doctōris
 hominū, & planē sapientiū. ex eadem urbe humilē ho-

munculum à puluere, et radio excitabo, qui multis an-
nis post fuit, Archimedem. cuius ego Quæstor ignora-
tum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septu-
undique, & uestitum uepribus, & dumetis indagauit
sepulcrum: tenebam enim quosdam senariolos, quos in
eius monumento esse inscriptos acceperat; qui declara-
bant in summo sepulcro spheram esse positam cū cy-
lindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis (est
enim ad portas Agragianas magna frequentia sepul-
crorum) animaduerti columnellam non multum è du-
mis eminentem: in qua inerat spheræ figura, & cylin-
dri. atque ego statim Syracusanis (erant autem princi-
pes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod
quererem. immissi cum falcibus multi purgarunt, &
aperuerunt locum. quò cum patefactus esset aditus, ad
aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exe-
sis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis fe-
re. ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam uero etiã
doctissima, sui ciuis unius acutissimi monumentum igno-
rasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. sed redeat
unde aberrauit oratio. quis est enim omnium, qui mo-
do cum musis, id est cum humanitate, & cum doctri-
na habeat aliquod commercium, qui se non hunc ma-
thematicum malit, quàm illum tyrannum? si uitæ mo-
dum, actionemq; querimus: alterius mens rationibus
agitandis exquirendisq; alebatur, cum oblectatione so-
lertia; qui est unus suauissimus pastus animorum: al-
terius cade, & iniurijs, cum & diurno & no-
cturno metu. age confer Democritum, Pythagoram,
Anaxagoram: quæ regna, quas opes studijs eorum, &

delectationibus antepones: etenim quæ pars optima est in homine, in ea sitū esse necesse est illud quod quæris omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius: eius bono fruendum est igitur, si beati esse uolumus: bonum autem mentis est uirtus: ergo ac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quæ pulchra, honesta, præclara sunt, ut supra dixi, sed dicendum illud idem paulo uberius uidetur, plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem plenisq; gaudijs cum perspicuū sit uitam beatam existere, sequitur ut ea existat ex honestate. sed, ne uerbis solū attingamus ea, quæ uolumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionē, intelligentiamq; cōuertant. sumatur enim nobis quidā præstans uir optimis artibus, isq; animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est: tardis enim mentibus uirtus non facile cōmittitur. deinde ad inuestigandum ueritatem studio incitatus. ex quo triplex ille animi foetus existit; unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ; alter in descriptione expetendarum, fugiendarum ueritatum; tertius in indicando, quid cuique rei sit cōsequēs, quid repugnans: in quo inest omnis tū subtilitas discernendi, tum ueritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitātem, pernoctantemq; curis? & cum totius mundi motus cōuersionesq; perspexerit, sideraq; uiderit innumera, rabilia coelo inhaerentia cum eius ipsius motu cōgruere certis infixis sedibus? septē alia suos quæq; tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate di-

stantia, quæ
cursus sp
lit illos u
de est ind
unde esse
iusque ge
loquenti
in aliud
bus libra
neantur
di locum
rundo. h
ti, existi
se men
diuina
pleatu
studii
in br
alias
ab e
men
ciem
quan
riora
flore
sit q
lis u
atque
sitis,
agit

stantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa sui
 cursus spatia definiantur horum nimirum aspectus impu-
 lit illos ueteres, & admonui, ut plura quærent. In-
 de est indagatio nata initiorum, & tanquam seminum,
 unde essent omnia orta, generata, concreta, quæq; cu-
 iusque generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel
 loquentis origo, quæ uita, quis interitus, quæq; ex alio
 in aliud uicissitudo, atque mutatio, unde terra, et qui-
 bus librata ponderibus; quibus cauernis maria susti-
 neantur; in qua omnia delata gravitate medium mû-
 di locum semper expetant; qui est idem infimus in ro-
 tundo. hæc tractanti animo, & noctes & dies cogitan-
 ti, existit illa à deo Delphis præcepta cognitio, ut ipsa
 se mens uitijs exutam, cognoscat, coniunctamq; cum
 diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio com-
 pleatur: ipsa enim cogitatio de ui, & natura deorum,
 studium incendit illius eternitatis imitandæ: neque se
 in breuitate uitæ collocatam putat, cum rerum causas
 alias ex alijs aptas, & necessitate nexas uidet. quibus
 ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio ta-
 men, mensq; moderatur. hæc ille intuens, atque suspi-
 ciens, uel potius omnes partes, orasq; circumspectans,
 quanta rursus animi tranquillitate humana, & cite-
 riora considerat? hinc illa cognitio uirtutis existit: ef-
 florescunt genera, partes uirtutum: inuenitur, quid
 sit quod natura spectet extremum in bonis, quod in ma-
 lis ultimum, quod referenda sint officia, quæ degendæ
 ætatis ratio deligenda. quibus & talibus rebus exqui-
 sitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione
 agitamus, ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa con-

tenta. sequitur tertia, quæ per omnes partes sapientie manat, & funditur, quæ rem diffinit, genera disper-
 tit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera &
 falsa diiudicat, differendi ratio, & scientia. ex qua
 cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tū ma-
 xime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed hæc
 otij. transeat idem iste sapiens ad Remp. tuendā: quid
 eo possit esse præstantius, cum contineri prudentia uti-
 litatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum
 inde deriuat. reliquis utatur tot tamq; uarijs uirtuti-
 bus? adiuuge fructum amicitiarum: in quo à doctis
 positum est cum consilium omnis uitæ, consentiens, &
 penè conspirans, tum summa incunditas è quotidiano
 cultu, atque uictu. quid hæc tādē uita desiderat, quo
 sit beator? cui rei refertæ tot, tantisq; gaudijs, fortu-
 na ipsa cedat necesse est. quòd si gaudere talibus bonis
 animi, id est uirtutibus, beatum est, omnesq; sapien-
 tes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos confiteri beatos
 esse necesse est. A. Etiam ne in cruciatu, atque tormē-
 tis? M. An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere?
 an Epicuro, qui tantummodo induit personam philoso-
 phi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit,
 quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente di-
 cit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torquea-
 tur, secetur, quin possit exclamare, quàm pro nihilo
 puto? cum præsertim omne malum dolore definiat, bo-
 num uoluptate, hæc nostra honesta, turpia irrideat,
 dicatq; nos in uocibus occupatos inanes sonos fundere,
 neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut leue,
 aut asperum in corpore sentiatur. huic ergo, ut dixi,

non

non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunā contēnere, cum sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ? tum dicere se beatum in summo cruciatu, atq; tormentis, cū constituerit non modo summum malum esse dolorē, sed etiam solum? nec uero illa sibi remedia cōparauit ad tolerandū dolorem, firmitatem animi, turpitudinis uerecundiā, exercitationem, cōsuetudinemq; patiēdi, praecepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere praeclatā uoluptatum: ut si quis aestuans, cum uim caloris nō facile patiat, recordari uelit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusus fuisse: non enim uideo, quo modo sedare possint mala praesentia praeclata uoluptates. sed cum is dicat semper beatum esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendū, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimāt? me quidem auctore etiam Peripatetici, ueteresq; Academici balbutire desinat aliquādo, aperteq; & clara uoce audeāt dicere, beatam uitā in Phalaridis taurū descensuram. sint enim tria genera bonorum, ut iam à laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quā soleo, intelligo, recedamus: sint sanē illa genera bonorū; dum corporis, & externa iacent humi, & tantūmodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longe, lateq; se pandāt, cōelumq; cōtingāt, ut ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximae sententiae repugnat.

n n

T V S C. Q V A E S T.

nam contra mortem nostrā, atq; nostrorum, contraq;
 ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis
 esse uidemur superiorum dierum disputationibus ar
 mati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti
 aduersarius. is ardentis facies intentat: is fortitudinē,
 magnitudinem animi, patientiam se debellaturū mi
 natur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapiē
 tis, & constantis uiri uita cederet? quā turpe, o dii bo
 ni. pueri Spartiatæ non ingemiscunt uerberum dolo
 re laniati. adolescētium greges Lacedæmone uidimus
 ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus,
 unguibus, morfu, deniq; ut exanimarētur, priusquam
 se uictos faterentur. quæ barbaria India wastior, aut
 agrestior? in ea tamen gente primum ū, qui sapientes
 habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niues, hie
 malem; uim perferunt sine dolore; cumq; ad flam
 mam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulie
 res uero in India, cū est cuiusque earū uir mortuus,
 in certamen, iudiciūq; ueniunt, quam plurimum il
 le dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptæ. quæ
 est uictrix, ea leta prosequentibus suis, unā cum uiro
 in rogam imponitur: illa uicta, mœsta discedit. nun
 quam naturam mos uinceret: est enim ea semper inui
 cta. sed nos umbris, delicijs, otio, languore, desidia anti
 mum infecimus, opinionibus, maloq; more delinitum
 molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quo
 rum imbutæ mentes prauitatis erroribus, quāuis car
 nificinam prius subierint, quā ibim, aut aspidem,
 aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent: quorū
 etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nul

lam re
 ne frig
 cursus,
 ita pro
 nullos
 patiam
 ria cau
 plorum
 luc, un
 uita
 fortit
 secut
 omni
 ctis, r
 quid
 comi
 lo p
 vere
 sati
 dol
 pro
 sole
 exp
 adm
 om
 qu
 pot
 fine
 ea
 off

lam recusent. de hominibus loquor. quid bestiae? non
ne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestres
cursus, lustrationesque patiuntur? non ne pro suo partu
ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus,
nullos ictus reformident? omitto, quae perferant, quaeque
patiantur ambitiosi honoris causa; laudis studiosi, glo
riae causa; amore incensi, cupiditatis. plena uita exem
plorum est. sed adhibeat oratio modum, et redeat il
luc, unde deflexit. dabit, dabit, inquam, se in tormenta
uita beata: nec, iustitiam, temperantiam, in primisque
fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam pro
secuta, cum tortoris os uiderit, consistet: uirtutibusque
omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profe
ctis, resistet extra fores (ut ante dixi) limenque carceris:
quid enim ea foedius, quid deformius sola relictæ,
comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nul
lo pacto potest: nec enim uirtutes sine beata uita cohæ
rere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaque eam tergiuer
sari non sinent, secumque rapiunt ad quemcunque ipsæ
dolorem; cruciatumque ducentur: sapientis est enim
propriū, nihil, quod poenitere possit, facere, nihil inuitū;
splendide, constanter, grauitè, honestè omnia; nihil ita
expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit,
admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur;
omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs.
quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non
potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum
finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque
ea convenienter uiuere: cum id sit in sapiente sitū non
officio solum, uerum etiam potestate, sequatur necesse

n n ij

TVSC. QVAEST.

est, ut cuius in potestate summum bonum, in eiusdem
uita beata sit. ita fit semper uita beata sapientis. Ha-
bes, quæ fortissime de beata uita dici putē, et, quo mo-
do nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiā uerissi-
me. A. Melius quidē afferre nihil possum: sed à te im-
petrare libenter uelim, nisi molestū sit, quoniā te nul-
la uincula impediūt ullius certæ disciplinæ, libasq; ex
omnibus quodcūq; te maxime specie ueritatis mouet;
quod paulo ante Peripateticos, ueteremq; Academiā
hortari uidebare, ut sine retractatione libere dicere
auderēt, sapiētes esse semper beatissimos, id uelim au-
dire, quēadmodū his putes consentaneū esse id dicere:
multa enim à te cōtra istam sententiā dicta sunt, &
Stoicorū ratione cōclusa. M. Utamur igitur libertate:
qua nobis solis in philosophia licet uti, quorum oratio
nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, ut ab
alijs possit ipsa per sese nullius auctoritate adiuncta
iudicari. & quoniam uideris hoc uelle, ut, quæcunque
dissentientium philosophorum sentētia de finibus sit,
tamen uirtus satis habeat ad uitam beatam presidij;
quod quidem Carneadem disputare solitū accepimus;
sed is, ut contra stoicos, quos studiosissime semper re-
fellebat, & contra quorum disciplinam ingenium
eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus.
si enim Stoici fines bonorū recte posuerunt, confecta
res est; necesse est semper beatum esse sapientem. sed
quæramus unamquamque reliquorum sententiā, si
fieri potest, ut hoc præclarum quasi decretum beatæ
uitæ possit omnium sententijs, & disciplinis conue-
nire. sunt autem hæ de finibus, ut opinor, retentæ,

defen-
bonū,
ptatem
loris,
bonis.
cōtra
xta;
poris,
res A.
chus
stati
tla,
rho
hi q
ru
tic
sti
re
ci
q
t
q
la
b
q
l

defensæq; sententiæ: primum simplices quatuor; nihil bonū, nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum, nisi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos differebat. hæc igitur simplicia: illa mixta; tria genera bonorū, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici secus. uoluptatē cū honestate Clitomachus, & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant, nā Ariston, Pyrrhon, Herilli, non nullorumq; aliorum euauerunt. hi quid possint obtinere, uideamus, omissis Stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. & Peripateticorū quidem explicata causa est: præter Theophrastū, & si qui illū secuti, imbecillius horrent dolorē, & reformidant. reliquis quidē licet facere, quod fere faciunt, ut grauitatē, dignitatēq; uirtutis exaggerēt. quam cū ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est cōterere, atq; contemnere: nec enim licet ijs, quī laudem cū dolore petendā esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quāquam enim sint in quibusdam malis, tamen hoc nomen beati longe, & late patet. nā ut quæstiosa mercatura, fructuosa oratio dicitur, nō si altera semper omni danno, altera omnīs tēpestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte extet in utraq; felicitas: sic uita, non solū si undiq; referta bonis est, sed si multo maiore, et

TVSC. QVAEST.

graviore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. sequetur igitur horum ratione uel ad supplicium beata uita uirtutem, cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem Calliphontis erit, Diodoriq; sententia; quorū uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadē curent defendere: nemo est enim, qui eorum bonorū animum putet esse iudicem, eūq; cōdocefaciat, ut ea, quae bona, mala uideantur possit contemnere. nam quae tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & Hercle omnium reliquorum: quis enim parum est cōtra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem uoluptarium iudicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq; doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, et recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur: de morte enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. itē de dolore certa habet quae sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate: quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent, quā Epicurus? an ad cetera, quae mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi sa-

tis par
neque
quā
dixit
amori
suppet
pecuni
noiam
ducere
illius
ni sal
ciam
tum
* qule
lecte
Om
quo
eod
cur
nat
x
pec
ade
fuit
pos
uo
pec
X
ten
Al

tis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit?
neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse
quàm paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura
dixit: etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, ut
amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copię
suppetant; cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur
pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omni
no? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam
ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt?
illius epistola fertur his uerbis. Anacharsis Hanno-
ni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, cal-
ciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamamē-
tum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare ut ad
* quietum me licet. munera autem ista, quibus es de-
lectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona.
Omnes ferè philosophi omnium disciplinarum, nisi
quos à recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc
eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa
cum magna uis auri argentiq; ferretur, quam multa
non desidero, inquit. Xenocrates, cum legati ab Ale-
xandro quinquaginta ei talenta attulissent, quæ erat
pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima;
adduxit legatos ad coenam in Academiā; ijs appo-
suit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum
postridie rogarent eum, cui numerari iuberet, quid?
uos hesternæ, inquit, coenula non intellexistis, me
pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset,
XXX minas accepit, ne aspernari Regis liberalita-
tem uideretur. at uero Diogenes liberius, ut Cynicus,
Alexandro roganti, ut diceret si quid sibi opus esset, nūc

n n iiij

quidem paululum, inquit, à sole absis. offecerat uide-
 licet apricanti. & hic quidē disputare solebat, quāto
 Regem Persarum uita, fortunaq; superaret: sibi nihil
 deesse, illi nihil satis unquam fore: se eius uoluptates
 nō desiderare, quibus nunquā satiari ille posset, suas
 eū cōsequi nullo modo posse. uides, credo, ut Epicurus
 cupiditatū genera diuiserit, nō nimis fortasse subtili-
 ter, utiliter tamen; partim esse naturales, & necessa-
 rias; partim naturales, & nō necessarias; partim neu-
 trū: necessarias satiari posse penē nihilo: diuitias. n. na-
 turæ parabiles esse. secundum autē genus cupiditatū
 nec ad potiendū difficile censet, nec uero ad carendū.
 tertias, q̄ essent planē inanes, neq; necessitatē modo,
 sed ne naturam quidem attingerent, funditus eicien-
 das putauit. hoc loco multa ab Epicureis disputantur,
 hæq; uoluptates sigillatim extenuantur: quarū genera
 non contemnunt, quærun tamen copiam: nam &
 obscœnas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur
 oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt;
 easq; si natura requirat, non genere, aut loco, aut or-
 dine, sed forma, ætate, figura metiendas putant; ab
 ijsq; abstinere minime esse difficile, si aut ualerudo,
 aut officiū, aut fama postulet; omninoq; genus hoc uo-
 luptatū optabile esse, si non obsit, prodesse nunquam.
 totumq; hoc de uoluptate sic ille præcepit, ut uolupta-
 tē ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandā, ex-
 petendamq; putet; eademq; ratione dolorem ob id ip-
 sum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaq; hac
 usurum compensatione sapientem, ut uoluptatem fu-
 giat, si ea maiorem dolorem effectura sit; & dolorem

suscipi
 cunda
 mum
 dum p
 senten
 niente
 perua
 cum e
 lunge
 rante
 larum
 quis
 rius
 quia
 nui
 ma
 nō
 ui
 u
 e
 li
 e
 u
 re
 is
 e
 n
 b
 n
 l

suscipiet maiorem efficientem uoluptatē, omniaq; incunda, quanquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. quocirca corpus gaudere tā diu, dum praesentem sentiret uoluptatem; animū & praesentem percipere pariter cū corpore, & prospicere uenientem, nec praeteritam praeterfluere sinere: ita perpetuas, & cōtextas uoluptates in sapiēte fore semper, cum expectatōni speratarum, perceptarū memoria iungeretur. atq; ijs similia ad uictum etiam transferuntur, extenuaturq; magnificentia, & sumptus epularum, quod paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non uidet, desiderijs ista condiri omnia? Darius in fuga, cū aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit unquā se bibisse iucundius. nunquam uidelicet sitiens biberat. nec esuriens Ptolemæus ederat. cui cum peragrāti Aegyptum, comitibus nō consecutis, cibarius in casa panis datus esset, nihil uisum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum usq; ad uesperum contentius ambularet, quæsitumq; esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius cœnaret, obsonare ambulando famem. quid? utrum Lacedæmoniorum in Phiditijs non ne uidemus? ubi cum tyrānus cœnauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit: condimēta enim defuerunt. quæ tandem, inquit ille? labor in uenatu, sudor, cursus ab Eurota, fames. sitis: his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ conduntur. atque hoc nō ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest, quæ, ut quidquid obiectū est, quod modo

natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt amplius. ciuitates quædam uniuersæ, morte doctæ, parsimonia delectantur, ut de Lacedæmonijs paulo ante diximus. Persarum à Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. quanquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quàm multa ex terra, arboribusq; gignuntur cum copia facili, tum suauitate præstantia? adde siccitatem: quæ consequitur hæc continentiam in uictu, adde integritatem ualerudinis. conser sudantes, ruetantes, refertos epulis, tanquam optimos boues: tum intelleges, qui uoluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq; uictus esse in desiderio, nõ in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, et principem ciuitatis, ferunt, cum cœnauisset apud Platonem, eoq; conuiuio admodum delectatus esset, uidissetq; cum postridie, dixisse, uestre quidem cœnæ nõ solum in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. quid, quod ne mēte quidem recte uti possimus multo cibo, et potione completi? est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his fere uerbis. Quò cum uenissem, uita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Siracusanarumq; mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraq; quæ comitantur huic uitæ, in qua sapiens nemo efficitur unquam, moderatus uero multo minus. Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda uita potest esse, à qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ Regis er

ror agnoscitur, qui incidi iussit in busto,

» Hæc habeo, quæ edi, quæq; exsaturata libido

» Hæsit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in Regis se pulchro inscriberes? hæc habere se mortuū dicit, quæ ne uiuus quidē diutius habebat, quā fruebatur. cur igitur diuitiæ desiderētur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis credo, tabulis, ludis. si quis, est qui his delectetur, nō ne melius tennes homines fruuntur, quā illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quæ qui priuati habent, nec tam multa, & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habebant, recordantur. dies deficiet, si uelim paupertatis causam defendere: aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quā paruis rebus egeat, quā uilibus. num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? uide, ne plus commendatio in uulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria molestia habeat, quā uoluptatis. leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferētis muliercula, ut mos in Græcia est, insusurrantisq; alteri, hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat, non multum ipse secum. intelligendum est igitur nec gloriā popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatē extimescendam. ueni inquit Athenas Democritus, nea que me quisquam ibi agnouit. cōstantem hominem, et grauem, qui gloriatur, à gloria se abfuisse. an tibi ci-

nes, ijq; qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosq; moderatur: uir sapiens, multo arte maiore praeditus, non quid uerissimum sit, sed quid uelit uulgi, exquiret: an quidquam stultius, quam quos singulos sicut operarios, barbarosq; cotenas, eos aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitiones, leuitatesq; continet, honoresq; populi, etiam ultro delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequam poenitere coepit, contemnere. est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte mulcendos, quod, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, nemo de nobis unus excellat, sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. an hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? quid? Aristides (malo enim Graecorum, quam nostra proferre) non ne ob eam causam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset? quatis igitur molestiis uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio literato? ijs dico literis, quibus infinitatem rerum, atq; naturae, & in hoc ipso mundo caelum, terras, maria cognoscimus. contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur. id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quam sit ea contemnenda, paulo ante dictum est. sin abesse a patria miserum est: plenae miserorum provinciae sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. at mulcantur bonis exules. quid tum? parum ne multa de to-

leranda
naturam
tum dem
qua etat
Xenocrat
Theophr
Carneade
Possidoni
qua dom
cere pote
oratio, c
consolar
ma rati
qua seq
dient,
tionem
» Patri
Socrat
rer, m
& cis
mo a
men i
Epicur
q in p
te Pla
quo e
est, ex
dem
lum q
tho,

leranda paupertate dicuntur? iam uero exiliū, si rerū naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumpserūt, Xenocrates, Crantor, Arcefilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Possidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, nunquā domū reuertere. at enim nō sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere nō possit: nā iure exulante consolari non oportet. postremo ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad uoluptatem ea referunt, quæ sequuntur in uita, ut, quocunque hæc loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaque ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest,

» Patria est, ubicunque est bene.

Socrates quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit: totius enim mundi se incolā, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? non ne antimo æquissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in Rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beator Epicturus, q̄ in patria uiuebat, quā Metrodorus, q̄ Athenis? ante Plato Xenocratem uincebat, aut Polemo Arcefilā, quo esset beator? quanti uero ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni sapientesq; pelluntur. Demaratus quidem Tarquini Regis nostri pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos pro-

T V S C. Q V A E S T.

creauit. num stulte anteposuit exiliij libertatem dome-
stica seruituti? iam uero motus animi, solitudines,
aegritudinesq; obliuione leniuntur, traductis animis ad
uoluptatem. non sine causa igitur Epicurus ausus est
dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia
semper sit in uoluptatibus. ex quo effici putat ille,
quod quærimus, ut sapiens semper beatus sit. etiam
ne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam:
nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis
ista cæcitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum
quidam etiam disputent cæteras uoluptates in ipsis ha-
bitare sensibus; quæ autem aspectu percipiantur, ea
non uersari in oculorum ulla iocunditate; ut ea, quæ
gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus, in ea ip-
sa, ubi sentimus, parte uersentur: in oculis tale nihil
fit. animus accipit quæ uidemus. animo aut multis mo-
dis, uarijsq; delectari licet, etiam si nō adhibeatur aspe-
ctus. loquor autem de docto homine, & erudito, cui
uiuere est cogitare: sapientis enim cogitatio non fer-
me ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos: ere-
nim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti
similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est
quidem paulo obscænius, sed non absurda sententia
est: cuius cæcitatem cum mulierculæ lamentarentur,
quid agitis, inquit? an uobis nulla uidetur uoluptas
esse nocturna? Appium quidem ueterem illum, qui
cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, &
ex rebus gestis intelligimus in illo suo casu nec priua-
to, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domū
compleri consultoribus solitam accepimus; cum,

quorum
bebant d
in senatu
deerat, &
literis. Di
mi uixit.
lophosia
saretur,
tur, cum
in studi
ri posse
bis præ
scribere
philoso
tulisse
enim
quod
cile p
critu
nere
nesta
sine u
ne rei
aciem
sepe,
tem
confi
se. at
que
pug

quorum res esset sua ipsi non uidebant, cæcum ad hi-
beant ducem. pueris nobis Cn. Aufidius prætorius &
in senatu sententiã dicebat, nec amicis deliberatibus
deerat, & Græcam scribebat historiam, & uidebat in
literis. Diodorus Stoicus cæcus multos annos nostræ do-
mi uixit. is uero, quod credibile uix esset, cum in phi-
losophia multo etiam magis assidue, quàm antea, uer-
saretur, & cum fidibus Pythagoreorum more utere-
tur, cumq; ei libri nocte, & dies legerentur, quibus
in studijs oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fie-
ri posse uix uidetur, geometriæ munus tuebatur, uer-
bis præcipiens discipulis, unde, quò, quàmq; lineam
scriberet. Asclepiadē ferunt nō ignobilem Eretricum
philosophum, cum quidā quæreret quid ei cæcitas at-
tulisset, respondisse, ut puero uno esset comitator. ut
enim uel summa paupertas tolerabilis sit, si liceat,
quod quibusdam Græcis, quotidie: sic cæcitas ferri fa- *
cile possit, si non desint subsidia ad ualitudinē. Demo-
critus luminibus amissis alba scilicet, & atra discer-
nere nō poterat: at uero bona, mala; æqua, iniqua; ho-
nesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat; &
sine uarietate colorū licebat; uiuere beate, sine notio-
ne rerū non licebat. atque is uir impediri animi etiā
aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alijs
sepe, quod esset ante pedes, non uiderent, ille infinita-
tem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate
consisteret. traditum est etiam, Homerum cæcum fuis-
se. at eius picturam, non poesim uidemus: quæ regio,
quæ ora, quæ locus Græciæ, quæ species formæ, quæ
pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus

T V S C. Q V A E S T.

hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quæ ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse unquā arbitramur: aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quærendiq; diuinæ delectationi toto se animo dedidissent? itaque augurem Tyresia, quem sapientē fingunt poetæ, nūquā inducunt deplorantem cecitatem suam: at uero Polyphemum Homerum cū immanem, ferumq; sinxisset, cum ariete etiā colloquentem facit, eiusq; laudare fortunas, quod, quā uellet, ingredi posset, et, quæ uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quā aries ille, prudentior. In surditate uero quidnā est mali? erat surdaster M. Crassus: sed aliud molestius, q̄ male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei nostri Græce fieri nesciunt, nec Græci Latine: ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq; id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. at uocem citharædi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolūt, fremitum murmurantis maris. & si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, antequam hi sint inuēti, multos beate uixisse sapientes: deinde multo maiorem percipi posse legendis his, quā audiēdis uoluptatem. tum, ut paulo ante cæcos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum; etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius

terius

terius non
idem oculis
ribus acerr
que confici
ducti, uehe
sit cur ferā
mus potu
nū nihil se
mortem m
Cantharid
ti ne in tri
est, multa
paucā etiā
ēta de m
est, ne no
dam quā
lex, quā
inquit
parite
uolen
iurias
quas.
et Hic
tētia e
honest
quidē
tamē
dem
ciend
nis an

terius non requireret. congerantur in unum omnia, ut
 idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiā dolo-
 ribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerū-
 que conficiunt hominem: sin forte longinquitate pro-
 ducti, uehementius tamen torquent, quā ut causa
 sit cur feratur, quid est tandem dii boni, quod labore-
 mus? portus. n. præsto est, quoniā mors ibidem est, ater-
 nū nihil sentienti receptaculū. Theodorus Lysimacho
 mortem minitanti, magnum uero, inquit, effecisti, si
 Cantharidis uim consecutus es. Paulus Persæ deprecā-
 ti ne in triūpho duceretur, in tua id, inquit, potestate
 est. multa primo die, cū de ipsa morte quæreremus; nō
 pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt di-
 cta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculū
 est, ne non mortem aut optandam, aut certe nō timē-
 dam putet. mihi quidem in uita, seruāda uidetur illa
 lex, quæ in Græcorum conuiujs obtinetur. aut bibat,
 inquit, aut abeat. et recte. aut enim fruatur aliquis
 pariter cum alijs uoluptate potandi, aut, ne sobrius in-
 uiolentiam uiolentorum incidat, ante discedat: sic in-
 iurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relin-
 quas. hæc eadem, quæ Epicurus, totidem uerbis dicit
 et Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sen-
 tētia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat, omne, quod
 honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum
 quiddā, et inanis uocis sono decoratum esse dicant, &
 tamē semper beatum esse censent sapiētem: quid tan-
 dem a Socrate, & Platone, perfectisq; philosophis fa-
 ciendum putes? quorum alij tantam præstantiā in bo-
 nis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa ob-

scirentur. alij autem hac ne bona quidem ducunt, in
 animo reponunt omnia. quorū controuersiam solebat
 tanquam honorarius arbiter iudicare Carneades: nam
 cum, quaecunque bona Peripateticis, eadem Stoicis cō
 moda uiderentur, neque tamen Peripatetici plus tri-
 buerent diuitijs, bonae uoletudini, ceterisq; rebus gene-
 ris eiusdem, quā Stoici, cū ea re, non uerbis pondera-
 rentur: causam esse dissidendi negabat. quare hunc
 locum ceterarū disciplinarum philosophi quemadmo-
 dum obtinere possint, ipsi uiderint. mihi tamen gratū
 est, quod de sapientium perpetua bene uiuēdi faculta-
 te dignum quiddā philosophorum uoce profitentur.
 sed quoniam mane est eundum, has quinq; dierum
 disputationes memoria comprehendamus. equidē me
 etiam conscripturū arbitror: ubi enim melius uti pos-
 sumus hoc, cuiusmodi est, otio? ad Brutumq; nostrum
 hos libros alteros quinque mittemus: à quo non modo
 impulsus sumus ad philosophicas scriptiones, uerū etiā
 laccessiti. In quo quantum ceteris profuturi sumus, nō
 facile dixerimus: nostris quidē acerbissimis doloribus,
 uarijsq; , Et undique circumfusus molestijs alia nulla
 potuit inueniri lena tio.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN
TVSCVLANAS QV AESTIO-
NES CICERONIS.

Pagina 149.

FIERI autem potest] Mallem, Ferri autem
potest.

157:

PARTITAM illam, & autam] Recte pa-
tritiam, non autem patriam, ut antea legebatur. id No-
rij testimonio comprobatur, qui in uerbo patrita hunc
locum recitat, & affert præterea exemplum ex Var-
rone.

159.

HOC est se ipsum posse cognoscere] Frigidum,
& planè superuacaneum: itaque puto esse tollendū,
ut glossam.

161.

ERRANTIVM stellarum cursus, progressio-
nes, institutiones] Ex duabus dictionibus, cursus, pro-
gressionibus, feci coniecturam, legendum esse, institutiones,
non, ut antea, institutiones: ut similibus, & convenien-
tibus utatur uerbis. sunt autem correctiones quædam:
quarum etsi ratio non explicatur, tamen, quibus iudi-
cium est paulo subtilius, facile, cur factæ sint, ipsi per
se intelligunt. rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi
omnia minutatim concidi, omniaq; tanquā mansa à
nutrice inferi in os uolunt, ego quidem, ut satisfaciā,
non laboro.

o o ij

SCHOLIA IN TVSC. QVAEST.

163.

FONTES scatere, herbis prata conuestirier]
Hic, scatere, pronunciantū est media correpta, ut ana-
pastus fiat, scater' her. alioqui uersus claudicabit. sic &
Lucretius libro V. Largifluū fontem scatere, atque erū-
pere lumen. & infra in eodem libro, Et partim plano
scatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor
in Cassina, olere, protulit, media contracta: Non om-
nes possunt olere unguenta exotica

164.

NE QUID QVAM aliud est] Nequidquā
pro nihil, non probo: non enim fert latini sermonis cō-
suetudo. Nihil quidquā aliud est, habet Maffei liber:
placet: sic enim locutus est Terentius in Adelphis,
Nihil quidquam uidi latius. & Plautus in Merc.
Nihil Charine te quidem quidquam pudet.

164.

EGO autem nunquam ita te in hoc sermone di-
mittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malū pos-
sit.] Neque sensus, neque locutio placet. quid enim si
bi uult, nūquam te in hoc sermone dimittā ulla uti ra-
tione? quis uero unquam sic locutus est, nūquam te di-
mittam ulla uti ratione? uerbum dimitto et latinum
est, & ueteribus usitatum, neque eodem modo semper,
sed uarie, cum infinito autem nunquam. itaque etsi ni-
hil immutauī, ne facerem id, quod faciendum nō est,
ut mihi plus tribuerem, quā libris manuscriptis: ta-
men non dubito, quin ita legendum, & distinguendū
sit. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimit-
tam, ulla uti ratione mors tibi uideri malum possit.

Cum
quod
cōtū
bo ut
perite
ut ad
ut eff
L
bus et
Forte
tiā. cl
N
litere
tinu
cont
rem
beat
Epif
nio
ni q
qua
prob
ban
unit
lege
rade

Cum autem erroris originem quaererem, hanc reperi,
quod particulam illam, uti, quæ hoc loco adiunctiua
coniunctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum à ver-
bo utor, cum superiore membro coniunxit: & ut hoc im-
perite, ita illud impudenter: quod, ut, addidit de suo,
ut aduerbium, ita, haberet quò referretur: cum, uti pro
ut esse positum, non intelligeret.

164:

LABAMVS, mutamusq; sententiam clariori-
bus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas]
Forte rectius hoc modo. Labamus, mutamusq; senten-
tia. clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.

165:

MIGRARE. A. Spero, &c.] Elegatius, si, notis
literarum, quibus personæ significantur, inductis, con-
tinuata oratione ita legatur. Migrare: spero fore, ut
contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non
remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe
beatioris uitæ: mali uero, &c.

166.

QVASI uero ista, uel quidquam] Qui viterbi
Episcopus fuit, Petrus Crassus, uir bene doctus, & inge-
nio præstans, putabat esse legendum, Quasi uero ista
ui quidquam. eamq; coniecturam in suo libro scripserat,
quam ego uel dissentientibus libris manuscriptis ualde
probo. error inde natus est, q, uel pro ui, ueteres scribe-
bant: de quo Politianus in Miscell. unde in librum de
uniuersitate idem mendum irrepit pagina 198: ubi
legendum est, ui cum eadem coniunxit, non, uel cum
eadem coniunxit.

o o iij

OMNIA ista perinde ut cuiq; data sunt, pro rata parte aut longa, aut brevia dicuntur] Legebatur antea, pro rata parte à uita longa. nos sensum secuti, aut longa, correximus, adiuti non nihil à libro Maffei manuscripto, in quo legitur, aut ita: ex quo sum ad ductus, ut, diëtione, ita, in altum locū trāslata, sic legē dū opinarer. omnia ista, perinde ut cuiq; data sunt, ita pro rata parte aut longa, aut brevia dicuntur.

ET hoc quidem hoc modo: nihil autem melius aestimo] Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et hæc quidem hoc modo: nihil autem melius extremo: ut hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed à Cicerone per interpositionem prolatum: nam neque in Platonis apologia hæc sunt; & diëtio illa, inquit, quæ subsequitur, ideo uidetur esse illata, ut quasi interruptum superioris orationis filum contexeret.

IN quos Symonides] in præpositio hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, ut de Oratore libro II. Multa in Castorem scripta, & Pollucem. et de natura deorum libro I. Catulus dilexit Roscium: in quem etiam illud est eius, Confiteram exorientē Auroram forte salutans, & quæ sequuntur. De senectute etiam, in quem, inquit illud elogium, unicū plurimæ consentiunt gentes populi primarium fuisse uirum. His exemplis adducti sumus, ut, in quos, emēdaremus, cum, in quo, antea legeretur.

172:

HAEC in errore uersentur] Concinnius, Hic in errore uersetur.

173.

SOLENNE, et statum sacrificium] Statum lego, non statutum, ut habent aliquot impressi libri. sic & in oratione de Arusp. resp. Statas solennesq; ceremonias. & Liuius lib. XL. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium. manauit autem latius hoc mendum, ut in ueterum libris saepe, pro statum, legatur statutum.

176.

REFELLERE sine pertinacia, & refelli sine iracundia,] Mallem sic, Refelli sine pertinacia, et refellere sine iracundia.

182.

AUT Philoctetam] Vel in in cōiunctione, AUT, mendum inest, uel aliquid desideratur: itaque placet legere ut est in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam.

182.

LECTULO, &c.] Libro II. de Fin. sequentes uersus non ad Philoctetam, sed ad saxum Lénium referuntur.

196.

NOLITE hospites adire ad me ilico istic] Trochaicus est, in quem non cadit iambus: itaque nō puto eos recte sentire, qui uerbis aliter collocatis ita legunt, Nolite hospites ad me adire ilico istic: nam in quarta sede iambus esset.

o o iij

196.

TANTA uis sceleris in corpore hæret] Trochaicus imperfectus: pedem enim desiderat: quem restituere sine libris manuscriptis nefas est: Tanta uis sceleris meo in corpore hæret, legendum quandoque sum opinatus: quam opinionem nondum mihi uenit in mentem cur abijcerem: itaque eam protuli, hoc tamen animo ut, si quis contra dixerit, pugnare nolim. Versus in pedes ita diuidendum esset, Tanta=uis sceleris me=oin=corpo=r hæret.

204.

CADENTES] Carentes, antea legebatur itaq; est in libris manuscriptis: mihi tamen uisum est ut emendarem, cadentes: ex Homeri uersu, in quo est, $\pi\acute{\iota}\pi\tau\omicron\upsilon$ σι: quod significat, cadunt. uersus autem hi, quos Cicero uertit, sunt Iliados T.

207.

NIHIL mali] Puto rectius, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueres. dixit etiam pagina 217. Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improvisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.

214:

VT sunt alij ad alios morbos] Imperfecta similitudo: nam ad particulam, ui, quæ respondeat, uox non est, forte ita corrigendum. Ut sunt alij ad alios morbos procliuiiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam quosdam torminosos, non quia iam sint, sed quia sæpe, sic alij ad metum.

ALITER ferat] Opintor legendum esse, ferant
siquidem ad uocem, stultis, refertur.

AD VERSA ratione] Maffei liber, Auerſa à
ratione. probo. nam etiam ſupra, 211. Zenoni, inquit,
eſt diffinitio, ut perturbatio ſit auerſa à recta ratione
contra naturam animi commotio. ¶ 113: Omnium
perturbationum fontem eſſe dicunt intemperantiam:
quæ eſt à tota mente, & à recta ratione defectio, ſic
auerſa à præſcriptione rationis, ut nullo modo, &c.

IRA uero quanquam diu perturbat animum, du-
bitationem inſaniæ non habet] Mendum eſt in uoce,
quãquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, quæ
quam, deprauate omnino, ſi reſpicimus, dictio ira quod
referatur. quod ſi conſecturæ locus eſt, ita legerem:
Ira uero, quã diu perturbat animum, dubitationem
inſaniæ non habet.

AT NATURALIS EST.] Obiectio:
cui reſpondet quod ſequitur, An quidquã eſſe poteſt ſe-
cundum naturam, quod ſit repugnante ratione? &
eſt ſententia, niſi fallor, multo concinnior, quã ſi le-
gas, ut antea, aut naturalis eſt, cum præcedenti mem-
bro connectens. ut autem hunc locum una dempta lite-
ra correximus, ſic paulo poſt alium una immutata re-
ſtituimus. nam ubi legebatur, priuſquam eſſet ulla ul-
ciſcendi libido, nos ſenſu meliore emendauimus, priuſ,
quã eſſet ultra ulciſcendi libido.

SCHOLIA IN TVSC. QVAEST.

242:

CVI rei refertur] Concinnius, Cui referte

246.

FACERE non potuerunt? Iacet uerbum, facere, & plane otiosum hic est. lege sine eo: multo erit elegantius.

247.

QVID QVID obiectum est] Aut, pro Quid quid, legendum est, Quid: aut, Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: ut apud Lucretium libro I I. Inq: suos quidquid rursus reuocare meatus. & libro I I I I. Semper enim summum quidquid de rebus abundat. & libro V. Sic unum quidquid paulatim protrahit aetas in mediū. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego in latinis locutionibus ubi quid eiusmodi occurrit, quod sine exemplorum cōprobatione durius uideatur, libentius poetarum uxor auctoritate, quā oratorum: sunt. n. poeta certiores latinae linguae testes, propterea quod metri ratio facit, ut mutationi non tam facile locus sit. quod in oratoribus contra uidemus.

249.

AT enim non sine ignominia afficere poterit sapientem] Locus recte stellula notatus: mendū enim subesse constat forte iza restitui posset. At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est haec omnis oratio. sententia certe haec uidetur esse: quibus autem uerbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeant, & eorum ope utentes locum emendent.

PHILOSOPHIAE CIC.

250:

OMNE'QVE id nos] Id, non uideo quid spes
Etet. antiqui scribebant, it. inde mihi orta coniectura
est, ut, item, legendum putarem.

F I N I S.

SERIES LITERARVM.

aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M.D. LII.

5818252

